

SDÜ İFADE

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

Haziran 2023

Cilt 5 Sayı 1

e-ISSN: 2792-0453

Sahibi

Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi Adına
Prof. Dr. Ümit ARKLAN

Editör

Doç. Dr. Nalan OVA

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Mevlüt Sedat DÖNMEZ

Arş. Gör. Celal KOCAÖMER

Arş. Gör. Celil ÜNAL

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ümit ARKLAN

Prof. Dr. Onur DURSUN

Prof. Dr. Sinem Evren YÜKSEL

Doç. Dr. Nalan OVA

Doç. Dr. Nedret ÇAĞLAR

Doç. Dr. Çağla Kubilay

Doç. Dr. Seyhan AKSOY

Doç. Dr. Rukiye ÇELİK

Doç. Dr. Seyfi KILIÇ

Doç. Dr. Didem NARMANLI

Dr. Öğr. Üyesi Vedat TEZCAN

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş CEYHAN

Kapak Tasarımı

Süleyman Demirel Üniversitesi Kurumsal İletişim Merkezi

Sayfa Tasarımı

Celil ÜNAL

Yazışma Adresi

Süleyman Demirel Üniversitesi Ertokuş Bey Derslikleri

A Blok K:2 Doğu Kampüsü Çünür / ISPARTA

e-posta: sduifade@sdu.edu.tr

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah Koçak
Prof. Dr. Ahmet Kalender
Prof. Dr. Ahmet Tarhan
Prof. Dr. Burak Özçetin
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Prof. Dr. Cem Yaşın
Prof. Dr. Cengiz Anık
Prof. Dr. Çiler Dursun
Prof. Dr. Derya Öcal
Prof. Dr. Emel Poyraz
Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa
Prof. Dr. Enderhan Karakoç
Prof. Dr. Erdem Taşdemir
Prof. Dr. Fatma Geçikli
Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu
Prof. Dr. Füsün Alver
Prof. Dr. Gülcan Seçkin
Prof. Dr. Gülseren Şendur Atabek
Prof. Dr. Günseli Bayraktutan
Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan
Prof. Dr. Hanife Güz
Prof. Dr. Hasan Güllüpunar
Prof. Dr. Kazım Özkan Ertürk
Prof. Dr. Levent Yaylagül
Prof. Dr. Mehmet Küçük Kurt
Prof. Dr. Mehmet Sezai Türk
Prof. Dr. Merih Taşkaya
Prof. Dr. Metin Işık
Prof. Dr. Mustafa Koçer

Prof. Dr. Mustafa Akdağ
Prof. Dr. Mutlu Binark
Prof. Dr. Nilgün Tatal Cheviron
Prof. Dr. Nurettin Güz
Prof. Dr. Özgür Bayram Yaren
Prof. Dr. Raci Taşçıoğlu
Prof. Dr. Ruken Öztürk
Prof. Dr. Sema Yıldırım Becerikli
Prof. Dr. Suat Gezgin
Prof. Dr. Şükrü Balcı
Prof. Dr. Ümit Atabek
Prof. Dr. Vahit İlhan
Prof. Dr. Vedat Çakır
Prof. Dr. Vesile Çakır
Prof. Dr. Yusuf Devran
Prof. Dr. Zakir Avşar
Prof. Dr. Zülfikar Damlapınar
Doç. Dr. Cengiz Erdal
Doç. Dr. Çiğdem Karakaya
Doç. Dr. Eylem Yanardağoğlu
Doç. Dr. Fatma Gürses
Doç. Dr. Onur Bekiroğlu
Doç. Dr. Özgür Arun
Doç. Dr. Şebnem Soygüder Baturlar

İÇİNDEKİLER

Kemal Tahir Romanlarını Gazetecilik Merceğinden Tartışmak: Gazeteci Murat'ın Serüveni

Discussing Kemal Tahir's Novels Through the Lens of Journalism: Journalist Murat's Adventure

Doç. Dr. Ceren Sözeri ÖZDAL

1-15

Kemalist İdeoloji İnşa Sürecinde Bir Mizah Dergisi

A Humor Magazine During the Process of Kemalist Thought Building

PhD. Ezgi TURAL

16-35

Kurumlarda Mizahın Kullanımına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma

A Conceptual Study on the Use of Humor in Organizations

PhD. Seda CAN & Doç. Dr. Erdal EKE

36-53

Sosyal Medya Araştırmalarında Yeni Bir Bakış Açısı: Netnografi

A New Perspective in Social Media Research: Netnography

Doç. Dr. Salih TIRYAKI

54-62

Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım

Independent Turkish Cinema and the Youth: A Sociological Approach

Öğr. Gör. Semra KELEŞ

63-65

EDİTÖR'DEN

SDÜ İFADE'nin 7. sayısı ile okuyucularla yeniden buluşmaktan dolayı mutluyuz. 2023 yılının bu ilk sayısında yine Türkiye'nin farklı üniversitelerinden araştırmacıların çalışmaları yer almakta. 5. Cilt 1. Sayımızda, iletişim araştırmaları alanından 2 araştırma makalesi, 2 derleme çalışma ve bir kitap eleştirisi ile okuyucuların karşısındayız.

Dergimizin bu sayısında ilk olarak Ceren Sözeri Özdal tarafından kaleme alınan ***Kemal Tahir Romanlarını Gazetecilik Merceğinden Tartışmak: Gazeteci Murat'ın Serüveni*** başlıklı çalışma yer alıyor. Türkiye siyasal ve edebi tarihine tartışmasız damga vuran isimlerden biri olan Kemal Tahir'in aynı zamanda gazeteci kimliğine de vurgu yapan araştırmacı Sözeri-Özdal, söz konusu makalesinde yazar Kemal Tahir'in romanlarında gazeteciliğe bakışını ve gazetecilikten etkilendiği noktaları açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Edebiyat ve gazetecilik arasındaki ilişkiyi ve bu etkileşimin iz düşümlerini farklı bir bağlamda, özgün bir dil ile ele alan yazar Sözeri-Özdal, ilgili çalışmasında Kemal Tahir'in altı romanını nitel yöntem bilimsel perspektifle analiz ederek romanların gazetecilik penceresinden tartışılmasını sağlamaktadır.

Dergimizin bu sayısında yer bulan diğer bir araştırma makalesi ise ***Kemalist İdeoloji İnşa Sürecinde Bir Mizah Dergisi*** başlığı ile yayımlanan bir basın tarihi çalışması. Uzun soluklu bir mizah dergisi olan *Karagöz* üzerinden yazar Ezgi Tural, Kemalist ideolojinin topluma yayılma sürecini incelemektedir. Kemalist ideolojinin inşa sürecinde *Karagöz*'ün nasıl bir rol üstlendiği, John B. Thompson'ın ideolojinin işleyiş kipleri modeli ve yorumlama yönteminden yararlanılarak analiz edilmektedir.

Dergimizin bu sayısında araştırma makalelerinin yanı sıra iki adet derleme çalışma yer almaktadır. ***Kurumlarda Mizahın Kullanımına Yönelik Kavramsal bir Çalışma***, başlıklı derleme çalışmasında yazarlar Seda Can ve Erdal Eke, örgütsel iletişim sürecinde mizahın rolünü kavramsal olarak tartışmaya açmaktadır. Yazarlar ilgili yazılarında, mizahın kurum içerisindeki oluşumu ve ortaya çıkardığı sonuçları alanyazına referansla anlatarak, mizahın işyeri bağlamında olumlu ve olumsuz sonuçlarına ait değerlendirmeler yapmaktadır.

Derginin bu sayısında yer alan diğer bir derleme çalışma ise netnografi üzerinedir. ***Sosyal Medya Araştırmalarında Yeni bir Bakış Açısı: Netnografi*** başlığı ile Salih Tiryaki tarafından kaleme alınan yazıda, disiplinlerarası alanda son yıllarda araştırmacıların yoğun olarak ilgisini çeken çevrimiçi araştırma yönetimi netnografi, kavramsal olarak incelenmektedir. Tiryaki ilgili

çalışmasında netnografinin gelişim sürecine, uygulama alanlarına ve farklı uygulama biçimlerine yönelik, alanyazına referansla kavramı tartışmaya açmaktadır.

İFADE'nin bu sayısında son olarak Erdinç Yılmaz tarafından 2022 yılında yayımlanan “Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik bir Yaklaşım” başlıklı kitap ile ilgili olarak Semra Keleş tarafından yayımlanan kitap eleştirisi yer almaktadır. İlgili kitabı üç bölüm üzerinden analiz eden Keleş, ilgili yazısında söz konusu kitabın, sinema ve sosyolojisi ilişkisini tartışmanın ötesinde konuyu, gençlik üzerine düşünmeye de teşvik ettiğini vurgulamaktadır.

Dergimizin 7. sayısının yayımlanmasında katkı sunan başta İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ümit Arklan ve Dekan Yardımcısı hocalarımız Doç. Dr. Mevlüt Sedat Dönmez ve Doç. Dr. Seyhan Aksoy hocalarımıza, fakültemizin değerli hocalarına, mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim. Makaleleri titizlikle değerlendiren ve çalışmaların okuyucularla buluşmasına vesile olan kıymetli hakemlerimize de ayrıca destek ve katkılarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Dergimizin bu sayısının yayımlanmasında yine en büyük teşekkür ise her zaman olduğu gibi bu sayıda da titiz ve özverili çalışmaları ile kıymetli çalışma arkadaşlarım ve editör yardımcıları Araştırma Görevlisi Celal Kocaömer ve Araştırma Görevlisi Dr. Celil Ünal hocalarıma sunuyorum.

Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle....

Araştırma Makalesi | Research Article

Kemal Tahir Romanlarını Gazetecilik Merceğinden Tartışmak: Gazeteci Murat'ın Serüveni

Discussing Kemal Tahir's Novels Through the Lens of Journalism: Journalist Murat's Adventure

Ceren SÖZERİ ÖZDAL (Doçent Doktor)

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-2296-9587

csozeri@gsu.edu.tr

Başvuru Tarihi | Date Received: 01.04.2023

Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 20.05.2023

Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Sözeri Özdal, C. (2023). Kemal Tahir Romanlarını Gazetecilik Merceğinden Tartışmak: Gazeteci Murat'ın Serüveni. *SDÜ İfade Dergisi*, 5(1), 1-15.

Özet

Türkiye'de düşünce ve edebiyat tarihinin en önemli ve en tartışmalı yazarlarından biri olan Kemal Tahir, romanları kadar sosyolojik tahlilleri, tarih yorumu, devlete bakışı, dili ve üslubu yönünden pek çok yayında incelenmiştir. Tahir, romancı olmaya 1940'ta karar vermiş, kendi deyimiyle bundan sonra bütün yaşamını buna ayırmıştır. Ancak geçimini sağlamak için gazetecilik yaptığı da bilinmektedir. Bu araştırma, yazarın eserlerine ve yarattığı Gazeteci Murat karakterine gazetecilik gözüyle bakmayı, karakterin gözünden gazeteciliğe bakışını anlamayı, kullandığı teknik, üslup ve dilin gazetecilikle ilişkisini tartışmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Yol Ayrımı (1971), Kelleci Mehmet (1962), Karılar Koğuşu (1974), Namuscular (1974) Hür Şehrin İnsanları (1976) ve Kurt Kanunu (1969) romanları incelenmiştir. Sonuç olarak, yazarın gerçeğin çok katmanlı yönünü ortaya çıkaran sorgulayıcı bakışı; olayları, karakterleri politik, sosyal ve ekonomik bağlamıyla ele alması, konuya ve karakterlere mesafesi, toplumu tanıtmaya dair çabasının gazetecilik gözüyle yeniden değerlendirilmesinin günümüz koşullarında yaratıcı olanaklar sağlayabileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler Kemal Tahir, Gazetecilik, Roman, Kurgu, Gerçekçilik.

Abstract

In Turkey's intellectual and literary history, Kemal Tahir is among the most well-known and contentious authors. His sociological analysis, historical interpretation, political philosophy, use of language and style, as well as his novels, have all been the subject of numerous studies. Although Tahir spent his entire life writing novels, he also worked as a journalist. The purpose of this study is to examine the author's works and the fictional journalist persona he invented, Journalist Murat, from a journalist's point of view. It also attempts to evaluate how the author's use of method, style, and language relates to journalism. Yol Ayrımı (1971), Kelleci Mehmet (1962), Karılar Koğuşu (1974) and Namuscular (1974), Hür Şehrin İnsanları (1976), and Kurt Kanunu (1969) were all analyzed within this context. While viewed through a journalistic lens, the author's critical viewpoint reveals the multi-layered nature of reality, his handling of events and characters in their political, social, and economic contexts, his distance from the subject and characters, and the re-evaluation of understanding society provide creative opportunities in today's circumstances.

Keywords Kemal Tahir, Journalism, Novel, Fiction, Realism.

Giriş

Kemal Tahir Türkiye'nin siyasi ve edebi tarihinin en önemli ve tartışmalı yazarlarından biridir. Bugüne dek (YÖK Tez Merkezinden 28.03.2023 tarihinde alınan veriler itibarıyla), Türkiye'de yazılmış 106 lisans üstü teze konu olmuş, siyasi duruşu ve eserleri bundan çok daha fazla akademik makalede incelenmiştir. Tahir aynı zamanda çok yönlü ve çok üretken bir yazardır. Otuz üç yıllık roman yazarlığında on beşi ölümünden önce, beşi sonrasında basılan yirmi romanı, bir öykü kitabı bulunmaktadır. Bunun yanında yazarken aldığı notlar ölümünden sonra on beş cilt halinde basılmıştır. Bunların dışında geçimini sağlayabilmek için çeviriler ve müstear isimle tefrikalar yazmıştır. Hatta bu onun on iki yıl süren hapis hayatında da tek geçim kaynağıdır. Hapishane yılları yazarın ideolojisini de etkilemiş, bu dönemde Marksist olmuş, ancak Anadolu'da gördüğü gerçekle birleştirdiğinde bu onu Batı'dan ziyade Doğu'ya odaklı tahlil ve çözümlere itmiştir. Kemal Tahir'in Marksizm'e, devlete ve topluma dair özgün ve ayrıksı bakışı, 1960'ların ortalarından itibaren romanlarında yakın dönem siyaseti ele alış eleştirisi konusu olmuş (Kayalı, 2021: 31); tezleri üzerine inşa ettiği romanları da bundan nasibini almıştır. Tahir'i bu kadar tartışmalı yapan, ana akım bilgiye şüpheyle yaklaşması, kendisine yönelik eleştirilere dair geri adım atmaması, ideolojik tutumunun değişkenliği sebebiyle günün koşullarının öne çıkardığı değerler üzerinden tartışılmasıdır.

Akademik ve düşün hayatının bu kadar ilgi duyduğu, tarih, sosyoloji, dilbilim alanlarında ayrı ayrı pek çok incelemeye konu olan yazarı burada özetlemeye çalışmak güç ve nafile bir çabadır. Bu çalışmanın amacı, 1930'lardan tutuklanana dek gazetecilik yapan Tahir'i ve eserlerini gazetecilik gözüyle ele almaktır. Çünkü her ne kadar kimi romanları ile gazetecilik çalışmalarının ilgi alanına girse de bunlar çoğunlukla gazete ya da karakterler üzerinden yazarın döneme bakışına odaklanmıştır. Bu araştırmada ise yazarın romanlarında gazeteciliğe bakışından, üslup ve tekniğinde gazetecilik nasıl etkilendiğine dair izler bulunmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle bu çalışmanın temel gayesi Kemal Tahir'in gazetecilik tekniği ve yöntemlerini kullanarak çıktığı hakikat yolculuğuna gazetecilik çerçevesinden bakmaktır.

Gazetecilik sosyoloji üzerine çalışan Michael Schudson (1989: 277), haber üretim sürecine ekonomipolitik yapı ile kurumsal etkiler kadar kültürel ve ideolojik atmosferin de etkili olduğunu söyler. Gazetecilerin haberi nerede gördükleri ve ona nasıl baktıkları ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişmektedir, bununla birlikte gazetecilik eğitimi ya da eleştirisi genel olarak Amerika merkezli normlar üzerine oturmaktadır. Bugün siyasi, sosyal ve ekonomik baskıların yanı sıra kurumsal ve ideolojik etkilerle birbirini tekrar eden biçim, okuyucudan uzaklaşan içerik gazeteciliği içinde bulunduğu sıkışmışlığı aşacak yeni yollar aramaya itmektedir. Bu araştırma edebiyat ve gazetecilik arasında kurulacak yeni türden bir ilişkinin olanaklarından biri olduğu iddiasındadır. Bu kapsamda ilk olarak gazetecilikle edebiyat alanları arasında uluslararası alanda ortaya çıkan kavramlar ve bunlara yönelik eleştiriler ele alınacak, bunların başka coğrafyalarda geçerliliği tartışılacaktır. Ardından çalışmanın konusu olan Kemal Tahir'e ve romanlarında yansıtıcı bir karakter olarak Gazeteci Murat'a dair bugüne dek yapılan çalışmalar özetlenecektir. Araştırmada Gazeteci Murat'ın ana kahraman olduğu Yol Ayrımı (1971), Kelleci Mehmet (1962), Karılar Koşuşu (1974) ve Namuscular (1974) ile otobiyografik nitelikleri nedeniyle Hür Şehrin İnsanları (1976) ve Murat'ın genç bir gazeteci olarak yan karakter olarak görüldüğü Kurt Kanunu (1969) romanları incelenmiştir. Nitel analize dayanan bu çalışmada öncelikle kronolojik olarak Gazeteci Murat karakteri ve özellikleri ele alınmış ardından içerik analizi tekniği ile bu romanlarda karakterin gerçeğe ulaşma biçimi Tahir'in gazetecilik ve roman gerçekliğine bakışı karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Son olarak yazarın kullandığı teknik, üslup ve dilin gazetecilikle ilişkisi kurularak tartışılmıştır.

1. Gazetecilik ve Edebiyat Arasındaki Sınırlar

Doug Underwood'a (2013: 2-3) göre gazetecilik gücünü bir yerde hikâyenin ve anlatının sağlamlığından almaktadır. Süreli yayınlarda öykü ve anlatı geleneği, kurgusal olmayan yazım tekniği ile ilişkilendirilen sözde nesnel bilgi aktarma yönteminden çok daha eskilere dayanmaktadır. Bazı gazeteciler, Underwood burada Upton Sinclair ve Willa Cather örneklerini verir, bu sözde nesnellüğün getirdiği kısıtlamaları aşarak dünyanın nasıl işlediğine dair görüşleri, yaşam hakkındaki algıları ve gözlemleri üzerine inşa edilmiş kurguya yönelirler. Edebiyat tarihinde Charles Dickens, George Eliot, Mark Twain, John Steinbeck, Ernest Hemingway, George Orwell gibi gazetecilikten gelen, gazetecilik tekniklerini

kullandığı gözlemlenen çok sayıda örnek mevcuttur. Mohammad B. Aghaei ve Safar Hayati (2014: 12) Gabriel Garcia Marquez'in romanlarındaki temel unsurun gazetecilik deneyimi olduğunu, romanlardaki ayrıntılara bakış ve onları bir araya getiriş biçiminin, sunulan arka planın gazetecilikle çok benzeştiğini onun şu sözleriyle desteklemektedirler: "Fantastik, inanılmaz görünen bir şeyi makul, güvenilir bir şeye dönüştürmek için ihtiyacım olan püf noktaları gazetecilikten öğrendim... Bu ancak muhabirler ve köylüler tarafından yapılır". Bu teknik Kemal Tahir'e dair anılarda da dile getirilir. Örneğin Çorum Cezaevi'nden arkadaşı Celal Arif Demirel'e göre Tahir, mahkumları konuşturur, onların davranışlarını not eder, cezaevinde huzursuzluk çıkarsa ilgilenir; nedenlerine eğilir, yönetimle mahkumlar arasında çıkan uyuşmazlıkların giderilmesine çaba göstermiştir" (Özsoy 2004: 193'ten aktaran Narlı 2010: 95).

Uluslararası literatürde gazetecilik ve kurgu tartışmalarını konu alan çok sayıda araştırma, inceleme mevcuttur. Bunların önemli kısmı 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan yeni gazetecilik türü etrafında yoğunlaşmaktadır. Yazarın geleneksel haberciliği canlandırmak için dramatik, kurgusal edebi teknikleri kullanması olarak tanımlanan (Tom Woffe'tan aktaran Gardner 1995: 3) yeni gazetecilik, Truman Capote'nin 1959'da Kansas'ta işlenen bir cinayeti 5-6 yıllık bir çalışmayla romanlaştırdığı Soğukkanlılıkla'nın (In Cold Blood) yakaladığı başarı; yazarın kendi deneyimlerini dâhil ettiği gonzo gazetecilik (gonzo journalism) terimine ilham veren Hunter S. Thomson'ın eserleri ve kendilerini tarifleri üzerinden tartışılmıştır. Capote örneğin, kendisinin yeni gazetecilik akımına dahil olmadığını, "kurgusal olmayan roman" (nonfiction novel) adını verdiği yeni bir edebi tür yarattığını iddia etmiştir (aktaran Wiegand, 1967: 243). Ancak bu türün savunucuları kadar eleştirenleri de mevcuttur. New York Times gazetesinin eski edebiyat muhabiri Samuel Freedman böyle bir iddianın okuyucuyla güven bağını sarstığını ifade ederken, Poynter Enstitüsü yazarlarından Roy Peter Clark da gazetecilerin tıpkı antropologlar gibi belirli etik kodlara bağlı olmaları gerektiğini savunur (aktaran Underwood, 2014: 8).

Bununla birlikte bir anlatıda olgusal ve kurgusal ayrımı yapmak o kadar da kolay değildir. Çünkü dil gibi, haber de ideolojiktir ve gerçeği yeniden inşa eder. Daha inandırıcı olan ve diğer anlatılar tarafından doğrulandıktan sonra doğru görünen ve kendi iç tutarlılıkları ve inandırıcılıkları sayesinde güvenilir görünen anlatılar olsa da "gerçek öyküler" yoktur (McCord, 1985: 46). Kurgusal olmayan edebiyat ya da yeni gazetecilik savunucuları da esasen bu post-modern eleştiriye yaslanır. William Faulkner'in "en iyi kurgu herhangi bir türdeki gazetecilikten daha fazla doğrudur ve en iyi gazeteciler bunu daima bilirler" sözleri gonzo gazeteciliğin dayanaklarından biridir (Underwood, 2013: 5). Hunter S. Thompson ayrıca "(Tom) Wolfe'un 'yeni' görünmesinin tek nedeninin, William Randolph Hearst'ün Amerikan gazeteciliğinin omurgasını çok kötü bir şekilde bükmesine, bir başka deyişle gazeteciliğin sıkıştığı ticari kapitalist ideolojiye bağlamaktadır (aktaran Underwood, 2013: 68).

John Tulloch ve Richard L. Keeble (2012: 5), Michael Schudson'ın Batı odaklı bakış uyarısına referansla, bu tartışmanın ABD (ya da Anglosakson) merkezli, hiçbir zaman hayata geçmeyen objektifliğe dayanan, profesyonelleştirilen değerler üzerinden tartışmanın sakıncalarını hatırlatmaktadır. Veysel Öztürk (2012: 173) Osmanlı'nın modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan edebiyatın gazetecilikten beslendiğini ortaya koyarken bu iki alanın ilişkisine ilginin az olmasını edebiyatın büyük oranda kurgu ile ilişkilendirilip kurgu dışı tür ve etkileri hesaba katmak yerine, kurgunun kendi içindeki dönüşümüne odaklandığı bir eleştiri geleneğine yaslanmasına bağlamaktadır. Öztürk, bu eksiklikten yola çıkarak Gazeteci Ahmet Mithat ve Yazar Ahmet Mithat ilişkisini incelerken gazeteciliğin yalnızca yazarın geçimini sağladığı bir meslek olmadığını, konu seçiminden anlatım tekniğine kadar temel yazarlık stratejileri üzerinde belirleyici etkileri olan bir yazın faaliyeti olduğunu göstermeye çalışır. Benzer bir durum Kemal Tahir için de geçerlidir. 1938'de cezaevine girdikten kısa bir süre sonra Fatma İrfan'a Mütareke İstanbul'unun romanını yazmak istediğini söylerken şöyle der "...Ben kirli çamaşırlarımızı ortada yıkamaktan korkmuyorum. 1938 senesinde Cumhuriyet

Ordusu'nu isyana teşvik etmiş olmak cürmü ile hapse tıkılan Kemal Tahir'in Türk İnkılabına dair en kuvvetli eseri yazması tarihte pek garip olacak" (aktaran Fedai, 2010: 77).

Tahir, Anadolu hapisanelerinde geçen yıllarında kendisini tamamıyla romana vakfetmiştir. Bunun onu nasıl zenginleştirdiğini Kemal Sülker'e yazdığı mektupta şöyle açıklar: "Bizim Anadolumuz, Türk Edebiyatına bir türlü enine, boyuna girememiştir. Onu biz hâlâ Erenköyü ile karıştırıyoruz. Sizler ve bizler için bu sürgünlük ve mahpusluk iyi bir fırsat oldu. Anadolu'yu köylüsü, kasabalısı ile yakından ve yanılmayacak kadar iyi tanıdık" (aktaran Fedai, 2010: 77).

Yukarıda, Celal Arif Demirel'in tanıklığında ifade edildiği gibi Kemal Tahir bu hesaplaşma ve tanıma süreçlerinde gazeteciliğin haber toplama ve yazma tekniklerinden faydalanır. Bunun yanında kendisiyle özdeşleşen, yansıtıcı bir karakter olarak Gazeteci Murat'ı yaratır. Ancak romanlardaki olayların tümü üçüncü tekil şahıs üzerinden anlatılır. Kemal Tahir ile Gazeteci Murat özdeşliği, karakterin otobiyografik niteliklerinden ve eşi Semiha (Kemal) Tahir'in ve tanıkların ifadelerinden yola çıkılarak varılan bir sonuçtur. Bazı romanlarda yaş (örneğin Kurt Kanunu), bazı romanlarda nitelikler (örneğin Karılar Koğuşu'nda Gazeteci Murat aynı zamanda resim yapmaktadır, ama Kemal Tahir'in bilinen böyle bir niteliği yoktur) uyumlu olmasa da bu çalışma için önemli olan yazarın kendisinin yansıtıcı karakteri olarak neden bir gazeteci karakterini seçtiğidir.

Gazetecilik ve kurgu ilişkisinin literatürde nasıl ele alındığına dair belki son küçük bir pencere kahramanlara dair açılabilir. Howard Good (1985: 357), ABD'de 1890-1930 yılları arasında yazılmış 75 roman ve öyküyü incelediği araştırmasında, 1900'lerin başında gazeteci karakterlerin bohem, sorumsuz bir ergen gibi tasvir edildiğini gözlemektedir. Sonunda bu kahramanlar 50'li yaşlarında uğultulu haber merkezlerinde anılarını anlatmak ve genç bir kurdun gelip işlerini ellerinden almasını beklemektense köşelerine çekilip roman yazmayı tercih ederler. Gazetecilikten edebiyata geçmiş yazarların eserlerinde gazeteciler ve çalıştıkları kurumlar alaycı bir şekilde tasvir edilir. Underwood (2013: 157-158) buna yol açanın gazetecilerin deneyimlerinin mi yoksa toplumun gözünde ticarileşmiş basın sektörünün nasıl algılandığının mı öne çıktığını sorgular ve cevabı profesyonel eleştirmenler tarafından değerlendirilecek elit bir faaliyet olarak sanatsal yazarlık ile piyasada değerlendirilecek ticari bir iş arasındaki farklılığa, yani kültürel bir ayrıma bağlar. Bu durum yine ABD merkezli bir stereotipleştirme ile açıklanabilir. İlginçtir ki Kemal Tahir'in Gazeteci Murat karakteri de özellikle İstanbul romanlarında, bu bohem stereotipe çok yaklaşır. Hatta Anadolu'yu tanıdığı cezaevi romanlarında da zaman zaman nükseder. Ancak Gazeteci Murat özelinde bunu tahlil etmeden önce Kemal Tahir'in edebi ve siyasal tarihteki önemine biraz daha yakından bakmaya ihtiyaç vardır.

2. Kemal Tahir'e ve Gazeteci Murat'a Dair

Kemal Tahir, 1910 yılında İstanbul'da doğmuştur. Anadolu'nun çeşitli kentlerini dolaşarak başladığı eğitim hayatı annesinin ölümü nedeniyle Galatasaray Lisesi'ni bitirmeden son bulur. Okulu bıraktıktan sonra Kapalıçarşı'da tezgahçılık (röportajda üstü yazar tarafından çizilmiştir), maden işletmesinde ambar muhasip yardımcılığı, avukat katipliği ve gazetecilik yapmıştır (Tahir, 1989: 48). 1940'ta (cezaevindeyken) romancı olmaya karar verdiğini, 1957'den itibaren bütün zamanını yalnız imzasıyla yayınladığı romanlara vermek fırsatını bulduğunu ifade etmiştir (Tahir, 1989: 56-57). Edebiyata şiirle başlayan Tahir'in ilk şiirleri 1931 yılında *İçtihat* dergisinde yayınlanmış; 1932 yılından itibaren *Vakit*, *Haber* ve *Son Posta* gazetelerinde düzeltmenlik, çevirmenlik ve röportaj yazarlığı yapmış ve *Geçit* dergisini çıkarmıştır. 1934-1936 arası Sedat Simavi'ye ait *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde sayfa sekreterliği, *Karagöz* dergisinde başyazarlık yapmıştır (Özsoy, 2010: 46). Donanma Davası olarak bilinen davada İstanbul Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde yargılanarak tutuklandığı sırada *Tan* gazetesinin yazı işleri müdürüdür. 1950 Affıyla cezaevinden tahliye olduktan sonra 1951'de *İzmir Ticaret* gazetesinin İstanbul temsilciliğini yapmış; 1952-1954 yılları arasında Çağlayan Yayınevi'ne en ünlüsü *Mayk Hammer* olan çeşitli polisiye romanlar, mizah romanları çevirmiş, hatta *Mayk Hammer*'in

çok sevilmesinin ardından seri bittiği halde “*Mayk Hammer’in Yeni Maceraları*”nı yazmaya devam etmiştir (Özsoy, 2010: 44).

Kemal Tahir için gazetecilik geçimini sağladığı bir iştir. *Geçit* dergisinin yayınlanma serüveni aslında günlük bir gazete fikriyle başlamıştır. Ancak yapılan maliyet hesaplarının sonunda aylık dergide karar kılınır. *Geçit*’in yayına başlayacağını yakın dostlarına duyururken “milliyetperver hatta müfrit milliyetperver gazete çıkarmak hususunda yine geç kaldıklarını” söyler ancak dergi için heyecanlıdır ve “dava yolunda oyunbozanlık edeceklerin ağız ve fikir kokusunu daha fazla çekmeye mecbur kalmamak keyfiyeti”ni yaşamayı ummaktadır (aktaran Acehan, 2011: 235). Ancak dergi Tahir’in arzu ettiği başarıya ulaşamamış, yazar geçimini sağlamak için *Yedigün* dergisinde çalışmaya başlamıştır.

Tahir, romanlarında ya da sohbetlerinde gazeteleri, gazetecileri eleştirse de gazeteciliğinin romancılığına etkisinden herhangi bir yerde söz etmemiştir. Hatta Marquez’in aksine önceki işlerinin ya da deneyimlerinin bir romancıyı iyi yapmaya yetmeyeceğini savunmaktadır: “...Artık en basit okuyucu bile bilir ki gerçek yazarın yazar olmadan önce bazı zanaatlara girip çıkması önemli değil, yazar olarak bu zanaatlar hakkında neler bildiği önemlidir” (Berksoy, 2010: 25). 1970 yılında verdiği bir söyleşide

“Ben, otuz yıldan beri dünyaya, insanlara, olaylara hiç aralıksız romancı olarak bakmaktayım. O gün bugündür, ne okumuşsam, ne görmüşsem, ne işitmişsem, kimi tanımışsam -kısası- ne öğrenmişsem yalnızca romancı olarak, roman için öğrendim, roman için romanda kullanmak için biriktirdim. Başka yazılarla uğraştığım zamanlar oldu ama, ben başkaca roman zenaatının yasalarını araştırdım”

demiştir (Tahir, 1989: 57). Bir başka deyişle yazar gazetecilikle romancılık arasında bir bağ kurmamıştır. Bu mesafe tercihi yazarın gazetecilik yaptığı tek parti iktidarında gazetelerin üzerindeki baskılarla açıklanabilir. Gazetelerin sık sık kapatıldığı bu dönemde gazetecilik devlet güdümlü bir meslek olarak ayakta kalmaya çalışmaktadır (Çıkla, 2009: 48) ve en nihayetinde 1950’lerden sonra edebiyat gazetecilik alanından dışlanmaya yüz tutmuş, bu iki alan arasındaki mesafe artmıştır. Tahir’in, *Yol Ayrımı* romanında da bahsi geçen, bu baskı ortamının bir sonucu olarak kendini yalnızca romancı olarak tanımladığı, kullandığı bilimsel metotları romancılıkla ilişkilendirdiği, hatta romanla gazete makalesi arasında çok keskin ayrımlar yaptığı söylenebilir: “Burada gerçek romanı, röportajdan, meydan nutuklarından, gazete makalelerinden ayıran temel unsura gelmiş oluyoruz. Gerçek romanın temeli insandır...” (Tahir, 1989: 155). Bu ifade, Tahir’le, sevdiği yazarlar arasında saydığı (Tahir, 1989: 69) Faulkner’i, gerçeğe, gazetecilikten daha çok, kurguyla yaklaşılacağı fikrinde buluşturmuştur. Çünkü Tahir’in romancılığını en iyi tanımlayan ifade gerçekçiliktir. Batı’ya özgü değerlerin ve kuralların Türk toplumunu anlamaya ve anlatmaya uygun olmadığı ısrarlı tahlili Kemal Tahir’in sosyalizme bakışı kadar romana bakışını da belirlemiştir:

“Türkiye Batıya hiç benzemeyen bir toplumdur (Anadolu Türk insanının tarihi, Batı insanı tarihinin geçtiği aşamalara uğramamıştır.) Bu sebepten insanlarımızın olaylar karşısındaki davranışları, duygularını dışa vuruşları Batı insanınkine hiç benzemez. Bu açıdan bakılırsa, Türk romanının gerek iç, gerek biçim bakımından köklü özellikler göstermesi şarttır. Bu da bizi kopyacılıktan hızla kurtulmağa, batılı örnekleri Türk sanatına doğru aşmağa zorlar” (Tahir, 1989: 108).

Tahir’e göre gerçek sanatçı konusunu toplumun yaşayan sorunlarından almalı, görünenin altında yatan gerçekliğin peşine düşmelidir. Ertan Eğribel (2010: 347), sosyolojinin bu nedenle Kemal Tahir’in romanlarına ve düşüncelerine ilgi gösterdiği tespitini yapar. Toplumsal sorunların kökenlerini geçmişte araması nedeniyle (*Yol Ayrımı*, *Kurt Kanunu*, *Devlet Ana* gibi kitapları üzerinden) “alternatif tarih yorumcusu” olarak nitelendirilir (Andı 2010: 457). Bununla birlikte tam da bu akstan düşünürler ve edebiyat yazarları tarafından eleştirilmiştir. 1957 yılında yayınlanan Rahmet Yolları Kesti romanı, heyecan yaratan ilk romanlarının aksine, Yaşar Kemal’in İnce Memed mitosuna karşı görülmüş ve tepki çekmiştir. Çünkü Tahir, Kemal’in aksine eşkıyalığa karşı tez geliştirmiş, onu haydutlukla temsil etmiş sonunda da maskara etmiştir. Bu eleştirilerinin temelinde Tahir’in seçtiği karakterler ve onlara yaklaşımları bulunmaktadır. Özellikle köylü karakterlerin çıkar ilişkileri, çağdaşı yazarlarda Cumhuriyet’in kazanımlarıyla idealleştirilen karakterlerden çok uzaktır. 1959’da *Pazar Postası*’nın düzenlediği, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Orhan Kemal ve Kemal Tahir’in katıldığı “Baş Romancı Tartışıyor” başlıklı açık oturumda Orhan Kemal bu yönde eleştirilerini dile getirir

(aktaran Berksoy 2010: 30). Kemal Tahir “olumlu bir karakter” yazmadığı eleştirisine, gençliğine dair otobiyografik nitelik taşıyan, ölümünden sonra yayınlanan *Hür Şehrin İnsanları* (1976) romanında da cevap verir. En yakın arkadaşı Ertuğrul Hikmet münakaşa esnasında sinirlenir:

- “...Yanlışı seviyorsun arkadaş...”
- “Nasıl seveyim?”
- “Bütün dünyanın namuslu insanlarını... Bütün dünyanın... Ve ancak namuslu insanlarını...”
- “Orospular hudut harici mi demek?”
- “Her çeşidi... ister, kasaba esnafı kılığında olsunlar, ister Fransız yüzbaşısını, oğlunun “Yaşa anne sıkı bastır!” teşviki önünde beğenenler olsun...” (Tahir, 1976: 111).

Kemal Tahir, insanları ya da roman karakterlerini “yanlış” sevmesinin yanı sıra softalığa sempati duyduğu ve de toprak reformuna karşı çıktığı için de eleştirilir. Bu eleştirilere yanıtları da sert olur (Fethi Naci’ye 1961’de *Dost* dergisinde öfkeli bir yazıyla karşılık verir, Bozdağ, 1980: 50-51). 1968’de aynı yıl önce Kuvayi Milliye’yi anlattığı *Yorgun Savaşçı* (1965) romanıyla Yunus Nadi ödülünü, hemen ardından Osmanlı’nın temellerini anlattığı *Devlet Ana* (1967) ile Türk Dil Kurumu ödülünü alması tartışmaları iyice hararetlendirir. Hemen ardından *Bozkırdaki Çekirdek* (1962) romanı hatırlanır, Köy Enstitüleri’ni eleştirdiği için suçlanır. 1969’da yayınlanan *Kurt Kanunu* nedeniyle Atatürk düşmanı olmakla itham edilir (Berksoy, 2010: 37). Kemal Tahir, topluma ve insanlara bakışı kadar, edebi yönüyle de hedeftedir. Bir tez üzerine roman yazdığı ve uzun diyaloglara romanlarını kurban ettiği söylenir (Moran’dan aktaran Arslanbenzer, 2021: 262). Özlem Fedai (2010: 381) bu pratiğin Tanzimat devri Türk edebiyatından beri var olduğunu belirtir. Ancak burada Kemal Tahir’in farkı, idealleştirdiği karakterlerin değişimidir. Yazarın, *Yol Ayrımı*, *Kurt Kanunu* (burada yan karakter olarak), *Hür Şehrin İnsanları* (1976), *Kelleci Mehmet* (1962), *Karular Koşuşu* (1974) ve *Namuscular* (1974) romanlarının ana karakteri Gazeteci Murat’ın değişimi, Tahir’in gerçekliğin değişebilir olduğu, “Bir kere idrak edilmiş gerçekler ölene kadar bizim değişmeyen malımız olamazlar. Her yeni duruma göre onları gerçekçilik idrakimizle yeniden incelemek, eleştirmek kontrol etmek zorundayız” (Tahir, 1989: 136) teziyle örtüşmektedir: “Roman kişileri, öteki gerçek insanlar gibi, içinde yaşadıkları değişen, çeşitli sosyal-ekonomik şartlara göre oluşlarının ana çizgisi üstünde çeşitli özellikler, çeşitli özel kişilikler gösterirler. Bu açıdan bakıldığında tek insan, hiçbir zaman tek bir insan değildir” (Tahir, 1989: 117).

Buradan yola çıkarak bu araştırmanın konusu olan Gazeteci Murat karakterine ve değişimine de kısaca değinmek gerekir. Mehmet Narlı’ya (2010: 95) göre Kemal Tahir romanlarında otobiyografik öğelere sıkça rastlanır. *Esir Şehrin İnsanları* (1956) ve devamı niteliğindeki *Esir Şehrin Mahpusu*’undaki (1961) Kâmil Bey Kemal Tahir’e çok benzer. İkisi de Bekirağa Bölüğünde bir süre tutuklu kaldıktan sonra İstanbul Tevkifhanesine (Sultanahmet Cezaevi) gönderilir. Suçları aynıdır. İkisi de gazetecidir. Tahir eşi Fatma İrfan’dan, romandaki Kâmil Bey eşi Nermin’den Fransızların düzenlediği bir baloya gittikleri için boşanırlar. Tahir’in Fatma İrfan’a yazdığı mektuplardaki ifadelerin bazıları romanda Kâmil Bey’in eşine yazdığı mektuplarda da vardır. Ancak genel kabul Kemal Tahir’in romanlarında, nüanslara rağmen, özdeşleşen, yansıtıcı karaktere bürünen Gazeteci Murat’tır. Ölümünden sonra yayınlanan *Namuscular* (1974) romanının girişinde eşi Semiha (Kemal) Tahir de (ölümünden sonra yayınlanan romanlarından bahsederken) şöyle demiştir:

Bu romanlarında Kemal Tahir, gazeteci Murat’ın kişiliğinde daha çok kendi yaşantısını dile getirmiştir. Sahife kenarlarına koyduğu notlardan anlaşıldığına göre, bütün mahpusların uyuduğu korkunç hapisane gecelerinde sabahlara kadar çalışarak bu sarı defterleri üst üste yığmış, korkunç hapisane yıllarını, oradan oraya sürülmelerini tadına doyum olmayan türkçesiyle anlatmıştır. (Tahir, 1974).

Bununla birlikte, Hakan Arslanbenzer (2021: 267) ise Kemal Tahir romanlarında gazeteciliğin önemli bir diyalojizm unsuru olduğunun altını çizerken, genellikle yazarın yansıtıcı karakterine odaklanıldığını, oysa hatırat literatürü ile romanlar karşılaştırılırsa daha zengin bir kaynağa ulaşılabileceğini ifade eder. Bu çalışma da Arslanbenzer’in eleştirdiği biçimiyle Gazeteci Murat karakterine odaklanmıştır. Çünkü karakterin gençlik yıllarını anlatan *Yol Ayrımı* (1971) ve *Hür Şehrin İnsanları* (1976) ile hapisane yıllarının anlatıldığı *Kelleci Mehmet* (1962), *Karular Koşuşu* (1974) ve *Namuscular* (1974) romanlarındaki benzerlikler ve farklılıkların Türkiye’de gazetecinin temsili ve çalışma biçimi hakkında

önemli veriler sunduğu iddiasındadır. *Hür Şehrin İnsanları* romanında Muharrir Kadri Ekrem Bey'in Gazeteci Murat'a, o henüz ateşli bir Kemalizm savunucusuyken nasıl değişeceğine dair kehaneti yol göstericidir:

Ertuğrul Hikmet'in anlattıklarına göre sen, bulunduğun yerde duramazsın' Mustafa Kemal'i daha çok sevmek için arayacaksın, aradıkça ondan, belki de farkına varmadan uzaklaşacaksın. Nihayet öyle bir yere geleceksin ki karşıdakiler, yanına gitmek istediklerin olacaklar ve onların arasında, bu seni şaşırtan hatta öfkeliendiren fikirlerimle ben, belki de elimde altı oklu inkılapçı partinin bayrağını tutarak, ben de bulunacağım! Dövüşeceğiz! Sonunda siz kazanacaksınız (Tahir, 1974: 617).

3. Amaç ve Yöntem

Gazetecilik ve kurmaca üzerine Türkiye'de bugüne dek hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Bunlar bir dönemin gazeteciler üzerinden anlatımı, romanlarda gazetecilik algısı ve gazeteci karakterlere odaklanan çalışmalar olarak kabaca üçe ayrılabilir. Ender olmakla birlikte edebi gazeteciliği konu alan çalışmalar da vardır, ancak terimin Türkiye'de çok yerleşmiş olmaması nedeniyle, genellikle uluslararası edebiyatta, gazetecilikten gelme yazarların romanları konu edinmektedir. Bilge Yasemin Böğür ve Ömer Özer'in (2019) Orwell'in *Wigan İşkelesi Yolu* romanının çözümlemesi, Sitem Şanlı ve Ömer Özer'in (2020) *Şikago Mezbahaları, Komşunun Karısı ve Soğukkanlılıkla* romanlarını karşılaştıran araştırmaları buna örnek olarak verilebilir.

Selçuk Çıkla'nın (2009) Tanzimat'tan itibaren gazete-edebiyat ilişkisini konu alan çalışması, Tayfun Haykır'ın (2021) *Türk Romanında Basın Hayatı (1872-1940)* başlıklı kitabı; Zehra Yazbahar'ın (2017) *Türk Romanında Basın Hayatı (1940-2000)* adlı doktora tezi, Meltem Yanık'ın (2022) Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Dünyanın Mihveri Kadın Mı, Para Mı?* romanında basın hayatını tartıştığı makalesi genel olarak kurmacada gazeteciliğin temsilini işleyen çalışmalar arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra, Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci'nin (2013) İttihat ve Terakki dönemini Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi* romanı üzerinden; Nur Balcıoğlu'nun (2018) Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimini *Yol Ayrımı* üzerinden tartıştığı çalışmalar da dönem anlatısına örnek verilebilir. Mehmet Onur Hasdedeoğlu (2018) 19. yüzyıl romanlarında meslekleri derlediği çalışmasında kahramanı gazeteci olan eserlere yer vermiştir. Ayrıca, Ferhat Korkmaz'ın (2011) ve Veysel Öztürk'ün (2012) "Gazeteci Ahmet Mithat'tan Yazar Ahmet Mithat'a" çalışması gazetecilerin Türkiye'de edebiyatın gelişimi üzerine etkisini sorgularken, Erol Gökşen (2021) Suat Derviş'in gazetecilikten romancıya dönüşümünü *Fosforlu Cevriye*'nin izini sürerek okumaktadır. Davut Ekşi'nin (2006) üç gazeteci-yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir ve Tarık Buğra'yı siyasi kültüre farklı bakışları üzerinden karşılaştırdığı doktora tezi alana önemli bir katkı sunmuştur. Öztürk ve Gökşen makaleleri haricinde, bu literatürde hâkim olan, dönemin siyasi atmosferinin gazetecilik üzerinden anlatılmasıdır. Gazetecilerin nasıl çalıştığı, nasıl yazdığı ve mesleki sorunlarındansa olaylara nasıl tepki verdikleri, siyasi duruşları ve iç hesaplaşmaları ön plandadır.

Bu araştırmanın amacı gazetecilik ve gerçekçi roman arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koyacak biçimde Kemal Tahir'in Gazeteci Murat üzerinden gazeteciliğe bakışını ve bu kahramanın yer aldığı romanlarda Tahir'in gazeteciliğinin izini sürmektir. Keeble'ın (2007: 2) gazetecilik eğitiminin yaratıcı olanakları keşfetmesi ve yaratıcı ruhu teşvik etmesi inancından ilham alarak bu çabanın günümüzde siyasi, ekonomik ve teknik olarak sıkışan gazetecilik alanına bir katkı sunması umulmaktadır.

Ufuk Özcan (2010: 145) Kemal Tahir ve eserleri hakkında yazılan tezlerin edebiyat, sosyoloji, siyaset bilimi, gazetecilik, sinema ve tarih alanlarına yayıldığını tespit etmiştir. Yukarıda görüleceği üzere son 10 yılda edebiyat ve gazetecilik ilişkisine ilgi artmış olsa da, edebiyat ve düşün tarihinin bu çok tartışılan yazarını gazetecilik üzerinden inceleyen çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, Kemal Tahir romanlarının günümüz gazeteciliğine ışık tutacak unsurlar barındırdığı iddiasındadır.

Araştırmada, Gazeteci Murat'ın esas kahraman olduğu ve yansıtıcı bir karakter olarak Kemal Tahir'in tezlerini savunduğu (yayımlandığı yıllar itibarıyla) *Yol Ayrımı* (1971), *Kelleci Mehmet* (1962), *Karılar Koşuşu* (1974) ve *Namuscular* (1974) romanları esas alınmış, yanı sıra otobiyografik yönü itibarıyla Murat'ın daha derin bir tahlilini sunan *Hür Şehrin İnsanları* (1976) ve Murat'ın genç bir gazeteci olarak yan karakter olarak görüldüğü *Kurt Kanunu* (1969) romanlarından da yararlanılmıştır. Nitel analiz

yöntemine yaslanan bu araştırmada öncelikle içerik analiziyle Gazeteci Murat karakterinin özellikleri ortaya konmuş, ardından Kemal Tahir'in gazeteci gerçekliği ile romancı gerçekliği kıyaslanmış, son olarak tekniği üslubu ve dili yeni gazeteciliğin ve gerçekçi romancılığın kullandığı tekniklerin benzerlikleri ve farklılıkları çerçevesinde tartışılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Gazeteci Murat Karakteri

Murat ismi Kemal Tahir romanlarında sıkça geçmektedir. Babasının hikâyesini anlattığı *Bir Mülkiyet Kalesi*'nde Marangoz Mahir Usta'nın 1910 civarı (tam tarih verilmez) doğan oğlunun ismi Murat'tır (Tahir, 2015: 104-105). Babası hemen sonra Balkan Harbi'ne katılır. İstanbul'un işgal altında olduğu yıllarda geçen *Esir Şehrin Mahpusu*'nda Kâmil Bey'i ziyarete gelen Fatma Hanım oğlu Kadir'in yanı sıra oğlunun arkadaşı Murat'ı da (o sıralarda 15 yaşında görünmektedir) getirmesini şöyle anlatır: "Komşunun oğlu... Kadir'in arkadaşı... Tutturdu, 'İlle beni de götür Fatma Teyze,' diyerek... Alıp geldim." Sesini alçalttı. "Kuvayı Milliyeci sayıyor kendisini bu Murat... Sizden sayıyor!" (Tahir, 2016: 165). Üçlemenin son kitabı *Yol Ayrımı* 1930'da geçer, bu izleğe göre 20-25 yaşında genç bir gazetecidir. Hakkı Tarık Us ve Asım Us'un sahibi olduğu *Vakit* gazetesinde röportaj yazarlığı yapmaktadır. Yine aynı yıllarda geçen *Hür Şehrin İnsanları*'nda Murat karakteri gazeteci değil Avukat Celil Bey ve Hayret Bey'in bürosunda kâtiptir. *Yol Ayrımı*'ndaki olayların bazıları *Hür Şehrin İnsanları*'nda da görülür. Gazeteci Murat ve Kâtip Murat'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na bakışları aynıdır. Ancak Kâtip Murat çok ateşli bir Mustafa Kemal taraftarı olmak dışında ideolojik olarak henüz çok toydur. Tahir bu romanda ülkenin siyasi ve ekonomik durumunu Murat'ın gözünden anlatırken daha yoğun olarak karakterin iç çelişkilerine, kadınlarla ilişkilerine ve olgunlaşma evresine yoğunlaşır.

1926'da geçen *Kurt Kanunu* romanında, Murat, Emin Bey'in yeğeni, *Haber* gazetesinde çalışan Kuvayı Milliye yanlısı genç bir gazetecidir. İttihatçılıktan gelen dayısı Emin Bey'le fikir ayrılığı yaşamaktadır. Kemal Tahir, gazeteciliğe, gazetecilerin haber yapma biçimlerine en açık eleştirilerini bu roman vasıtasıyla dile getirir.

Kemal Tahir, 1940 yılında İstanbul'dan Çankırı Cezaevi'ne nakledilir. Burada aynı davadan mahkûm olan Nâzım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte. Kelleci Mehmet'i burada, 30 yaşında, yazmaya başlar. 1942'de Malatya Cezaevi'ne sürülür. Aynı dönem Bursa Cezaevi'ne sürülen Nâzım Hikmet'e romandan bahseden mektuplar yazmıştır (Narlı, 1990: 96). *Karılar Koşuşu* ve *Namuscular* romanlarına ilişkin notları ise Malatya Cezaevinde almıştır. Bu üç romanda da ana karakter Gazeteci Murat, yazdıkları nedeniyle cezaevindedir. Çok kitap okuyan, mahkûmların derdiyle ilgilenen, onlara doğruları gösteren, kanunları bilen, mahkûmlar tarafından sevilen, kimseyi suçundan dolayı küçümsemeyen, olgun bir karakterdir (Narlı, 1990, s.104).

1920'li ve 30'lu yıllarda sıkı bir Kuvayı Milliyeci olan genç Gazeteci Murat, İttihat ve Terakki geleneğiyle hesaplaşır, tartışır. O geleneğin temsilcilerine yakındır, onlara çok saygı duyar, onlardan çok şey öğrenir ama aynı zamanda Kemalizme yürekten bağlıdır ancak bu onun yok yere hapse girmesine engel olmaz. Gazeteci Murat olgun döneminde devletle kendi davası üzerinden hesaplaşmaz. Hapishanede yeni rejimin erişemediği halkla tanışmış, devletin ve aydınların bu gerçeği görmemesini dert edinmiştir. Bunu anlatabilmenin en iyi ve etkili yolunun roman olduğuna karar verir.

Kurt Kanunu'ndaki Gazeteci Murat'ın özel yaşamı yalnızca dayısı Emin Bey ve teyzesi Perihan Hanım'ın evinde geçen olaylardan ibaret olsa da gerek santralde çalışan kadınlara yaptığı kur, gerekse evde ona takılan lakaptan "çapkın" olduğu anlaşılmaktadır (Tahir, 1969: 181). Ancak *Yol Ayrımı* ve *Hür Şehrin İnsanları*'ndaki Murat, yukarıda da ifade edildiği üzere Batı kaynaklı gazeteci stereotipine yakındır. Annesini çok erken kaybetmiş henüz anne sevgisine doyamamıştır. Babasının ve annesinin dostlarına, mahallesine çok bağlıdır. Onların derdini dert edinir. Örneğin *Yol Ayrımı*'nda parasız kalan çocukluk arkadaşı Kadir'in annesinin yatak takımını satmaya çalışır (Tahir, 2006: 303-331). Aynı hikâye *Hür Şehrin İnsanları*'nda da geçer, ancak bu sefer avukat kâtipliği için elbiseye ihtiyaç duyan Murat annesinin yatak takımını satmaya karar verir (Tahir, 1976: 157-173). *Yol Ayrımı*'ndaki Kadir'in yerini *Hür Şehrin İnsanları*'nda Murat almıştır ancak ölümünden sonra basılan bu romanda Murat, Kadir'den çok gazeteci Murat'a benzer. Arkadaşı Şahap annesi öldüğünde soluğu Murat'ın yanında alır, cenazeyi birlikte kaldırır, gömerler, kendi annesinin cenazesine bile gitmemiştir ancak bütün cenaze

süresince arkadaşının ve babasının yanında olur, hatta bu esnada okuyucuya bu Murat'ın *Esir Şehrin Mahpusu*'ndaki çocuk Murat olabileceğini hissettiren işgal yıllarına dair bir anısını anlatır. Ertuğrul Hikmet arkadaşlarının ona olan güvenini şöyle tarif eder: "Sende bir hal var. Sen sana koşanları nasılsa kendine borçlu bırakmıyorsun... Dur biliyorum. Bunun farkında bile değilsin. Yani borç mevzubahis olamaz. İşte bizi sana koşturan da bu galiba..." (Tahir, 1976: 102). Bu tespit onu, hapishanedeki mahkûmların suçlarını ayırt etmeden dertlerine koşan, onlar için istida (dilekçe) yazan İstanbullu Gazeteci Murat'la buluşturur.

Yol Ayrımı'ndaki genç Gazeteci Murat'ın ki bu durum *Hür Şehrin İnsanları*'nda çok daha detaylı işlenmiştir, bir başka özelliği yakışıklı, güçlü ve kadınlar tarafından kolayca baştan çıkartılan bir karakter olmasıdır. Kaba kuvvete başvurmaz, ama bir haksızlık durumunda yumruklarını kullanmaktan çekinmez, aile ve mahallesinden güçlü dostları, ağabeyleri vardır, onları kendi çıkarları için kullanmaz, ama icap ederse arkasının sağlam olduğunu hissettirir. Kadınların çelişkili tavırlarından, "kadınsı oyunlarından" haberdardır, ama bu "tuzaklara" düşmekten kendisini alıkoyamaz. O, kadınlarla ilişkisinde kendisini sürekli eleştiren, ama hata yapmadan duramayan bir anti-kahramandır. *Yol Ayrımı*'nda kendisine ilgi duyan Ayşe'ye işleri yüzünden karşılık veremez. Bu sırada Ayşe'ye âşık olan Kadir, Murat'ın güvenilmezliğini şöyle anlatır: "Göstermez ama, derbederdir çok... Bence gazetecilikten geliyor bu... Gazetecileri ben şoförlere benzetirim. Müşteriyi indiren şoför, o andan sonra nereye gideceğini artık kendisi de bilemez!" (Tahir, 2006: 412). Olgun Gazeteci Murat'ta da, hapishane koşullarında olmasına rağmen, aynı nüveler bulunur. *Karılar Koğuşu*'nda kadınların kendisine gösterdiği ilgiden gururlanmasıyla içinden şöyle hesaplaşır:

Derin derin içini çekti. Sanki dört sene evvelki delikanlının bu sesle zıddına basıyordu. Olup biten işlerin bugünkü Murat'la hiçbir ilişkisi yoktu. Yenilen hep eski Murat'tı... Hiçbir kadına, kendisini verecek kadar fırsat bırakmamış, gaddar avcı... Her canı istediğini bizzat alan haydut... Kanun tanımaz zampara... (Tahir, 2016: 273).

Haykır (2021: 70-83), 1872-1940 yılları arasında Türk romanında basın hayatını incelediği çalışmada, romandaki gazetecilerin sigaraya, içkiye düşkün, evlilikle mesafeli insanlar olarak temsil edildiklerini ifade eder. Bu kahramanlar etrafındaki kadınlardan ilgi gördükleri kadar, bu ilgiyi karşılıksız bırakmamalarıyla da ortaklaşırlar. Kısacası, tıpkı ABD'deki gibi bu topraklarda da gazetecilere dair bir stereotipleştirme söz konusudur.

4.2. Gazeteci Gerçekliği Karşısında Romancı Gerçekliği

17'inci yüzyılda bugünkü büyük gazeteler, dergiler, broşürleri çıkarma imkânları varolsaydı, biz o çağı ne kadar açık-seçik, ne kadar kolay, ne kadar az yanılarak tanıyacaktık. Romanı, içte ve dışta çıkan büyük gazetelerin, büyük dergilerin bulunduğu küçülmüş bir dünyada düşünmek gerek... Roman bunların dışında kalanı yazmalı... Belki de bunların sentezini değilse bile antitezini... Bu açıdan röportaj-roman (dış görüntüyü yazmakla yetinen roman) türünün yalınkatlığı meydana çıkmaz mı? Dış yüzü bu kadar derinlemesine tesbit edilmiş bir dünyanın gerçekçi romanı neyi, nasıl anlatmalı? (Tahir, 1989: 36).

Kemal Tahir notlarında gazetecilikle romancılığın gerçekliğini birbirinden bu şekilde ayırır. Gazeteler, dergiler dış dünyanın görüntüsünü verirken gerçekçi romanın sözü onun içine dair olmalıdır. Bu ayrım İstanbul'da geçen *Yol Ayrımı* ve *Kurt Kanunu* romanlarında da belirgindir. Her iki romanda da olaylar Gazeteci Murat'ın çevresinde gelişir, adeta önüne düşer. Peşinden koşmasa da bunların haber olduğuna dair gazetecilik sezgisinin önemi birkaç yerde çizilir. *Yol Ayrımı*'nın ilk bölümünde *Vakit* gazetesinde gece nöbetçidir. Ajans haberlerini tararken patronu, aynı zamanda Çorum Mebusu, Asım Bey'den bir telgraf gelir: "Birinci sayfa basılmayacak stop... Mürettiphane tam kadro beklesin stop... Geliyorum" (Tahir, 2006: 9). Murat sudan haberlerle birinci sayfayı doldurmaktan kurtulduğu için sevinmiştir, patronun özel bir haberle geldiğini düşünmektedir. Baskı sayısını artırır. Patronu beklerken geçmiş sayıları tekrar tekrar gözden geçirir. Böylece okur gündemde Ağrı İsyanı olduğundan haberdar edilirken gazetecinin gündeme dair bir şey kaçırıp kaçırmadığına dair endişesi de görülür. Asım Bey Murat'ın baskıyı artırdığını öğrenince çok sevinir: "Çok yaşa! Tam gazeteci sezgisidir bu... Dört yüz dirhem gazeteci... Hay çok yaşa!" (Tahir, 2006: 27).

Kurt Kanunu'ndaki Murat da İzmir suikastı davasında aranan Abdülkerim ve Kara Kemal'le ilgili aynı türden bir haber endişesi taşımaktadır. Gece geç saatlerde aradığı karakoldaki Komiser Rıfat'tan bilgi almaya çalışırken "Yahu sen mi bana soracaksın, ben mi sana? Şakayı bırak, kovacaklar bizi resmen! Bu iş bizi bitirecek..." der (Tahir, 2016: 182). Hatta eski İttihatçılardan olan dayısı Emin Bey'e nereye saklanabilecekleri konusunda kendisine yardım etmediği için sitem eder. Genç gazetecinin derdi haber atlatmak ve daha çok para kazanmaktır. Romanın "İnsanlık Sorunu" başlıklı ikinci bölümünde Murat Emin Bey'i insanın sorumluluğu, tarafsızlık ve gerçeklik üzerine sorularıyla sıkıştırır. Emin Bey bu soruları elindeki kitapta okuduğu Gustave Le Bon'un "Çelişmeli gibi görünen iki gerçek, kimileyin bir gerçeğin birbirini tamamlayan parçalarından başka bir şey değildir" satırlarıyla ilişkilendirir. (Tahir, 2016: 190).

Gazeteci Murat, Kara Kemal'in Emin Bey'in evinin bahçesinde yakalanışına dair haberini anlatırken "Gazeteci sezgisi, bir... İkinciye gazeteci gözü..." sözleriyle kendisini över (Tahir, 2016: 265). Ancak Murat burada yalan söylemiştir. Polis baskınına sezmemiş ya da görmemiş, tam tersi polisler kendisine haber vermiştir. Emin Bey, Murat'ın yazdığı şekliyle Kara Kemal'in ölmeden önce çıkardığı kahkahaya benzer sesi, kendisinden şüphe ettiğine yorar ve bu onda derin bir sarsıntı yaratır. Hikâyenin gerçek olmadığını öğrendiğinde rahatlar, kardeşi Perihan Hanım bu yalanın hesabını sormak istediğinde şöyle karşılık verir: "Söyler. Önce, gazetecidir. Zenaati... Sonra, baskıyla yönetilen bir memleketin gazetecisi... Düşünmemiştir birine zarar vereceğini... Aslına bakarsan, yalan değil anlattıkları. Kendisi görmemiş sadece, duymuş... Olayı biraz abartıyor, biraz da süslüyor" (Tahir, 2016: 287). Kemal Tahir, Murat'ın bu yalanıyla, Emin Bey'in ağzından başka bir gerçekliğe yol alır, hapisane romanlarındaki gerçekliğe: Biz aydın geçinen kaltabanların çektiğimiz, hep halktan uzak düşmenin maskaralığı... Halkın sağlam yargı gücünden uzaklaşmasak, dertlerimizin en az yüzde ellisinden kurtuluruz" (Tahir, 2016: 290).

Abartarak yazdığı haberin dayısını üzmesi üzerine "Düşünmeliydim, asabınızın bozuk olacağını..." diyen Murat'a Emin Bey'in cevabı tatlı sert bir eleştiridir: "Düşünmek... Sen icat mı çıkaracaksın gazetecilikte?" (Tahir, 2016: 290).

1930'larda ekonomik ve siyasi baskılar altında istese de düşünmeye koşulları uygun olmayan Murat, düşünce suçlusu olarak on sene sonra Çankırı Cezaevi'ne gönderildiğinde başka bir gerçekle karşılaşmış ve onu en iyi anlatacak yolun roman olduğuna karar vermiştir. Kelleci Mehmet'i anlatmaya başladığında Çankırı'ya geleli henüz 15 gün olmuştur. Diğer mahkûmlar kendisini gazeteci olarak bilirler, bu konuda uyarılmışlardır:

Emem Efendi Ağam, milleti başına topladı da, öğütledi: "Aman haa," dedi, "Aşağı odaya bir herif gelecek. Beri benzer mahpuslardan bellemeyin! Kendisi gazeteci," dedi, "Her duyduğunu gazeteye yazar ki pire zıplasa yazar, hem de pireyi deve yapar da yazar," dedi. "Aman arkadaşlar göreyim sizi, ek yerimizi belli etmeyelim! Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim ki Çankırı'mızın adı İstanbul'un gazetesine iyi geçsin..." dedi. (Tahir, 2016: 7).

Gazeteci Murat çok kısa sürede hapisanedekilerin güvenini kazanır, dilekçelerini yazar, hepsinin hikâyesini öğrenir. Okuyucu bunun bir kısmını Murat'ın içinden geçirdiklerinden ama çoğunu diyaloglar vasıtasıyla öğrenir. Çocuk denecek yaşta cinayet hükümlüsü Kelleci Mehmet'in zekâsını fark eder, onu hem koruyup kollar hem de okuma yazma öğretir. Bu sırada Çankırı köylüsünün yaşam koşullarını, değerlerini keşfeder. Bunlar İstanbul'dan bakınca görülemeyecek kadar katmanlı gerçeklerdir. Suçsuz yere hapiste olduğunu iddia eden Kelleci'yle konuşmalarından yalan söylediğini sezer. Murat tıpkı genç Gazeteci Murat gibi kuşkucudur, gördüğü ya da duyduğu ile yetinmemektedir. Kelleci'yi ve diğer mahkûmları yargılamaz, anlamaya ve de olayların farklı taraflarını görmeye çalışır.

Malatya Cezaevi notlarından yayınlanan *Karılar Koşuşu* ve *Namuscular* romanlarındaki İstanbullu Gazeteci Murat Bey de benzer özellikler gösterir. Bu iki romanda kadınların toplumsal konumu, birbirleriyle, cezaevi yönetimiyle ve erkek mahkûmlarla ilişkileri daha ön plana çıkar. Gazeteci, karılar koşuşuna açılan pencerenin önünden kadın mahkûmların dertlerini dinler, dilekçelerini yazar, onlara akıl verir. Yazar, *Karılar Koşuşu*'ndaki karakterler vasıtasıyla toplumda fuhuşa sürüklenen kadınlarla ilgili önyargıları kırmaya çabalar. Genel adalet sorununun yanında kadınların yaşadığı ayrımcılığa odaklanır. *Karılar Koşuşu* ve *Namuscular* romanlarının ortak karakterlerinden, Tahir'le aynı dönem cezaevinde kalmış olan Mazmanoğlu Hacı Abdullah, *Hürriyet Gösteri* dergisine verdiği röportajda

anlatılanların büyük oranda gerçek olaylara dayandığını ifade etmiştir (Güngör'den aktaran Coşkun, 2006, s. 31).

Kemal Tahir, İstanbul romanlarındaki Genç Gazeteci Murat'ın yaşamını ve gazeteciliğini yalınkat olarak nitelendirdiği gazetecilik gerçekliğine ilişirir. Anadolu hapishanelerindeki Gazeteci Murat gerçekliğin katmanlarını keşfetmiştir. Bu karşılaştırmanın önemli unsurlarından biri basının üzerindeki baskılardır. *Yol Ayrımı*'nda Serbest Fırka konusunda tartıştığı Kadir bunu onun yüzüne vurur: “Gazeteci olarak seni hiç rahatsız etmiyor mu bu durum Murat? Yazmak isteyip yazamadığın hiçbir şey yok mu? Neden gidemedin Ağrı Dağı'na? Başvekil bile peki dediği halde? Çünkü Mareşal Fevzi Paşa önledi. Neye dayanarak? Baskı rejimine...” (Tahir 2006: 114). Romanda Murat ayrıca *Kurtuluş* dergisini birlikte çıkardığı arkadaşı Selim Nuri'nin Kemalist “derin güçler” tarafından aşağılanarak sorgulanmasıyla, ardından ölümüyle yüzleşir. Türkiye gibi Murat da bir yol ayrımındadır. Gazeteci olarak karşılaştığı ama yazamadığı (Bozdağ, 1980: 93) gerçekleri romanları yoluyla dile getirme imkânı bulmuştur.

4.3. Teknik, Üslup ve Dil

Gazetecilik kökenli yazarların incelendiği araştırmalarda, mesleğin romanlara etkisi ortaya konurken genellikle gazeteciliğin olmazsa olmazı, örneğin 5N ve 1K (kim, ne, nerede, ne zaman, niçin ve nasıl) tekniğinin işlerliği dikkate alınır (Aghaei ve Hayati 2018: 12). Tom Wolfe (aktaran Nuttal: 139) ise yeni gazetecilik ve gerçekçi romanı karşılaştırarak dört tekniğin ortaklaştığını iddia eder. Bunlar, sahne sahne inşa, gerçekçi diyaloglar, üçüncü şahıs bakış açısı ve günlük yaşama dair detaylardan oluşmaktadır. Sahne sahne inşadan kasıt, bir olayın adım adım ileriye taşınmasıdır. Kemal Tahir'in romanlarının tümünde böyle bir inşanın varlığını iddia etmek gerçekçi olmaz. Ancak örneğin *Kurt Kanunu* bir polisiye romana benzer. Abdülkerim ve Kara Kemal'in kaçıışı ile Emin Bey'in evindeki strese okuyucu da katılır. *Yol Ayrımı*'nda da bu kadar olmasa da takip eden bir akış vardır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş süreci, buna verilen tepkiler, Selim Nuri'nin başına gelenler, Şükran'la ilişki her biri kendi içinde ileriye doğru akar.

Yol Ayrımı, “Madrabazlık”, “Kuvayı Milliyeciler” ve “Yol Ayrımı” başlıklı üç bölümden oluşur. Her bölüm kendi içinde hikâyeyi bir yere taşır. *Kurt Kanunu* da üç bölümden oluşur “Kanlı Tuzak” adlı ilk bölümde İzmir Suikastının planlanış hikâyesini, “Sürek Avı” başlıklı ikinci bölümde suçlananların kaçış hikâyesini, “İnsanlık Sorunu” başlıklı son bölümde ise yakalanma, yargılanma ve iç hesaplaşma konu edilir. Murat romana üçüncü bölümde dâhil olur.

Hapishane romanları ise daha yavaş akar. *Kelleci Mehmet*'in ilk bölümünde Kelleci başta olmak üzere mahpus karakterleri, Murat'la diyalogları üzerinden tanırız. İkinci bölümde yalnızca Kelleci'nin hikâyesi vardır. Olaylar onun bakış açısından anlatılır. Son bölümde yeniden hapishaneye döneriz, Kelleci hapisten kaçmıştır. İstanbul romanlarından farklı olarak bu romanda yazar lineer akışı bölmüştür.

Karılar Koşuşu'nda Hanım'ın idam edilmesine kadar geçen süreç, Tözey gibi, bazı karakterlerle dönüşen ilişkiler bize yine ileriye doğru bir akış sunar. *Karılar Koşuşu* tamamlanmış ama yazarın ölümünden sonra yayımlanmış bir romandır, *Namuscular* ise tamamlanmamış, daha sonra notlarından yararlanılarak basılmıştır.

Kemal Tahir'in romanları karakter zenginliğinin yanı sıra bize tarihsel ve sosyal bir bağlam da sunar. *Yol Ayrımı* zaten *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*'nun devamı niteliğindedir. Ancak ayrı bir roman olarak değerlendirildiğinde de romanın önemli karakterlerinden Dadal Efendi'nin Çorum kökeninden, İttihatçıların hesaplaşmasına, bir anda kurulan Serbest Fırka'ya neden meyledildiğinin toplumsal kökenlerini karakterlerin geçmişlerinde arar. *Kurt Kanunu*'nda Emin Bey'in yanı sıra Kara Kemal'in ağzından da İttihat ve Terakki'nin geçmişiyle hesaplaşılır. Kelleci Mehmet'i, Murat'la ve diğer mahpuslarla ilişkisinin yanı sıra, hapishanede ziyarete gelen babasının savaş yıllarını anlattığı uzun diyaloglardan da öğreniriz. *Karılar Koşuşu*'nda karakterlerin birbirileri hakkında anlattıkları, örtüşen ve çelişen hikâyelerle derinleşir. Murat karakterinin değişimini ise duvardaki resmine bakarak Nâzım Hikmet'e anlattıkları, sordukları üzerinden gözleriz (Tahir, 2016: 107).

Yazarı şahsiyeti, eserleri ve fikirleri üzerine bir doktora tezi yazan Sezai Coşkun'a (2006: 30) göre Kemal Tahir hapishaneyi bir laboratuvar olarak kullanmış ve bunu şöyle ifade etmiştir “Mahpusanelerin mevzu toplamakta büyük kolaylıkları var. Buraya serbest olarak gelseydim de şehirde bir sene

otursaydım, ancak bu kadar zenginleşebilirdim.” Yazar, 1950 yılının temmuz ayında dört bin sayfaya yakın notla hapisten çıkar (Berksoy’dan aktaran Coşkun, 2006: 39).

Kemal Tahir romanlarını üslup olarak ayıran en önemli özelliklerden biri diyaloglara yaslanmasıdır. Karakter zenginliği bu tekniği beslemekte, diyalogların anlam kazanmasını sağlamaktadır. Arslanbenzer (2021: 266), yazarın dil ve üslubuna dair eleştirilerin Batılı romanlarla karşılaştırılması nedeniyle anlamsızlaştığını savunurken Mikhail Bakhtin’in (kısaca anlamın diyalogla, etkileşimle ortaya çıktığına dayanan) diyalojizm kavramına başvurur. Karakterlerinin çok sesliliğine ek olarak Tahir’in gazeteciliği, “unvansız sosyologluğu, sistem dışı politikacılığı” gibi özellikleri nedeniyle romanları diyalojik bir görünüm sunmaktadır. Karakterler genelde kısa cümleler kurarlar, ancak aralarında anlamı ve yazarın vermek istediği mesajı inşa eden kaynaşma noktaları mevcuttur. Arslanbenzer’e (2021: 267) göre gazeteler de bu diyalojizmin bir unsurudur. Gazeteci Murat’ın seçtiği, okuduğu gazetelerden kısa aktarımları onun bakışını ortaya koyar. Hapishane romanlarında İkinci Dünya Savaşı’nın işlenişine buna örnek olarak verilebilir. Gazeteci Murat hapishanede *Cumhuriyet* gazetesi okur ve Sovyetler yanlısıdır. Oysa öne çıkan bazı karakterler ne olup bittiğini Murat’tan öğrenmelerine rağmen Almanları desteklemektedir. Örneğin *Kelleci Mehmet*’teki Cinci Nezir, Hitler’in Müslüman olduğuna, Almanlar savaşı kazanırsa af çıkacağına inanmaktadır: “Aklın ermiyorsa, Alaman’ın kazanmasına dua edeceksin Şeker Ağa... Alaman bu savaşı kazandığı gün dışarıdayız!” (Tahir, 2016: 27). Murat’ın gazete okurken başına toplanan karakterlerin Murat’la ve kendi aralarındaki diyalogları ideolojinin beslediği kaynaklara ışık tutması kadar, İstanbul gazetelerinin Anadolu’da, Çankırı’nın hapishanesinde nasıl okunduğunu, halkın savaşa nasıl baktığını göstermesi açısından öğreticidir.

Kemal Tahir tüm romanlarını üçüncü tekil şahıs diliyle yazmıştır. Yazarın yansıtıcı karakteri Gazeteci Murat, İstanbul romanlarında da hapishane romanlarında da diğer karakterlerle mesafeli bir tutum sergilemektedir. Genç Murat, *Kurt Kanunu*’nda olduğu gibi bazen olayları görmediği ayrıntılarla bezese de ideolojik olarak hep mesafeli, sezgilerine güvenen ancak sorgulayan bir karakterdir. *Yol Ayrımı*’nda Serbest Fırka’ya karşı olduğu ve Halk Partisi’ni desteklediği halde, efkârı şöyle anlatılır:

8 Ağustos gecesi masanın üstüne bir telgrafla apansız düşen bu Serbest Parti olayının tedirginliğini o gün bugün –iki ay geçtiği halde– atamamıştı içinden... Başından beri gazetesiyse beraber Halk Partisi’ni tutuyor, böylece memleket için en faydalı işi yaptığını şeksiz şüphesiz inanıyordu. Öyleyken yazı yazmak nedense çok yorucu olmakta, sanki inanmadığı şeyleri savunuyormuş gibi, kalemi her kelimeye inatla takılmaktaydı (Tahir, 2006: 152).

Yazarın romanlarının en güçlü olduğu yönlerden biri kuşkusuz ortamı ve karakterleri tasvir eden detaylardır. Giyim kuşamlarından, evinin duvarlarında asılı objelere ve de fiziksel özelliklerine kadar verilen tüm detaylar karakterin okuyucunun gözünde canlanmasına olanak sağlar. Bu yönü onu sinemaya da yaklaştırır. Seçil Toprak’a göre (2010: 131) Kemal Tahir’in romanları sinemaya “aktarmaya” çok uygundur. Romanlarından aktarılan filmler izlendiğinde diyalogların aynen korunduğu, yaratılan karakterlerin kitapta anlatıldığı gibi hareket ettikleri gözlemlenebilir. Ancak sinemada da şans yaver gitmez. Halit Refiğ tarafından çekilen Yorgun Savaşçı, 1983’te darbeciler tarafından yakılır (Ayas, 2010: 136). Gazetecilik açısından bakıldığında, bu ince, titiz detayların romancının gözlem yeteneğinden kaynaklandığı şüphe götürmez. Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi’nden 29 Temmuz 1942’de yazdığı mektupta Tahir’den romanını şimdi yayınlamamasını ister, çünkü yayınlayanlar Kelleci’yi anlamayacak “muhakkak en harikalı yerlerini” çıkaracaklardır:

Kelleci bir harikadır. Çünkü reeldir, çünkü bu realite en doğru bir görüşle, felsefeyle, sanat tekniği ile verilmiştir... Kelleci senin malın değildir. Sahici Kelleci ne kadar senin değilse, sahici Kelleci’den sahici olan -çünkü tahlil ve izah edilen- Kelleci de senin değildir... (Hikmet, 2019: 163).

Nâzım Hikmet’in sahiciden sahici bulduğu, Tahir’in tahlil ve izahatından geçen Kelleci Mehmet’in ve Tahir’in diğer romanlarının gazetecilik gözünden yeniden değerlendirilmesi, yine Keeble’a referansla yaratıcı olanaklarının keşfedilmesi açısından önemli katkılar sunacağı açıktır.

Sonuç

Bu araştırma Kemal Tahir romanlarını gazetecilik gözüyle tartışmayı amaçlamıştır. Tahir bugüne dek, ideolojik tutumu, romana bakışı kadar sosyolojiye katkı sağlayan tahlilleri, alternatif tarih okuyucusu

olarak nitelendirilmesine neden olan yorumlarıyla akademinin ilgi alanına girmiş, ancak gazetecilik çerçevesinden bir analize tabi tutulmamıştır. Bu durum yazarın kendisini, mesleklerinden biri olduğu halde, gazetecilik değil roman yazarlığı üzerinden tarif etmesinin yanı sıra gazetecilik yaptığı dönemin koşulları ile de alakalıdır. Türkiye tarihinde gazetecilikten romancılığa geçen çok sayıda yazar olmasına rağmen gazetecilik ve kurgu arasında doğrudan bir bağ kurulmaması ya da gazetecilik eğitiminden kurgunun dışlanmasının bir nedeni de gazeteciliğin anglo-sakson geleneğin hegemonyasında kendisini belirli kurallara bağlaması, olgu-kurgu ayırımında kendisini ilkinin üzerine inşa etmesidir. Gazeteciliğin dayandığı objektifliği temel alan liberal idealin hiçbir zaman var olmadığı günümüzün tartışma konuları arasındadır (Schudson, 2001). Gazeteciliğin bu değerlerinin sorgulandığı, yavaş gazetecilik gibi alternatif yöntemlerin arandığı (Fuchs, 2021: 14) günümüz koşullarında gazeteciliği besleyen yaratıcı olanakları yaratmanın bir yolu da post-modern çağın bir sonucu olarak kaybolduğu iddia edilen hakikatin peşine düşmektir.

Kemal Tahir idealist bir Kuvayı Milliyeci olarak çıktığı yolda gerçeğe dair sorumluluğunu gazeteci olarak yerine getirememiş, dahası yürekten inandığı rejim onu bir düşünce suçlusu olarak 12 yıl cezaevinde tutmuştur. Yaşadığı zor koşullara rağmen bu durum onu düşünsel olarak zenginleştirmiş, hakikat arayışında onu gazetecilikten gelen gözlemcilik, sorgulama teknikleri sayesinde Türkiye düşünce ve edebi hayatında yeni ve ufuk açıcı bir yere taşımıştır.

Yazarın bu araştırmada ele alınan romanlarında gerçeğe yaklaşımdaki farklılık, örneğin *Yol Ayrımı*'nda geçen "Biraz kuşkulansak çok şeyler düzelecek..." (Tahir, 2006: 294) tespiti, olayları ve insanları anlamaya anlatmaya çalışırken tarihsel, sosyal ve ekonomik nedenleri de bir arada ve bir bağlam içinde düşünmenin önemine dair vurgusu, seçtiği konular ve karakterler itibarıyla güçlüden değil mazlumdan yana olmanın sorumluluğu, son tahlilde yaşadığı toplumu tanımak ve onun gerçeklerine yabancı olmamak gerekliliği birlikte düşünüldüğünde bunun günümüz gazeteciliğinin ihtiyaçlarıyla birebir örtüştüğü söylenebilir.

Kuşkusuz ki Kemal Tahir yukarıda sayılan değerlerin tek savunucusu değildir. Aynı yöntemle bu topraklara ve insanlarına gerçekçi bir yaklaşımla bakan pek çok yazar vardır. Bu araştırmanın sınırlarını aşmakla birlikte bunların karşılaştırmalı okumasının getireceği çok önemli olanaklar da mevcuttur.

Bu araştırma gazetecilik ve edebiyat ilişkisinin, tarihe sıkışmış bir dönem anlatısı ile sınırlı kalmaması gerektiğini savunur. Bu iki alanın görünürde var olan, ama literatür bölümünde tartışıldığı gibi, esasen sınırları belirsiz halinin yeniden düşünülmesinin sağlayacağı olanaklara inanmaktadır. Kemal Tahir gibi çok tartışılan bir düşünür ve romancının eserlerinden yola çıkan bu analizin bu olanakları tartışmaya açması umulmaktadır.

Kaynakça

- Acehan, A. (2011). Geçit mecmuası ve Kemal Tahir. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3(1), 227-247.
- Aghaei, M. B., & Hayati, S. (2014). Application of journalistic style of narration in Marquez's novels. *Studies in Literature and Language*, 9(2), 12-15.
- Andı, F. M. (2010). Alternatif tarih yorumcusu olarak Kemal Tahir: Yol ayrımı örneği. E. Eğribel ve M.F Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 Yaşında* (ss. 455-460) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Arslanbenzer, H. (2021). Kemal Tahir romanında çokseslilik. A. Öz (Ed.) *Kemal Tahir kitabı: Bir aydın üç dönem* (ss.261-268) içinde. Zeytinburnu Belediyesi.
- Ayas, O. G. (2010). Yorgun savaşçı filminin yakılması üzerine. E. Eğribel ve M.F Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss.136-144) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Balcıoğlu, N. (2018). Kemal Tahir'in yol ayrımı romanında Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ve gazetecilik. *Sosyologca*, 8(15-16), 194-199
- Berksoy, N. Ç. (2010). Kemal Tahir için biyografi çalışması. E. Eğribel ve M.F Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss. 24-41) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bozdağ, İ. (1980). *Kemal Tahir'in sohbetleri*. Bilgi Yayınevi.
- Böğür, B. Y., & Özer, Ö. (2019). George Orwell'in edebi gazetecilik anlayışı: 'Wigan İskelesi Yolu' yapıtının çözümlemesi. *Etkileşim*, (4), 12-33.

- Börekci, Ü. (2013). İttihat ve Terrakki Dönemi'nde gazeteci kimliğinin hüküm gecesi romanında görünümü, *Selçuk İletişim*, 8(1), 212-232.
- Coşkun, S. (2006). Kemal Tahir: Şahsiyeti, eserleri, fikirleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çıkla, S. (2009). Tanzimat'tan günümüze gazete-edebiyat ilişkisi. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(18), 34-63.
- Ekşi, D. (2006). Cumhuriyet dönemi siyasi kültüründe üç çizgi üç yazar (Y.Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Eğribel, E. (2010). Kemal Tahir'de roman ve toplum gerçeği açısından yöntem. E. Eğribel ve M.F. Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss. 347-352) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Fedai, Ö. (2010). Mektuplar da hayata dâhil. E. Eğribel ve M.F. Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss. 76-81) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Gardner, N. L. (1995). Gabriel Garcia Marquez: The novel journalist. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). The University of Montana. <https://scholarworks.umt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3444&context=etd>
- Good, H. (1985). The journalist in fiction, 1890–1930. *Journalism Quarterly*, 62(2), 352-357.
- Gökşen, E. (2021). Gazeteci Suat Derviş'ten romancı Suat Derviş'e: Fosforlu Cevriye'yi röportajlar üzerinden okumak. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13(25), 231-252
- Hasdedeoğlu, M.O (2018). XIX Yüzyıl roman kahramanlarının meslekleri hakkında bir değerlendirme, *Kesit Akademi Dergisi*, (13), 80-102.
- Haykır, T. (2021). *Türk romanında basın hayatı (1882-1940)*. Gazeteciler Cemiyeti
- Kayalı, Kurtuluş (2021). Kemal Tahir'in düşünsel farklılığı konusunda birkaç tespit. A. Öz (Ed.) *Kemal Tahir Kitabı: Bir aydın üç dönem* (ss. 23-34) içinde. Zeytinburnu Belediyesi.
- Korkmaz, F. (2011). Bir gazetecinin romanı esrâr-ı cinâyât. *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 1049-1063.
- Keeble, R. (2007). Introduction: On journalism, creativity and the imagination. In R. Keeble & S. Wheeler (Eds.), *The journalistic imagination* (pp. 11-24). Routledge.
- Tulloch, J., & Keeble, R. L. (2012). Mind the gaps; On the fuzzy boundaries between the literary and the journalistic. *Global literary journalism: Exploring the journalistic imagination*, 1-10.
- McCord, P. F. (1985). Reading nonfiction in composition courses: From theory to practice. *College English*, 47(7), 747-762.
- Narlı, Mehmet (2010). Biyografi ve roman: Kemal Tahir'in hapisane romanları, hapisane insanları ve argosu. E. Eğribel ve M.F. Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss. 92-116) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Nuttall, N. (2007). Cold-blooded journalism: Truman Capote and the non-fiction novel. *The Journalistic Imagination* (pp. 140-154). Routledge.
- Özcan, U. (2010). Kemal Tahir ve eserleri hakkında yapılan tezler bibliyografyasına katkı. E. Eğribel ve M.F. Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss.145-155) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öztürk, V. (2012). Gerçekten kurmacaya: Gazeteci Ahmet Mithat'tan yazar Ahmet Mithat'a. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 47(47),171-182.
- Özsoy, İskender (2010) “Devlet”ine küsmeyen aydın: Kemal Tahir. E. Eğribel ve M.F. Andı (Eds.) *Kemal Tahir 100 yaşında* (ss 42-50) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Schudson, M. (1989). The sociology of news production. *Media, Culture & Society*, 11(3), 263–282.
- Schudson, M. (2001). The objectivity norm in American journalism*. *Journalism*, 2(2), 149–170.
- Şanlı, S., & Özer, Ö. Edebi gazetecilik: Upton Sinclair'in “Şikago Mezbahaları”, Gay Talese'nin “Komşunun Karısı” ve Truman Capote'un “Soğukkanlılıkla” yapıtlarının karşılaştırmalı çözümlemesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 76-100.
- Tahir, K. (1974). *Namuscular*. Bilgi Yayınları.
- Tahir, K. (2016). *Kurt kanunu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2006). *Yol ayrımı*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016). *Esir şehrin mahpusu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015). *Bir mülkiyet kalesi*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015). *Esir şehrin insanları*. İthaki Yayınları.

- Tahir K. (2016). *Kelleci Mehmet*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016). *Karılar koğuşu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (1989). *Notlar 1 /Sanat edebiyat*. Bağlam Yayınları.
- Toprak, Seçil (2010). Kemal Tahir ve sinema. E. Eğrişel & M.F Andı (Eds.) Kemal Tahir 100 yaşında (ss. 127-135) içinde. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Underwood, D. (2013). *The undeclared war between journalism and fiction: journalists as genre benders in literary history*. Springer.
- Wiegand, W. (1967). "The non-fiction novel." *New Mexico Quarterly*, 37(3), 243-257.
- Yazbahar, Z. (2017). Türk romanında basın hayatı (1940-2000). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yanık, M. (2022). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dünyanın mihveri kadın mı, para mı? Romanında basın hayatı. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 5(1), 57-68.

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale tek bir yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.

Araştırma Makalesi | Research Article

Kemalist İdeoloji İnşa Sürecinde Bir Mizah Dergisi

A Humor Magazine in the Construction Process of Kemalist Ideology

Ezgi TURAL (PhD)

ORCID ID: 0000-0002-2684-3319

ezgitural84@gmail.com

Başvuru Tarihi | Date Received: 02.04.2023

Yayın Kabul Tarihi | Date Accepted: 16.06.2023

Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Tural, E. (2023). Kemalist İdeoloji İnşa Sürecinde Bir Mizah Dergisi. *SDÜ İfade Dergisi*, 5(1), 16-35.

Özet

Bu çalışma, Kemalist ideolojinin yayılma sürecinde dönemin mizah dergilerinden *Karagöz*'ün üstlendiği rolü incelemektedir. Çalışma, *Karagöz*'ün 1933 yılının 28 Ekim ve 1 Kasım tarihleri arasında çıkan iki sayısını kapsamaktadır. Belirtilen bu tarih aralığında, Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamaları gerçekleşmiş, kurucu unsurlar basında tümüyle öne çıkmıştır. Çalışmanın sınırlarını belirleyen bu süreç, Kemalizm'in Türk siyasi ve toplumsal hayatındaki etkinliğinin bir göstergesi olması nedeniyle önemli görülerek belirlenmiştir. Çalışma, Althusser'in 'Devletin İdeolojik Aygıtları' kuramından yola çıkarak, Kemalist ideoloji inşasında *Karagöz*'ün rolünü ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Mizah üzerinden ideolojik bir çözümleme yapılmış, ele alınan veriler John B. Thompson'un ideolojinin işlevi kipleri modelinden yararlanılarak incelenmiştir. Bir mizah dergisi olmakla birlikte mizahın eleştiri işlevini yerine getiremeyen *Karagöz*, Kemalist inşa sürecinde işlevsel bir rol oynamış, kurucu değerlere bağlı bir tutum sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler Kemalist İdeoloji, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları, Mizah Basını, *Karagöz* Dergisi, Araçsal Mizah.

Abstract

This research paper is based on *Karagöz*'s role in spreading the Kemalist ideology from humor magazines. *Karagöz* is the ideological assumptions of the humor press. The paper concerns *Karagöz*'s savings in 1933 October 28 and 1 November. For this reason today's historiography took place and the founding elements appeared completely at the beginning. This process defining the boundaries of work must be a demonstration of Kemalism's influence in Turkish political and social life. In this article, it is aimed to reveal the role of Althusser's ideological devices and to reveal the role of the humor press in the course of the Kemalist ideology. The article's methodology is based on John B. Thompson, and this method is based on on text analysis in order to reveal ideology. In the during of Kemalism process, the press needs to be used, humor magazines are not out of this line. In this regard, *Karagöz* has a functional position in the Kemalist construction process.

Keywords Kemalist Ideology, Tenth Year Celebrations of the Republic, Humor Press, *Karagöz* Magazine, Ideological Instrumental Humor.

Giriş

Erken Cumhuriyet dönemi boyunca Kemalist ideolojinin idealize ettiği toplumsal düzeni ve değerleri etkin kılabilmek, yeni ulusal kimliği inşa edebilmek amacıyla farklı ideolojik aygıtlardan yararlanılmak istenmiştir. Yeni toplumsal kuruluşun yayılma sürecinde özellikle yazılı basına önemli bir misyon yüklediği söylenebilir. Bu yayınlardan biri de hem Osmanlı'nın son dönemlerine hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık eden *Karagöz* adlı mizah dergisidir.

Çalışmada, Kemalist ideolojinin, topluma yayılma ve etkileme sürecinde *Karagöz* dergisi üzerinden mizah basınının araçsallaşması irdelenecektir. Erken Cumhuriyet dönemini kültürel kodların önemli bir taşıyıcısı olan mizah basını üzerinden ele almak, yalnızca siyasal alanda yaşanan gelişmelerle ilgili değil, toplumsal ilişki örüntülerine ilişkin bilgi sahibi olabilmek için de elverişli bir zemin sunmaktadır. Türkiye mizah tarihinin en uzun soluklu mizah yayınlardan biri olan *Karagöz*, hem Osmanlı'nın son dönemlerine hem de Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiş bir dergidir. *Karagöz*, özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra iktidar odaklarıyla yakın ilişkiler geliştirmiş, hükümetin desteğini almak konusunda hiçbir sorun yaşamamıştır. Derginin yayın hayatının uzun bir kısmını CHP'nin kontrolü altında sürdürdüğünü ifade eden birçok kaynak bulunmaktadır (Tamer, 2011: 214). Çalışmada *Karagöz* dergisi, kurucu kadro ile geliştirdiği bu ilişki örüntüsü göz önünde bulundurularak, doğası gereği eleştirel bir işleve sahip olan mizahın nasıl araçsallaştığını anlamlandırma açısından önemli görülerek belirlenmiştir. Çalışma, *Karagöz*'ün 1933 yılının 28 Ekim - 1 Kasım arasında çıkan iki sayısını kapsamaktadır. Çalışmanın sınırlarını belirleyen bu tarih aralığı, kurucu unsurların basında tümüyle öne çıktığı bir süreç olması nedeniyle tercih edilmiştir. Çalışma, *Karagöz* dergisinin ideolojik yapılanmadaki rolünü ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Buradan hareketle çalışmanın ana sorusu "Bir mizah dergisi olan *Karagöz*'ün Kemalist ideoloji inşa sürecindeki rolü nedir?" olarak belirlenmiştir.

Atatürk Dönemi'nde basını ele alan çalışmalar zengin bir literatür oluşturmaktadır. Bu çalışmaları dört farklı bölüme ayırmak mümkündür. Çalışmaların ilk bölümünün basın özgürlüğü ve sansüre yönelik olduğu görülmektedir. Metin Kopar'ın *Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Basın İktidar İlişkisi* adlı çalışması bu bölümde değerlendirilebilir. Bir derleme niteliğinde olan çalışmada Kopar, basın ile iktidar arasında yaşanan çatışmaların İstiklal Mahkemeleri'ndeki yansımalarını incelemeyi amaçlamıştır. Kopar, basına atfedilen görevler ile muhalif basına getirilen yasaklamaları gözler önüne sererek, mevcut yönetimin gazete ve gazetecilere karşı tutumunu ele almıştır (Kopar, 2016). Bu bölümde değerlendirilebilecek bir diğer çalışma ise Esra Oğuzhan'a ait *Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü* adlı makaledir. Çalışmada, durum analizi yöntemi kullanılarak dönem itibarıyla basına yönelik sansür ve yasaklamalar ele alınmıştır. Oğuzhan, makalesinin sonuç bölümünde dönem şartlarını da göz önünde tutarak sansür ve yasaklamaların gerekliliğine değinmektedir (Oğuzhan, 2009).

İkinci bölümde Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen yeniliklerin basında nasıl yer bulduğu sorusuna odaklanan çalışmalar bulunmaktadır. Nalan Ova'nın, *Harf inkılabı ve Türk Basını: Vakit, İkdam ve Hakimiyet-i Milliye Örnekleri* ve Gökçen Başaran İnce'nin, *Erken Cumhuriyet Dönemi Basınından Üç Portre, Üç Fikir: Sabiha (Zekeriya) Sertel, Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi* adlı çalışmaları bu bölümde değerlendirilebilir. Ova, çalışmasında harf inkılabından sonra basında gerçekleşen gelişmeleri neden-sonuç ilişkisiyle ele almıştır. Çalışmanın amacı, harf inkılabının basın ile etkileşimini ortaya koymaktır. Ova, çalışmasının sonuç bölümünde basının harf inkılabının gerek hayata geçirilmesinde gerekse yaygınlaştırılmasında merkezi bir rol oynadığını aktarmaktadır (Ova, 2005). İnce ise dönemin üç gazetecisini ele alarak bu gazetecilerin kültürel dönüşüm sürecindeki politik pozisyonlarını incelemiştir. Sabiha Sertel, Ahmet Emin Yalman ve Nadir Nadi'nin Cumhuriyet uygulamalarına karşı tutumlarını ve Cumhuriyet rejimi hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı amaçlayan çalışma, bir monografi olarak nitelendirilebilir (İnce, 2010). Bu bölümde değerlendirilebilecek bir başka çalışma Bülent Akbaba ve Tolga Seçkin Birbudak'a, ait olan *Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmajı* adlı makaledir. Çalışma, Türk mizah basınının Milli Mücadele'ye ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde gerçekleştirilen inkılâplara bakışını karikatür örnekleri ile açıklanmayı amaçlamıştır. Çalışmada karikatürler niteliksel açıdan analiz edilmiştir (Akbaba ve Birbudak, 2009).

Üçüncü bölümde dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan gelişmelerin basına yansıma biçimini konu edinen çalışmalar bulunmaktadır. Mustafa Göleç, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Göre*

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Bulgaristan İlişkileri adlı makalesinde 1923-1930 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin *Hakimiyet-i Milliye*'ye yansımalarını değerlendirmiştir (Göleç, 2016). Gözde Sevil Kılıçer, *Karagöz (1930-1938) Siyasi, Mizahi Bir Halk Gazetesi* adlı çalışmasında toplumsal gelişmelerin *Karagöz*'de nasıl yer aldığı sorusunu cevaplandırmaya çalışmıştır. Kılıçer, 1930-1938 yılları arasında geçen döneme odaklanmış, ele aldığı karikatürleri, nitel içerik çözümlenmesi yöntemi ile incelenmiştir (Kılıçer, 2005). Yasin Kayış ise *Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür* adlı çalışmasında 1922-38 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan çeşitli mizah dergileri ve gazeteleri incelemiştir. Dönem boyunca yaşanan siyasi gelişmelerle karikatür sanatı arasındaki etkileşime odaklanan Kayış, çalışmasının sonuç bölümünde mizah yayınlarının 1925'ten sonra daha baskın bir yönetim anlayışı benimsenmesine de bağlı olarak eleştirel niteliklerini kaybettiğini belirtmiştir (Kayış, 2016). Bu kategoride değerlendirilebilecek bir başka çalışma Ayşe Bedir'in *Yakın Dönem Siyasi Tarihinin Karikatür Üzerinden Analizi: Karagöz 1922-1939* adlı tezidir. 1922-1939 yılları arasında yaşanan siyasi gelişmelere ve bu gelişmeler sonucunda gerçekleşen toplumsal dönüşümlere odaklanılan çalışmada, *Karagöz*'de yer alan karikatürler göstergebilimsel yöntemle analiz edilmiştir (Bedir, 2019).

Dördüncü bölümde ise bu çalışmanın da konusunu belirleyen resmi ideoloji taşıyıcısı olarak basını ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında Funda Selçuk Şirin'in *Cumhuriyet İdeolojisinin Halka Benimsetilmesinde Kars Halkevi ve Doğu Dergisinin Rolü ve Ulus Devlet İnşasında Basının Rolü: Falih Rifki Atay* adlı çalışmaları ön plandadır. Her iki çalışmada da ele alınan konular Althusser'in ideoloji kuramı bağlamında değerlendirilmiştir. Şirin, Kars Halkevi ve Halkevi dergisi *Doğu*'un ulus devlet inşa sürecine nasıl ve ne oranda katıldığını ortaya koymayı amaçlayan ilk çalışmasında içerik analizi yönteminden yararlanmıştır. Çalışmada, ulus devletin inşa sürecinde Halkevleri ve *Doğu* dergisinin etkili araçlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şirin-Selçuk, 2010a). Şirin, ikinci çalışmasında ise Atay'ın gazete yazılarını içerik ve söylem analizine tabi tutmuştur. Sonuç bölümünde Atay'ın gazetecilik anlayışı doğrultusunda ulus devlet inşa sürecinde basından yararlandığını ortaya konulmuştur (Şirin-Selçuk, 2010b). Bu makale, resmi ideoloji taşıyıcısı olarak basını inceleyen çalışmalar arasında değerlendirilebilir. Bununla birlikte mizah basınına incelediği için söz konusu çalışmaların büyük bir kısmından öz itibarıyla ayrılmaktadır. Mizah basınına ele alan çalışmalar genel itibarıyla Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketlerinin karikatüre nasıl yansıtıldığına odaklanmıştır. Bu çalışma ise, doğası gereği eleştiri ve sorgulama özelliği taşıyan mizahın ideoloji inşasındaki rolünü inceleyerek alana katkıda bulunmayı hedeflemekle birlikte izlenen yöntem olarak da diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. Althusser'in İdeolojik Yaklaşımı

Değerlerden, kavramlardan, düşüncelerden ve sembol sistemlerinden şekillenen ideoloji, mevcut düzeni meşrulaştıran egemen yapıların çalışma ve yönetme stratejilerini ortaya koymaktadır. Althusser, ideolojinin, toplumsal yaşantıyı farklı biçimlerde fakat her zaman ve her aşamada etkilediğini söylemektedir (Alemdar ve Erdoğan, 2002: 277). Althusser'e göre ideoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarını değil, gerçek var oluş koşulları ile kurdukları hayali ilişkileri temsil eder. İdeolojinin somut olarak işlerliğinin sürmesi, ideolojilerin özneler üzerinde yarattığı tabi kılma etkisi ile ilgilidir (Althusser, 2015: 40, 50, 111). İdeoloji ve anlam arasındaki ilişkiyi ilk açıklamaya çalışan, kuramcılardan biri olan Voloşinov, ideolojik olan her şeyin bir gönderene sahip olduğunu, kendi dışındaki bir şeyleri temsil ettiğini ifade etmiştir (Voloşinov, 2001: 48).

Göstergeler de tikel, maddi şeylerdir; ve daha önce belirttiğimiz gibi, herhangi bir doğa, teknoloji ya da tüketim parçası, süreç içerisinde, verilmiş tikelliğinin ötesine uzanan bir anlam kazanarak bir gösterge haline gelebilir. Bir gösterge, yalnızca gerçekliğin bir parçası olarak var olmaz; başka bir gerçekliği yansıtır ve saptırır. Buna bağlı olarak, bir gösterge bu gerçekliği çarpıtabilir, ona uygun olabilir ya da onu özel bir bakış açısından algılayabilir vb. Her gösterge ideolojik değerlendirme ölçütüne tabidir (doğru, yanlış, adil, iyi vb. olup olmadığı konusundaki değerlendirmelere tabidir). İdeoloji bölgesi göstergeler bölgesiyle çakışır. Birbirleriyle denklenirler. Nerede bir gösterge varsa orada ideoloji de vardır. İdeolojik her şey göstergesel değere (semiotic value) sahiptir (Voloşinov, 2001: 49).

İdeolojik inşa süreci çağırma ile başlayıp bir toplumsal bileşke olarak sürüp gitmektedir. Özneler edilgen algılayıcılar olarak tanımlanır. İdeolojinin işlevselliği de öznelere oluşturmak, toplumdaki tüm öğeleri isimlendirmektir (Kazancı, 2011: 4). Althusser, her tür ideolojinin somut bireyleri somut öznelere olarak çağırıldığını ifade etmektedir. İdeolojinin iki türlü işleyiş biçimi vardır: İdeoloji ya bireylerin içinden öznelere toplar ya da bireyleri öznelere dönüştürür. Althusser, bu süreci çağırma eylemi olarak tanımlamaktadır. Polisin bireye “hey sen oradaki” seslenişinin çağırma eyleminin en yalın örneklerinden biri olduğunu ifade eder. Kişinin dönüp polise bakması özne olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü bu eylemin kendisine dönük olduğunu anlamış ve kendisinin çağırıldığını kabul etmiş durumdadır. Bütün bunlar ideolojinin bireyleri özne olarak çağırıldığını göstermektedir (Althusser, 2015: 81, 83).

Genellikle kabul edildiği üzere özne terimi gerçekten de şu iki anlama gelir: 1) özgür bir öznellik: hareketlerinin yaratıcısı ve sorumlusu olan bir girişim merkezi; 2) başka bir şeyin öznesi olmuş, ona tabi olmuş varlık: daha yüksek bir otoriteye boyun eğmiş, yani özgürce boyun eğmeyi kabul etmek dışında her türlü özgürlükten yoksun varlık. Bu sonuncusu, aslında sadece kendisini yaratan etkiyi yansıtan bu belirsizliğin anlamını verir bize: Özne'nin emirlerine özgürce boyun eğsin, yani tabi olduğunu (özgürce) kabul etsin diye, yani kendi tabi oluşunun eylem ve hareketlerini “tek başına tamamla” diye, bireye (özgür) özne olarak seslenilir. Özneler ancak tabi olarak ve tabi olmak için vardır (Althusser, 2015: 89).

Althusser'e göre devlet yönetimini elinde bulunduran sınıf, kişi ya da zümrelerin, devlet iktidarını sağlayabilmeleri için benimsedikleri ideolojik anlayışı kalıcı olarak topluma yerleştirmeleri gerekmektedir. Althusser, devletin dinsel kurumlar, eğitim kurumları, hukuki kurumlar, sendikalar, aile, haberleşme ve kültürel kurumlar gibi ideolojik aygıtları kullanarak siyasal ve ekonomik iktidarı elinde bulundurduğuna değinmektedir. Egemen sınıfın kendi varoluşu için maddi, siyasal ve ideolojik koşulları yeniden üretmesi gerektiğini ifade eden Althusser, ideolojik aygıtların işlevinin ideolojiyi yeniden inşa etmek olduğunu söylemektedir (Althusser, 2015: 14, 111).

Althusser, devletin her aygıtının hem şiddet hem de ideoloji kullanarak işlerlik gösterdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte devlet aygıtları ile ideoloji aygıtları arasında temel bir fark bulunmaktadır. Devlet aygıtı çoğunlukla şiddet kullanarak, ideolojik aygıtlar ise ideoloji kullanarak işlerlik göstermektedir. İdeolojik aygıtın baskı kullanması yalnızca uç durumlarda gerçekleşebilir. Hiç bir sınıfın ideolojik aygıtlar üstünde hegemonya uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamayacağını ifade eden Althusser, bu aygıtların gözlemcinin karşısına birbirinden ayrı ve uzmanlaşmış kurumlar biçiminde çıktığını belirtmektedir. DİA'ların aynı hedefe yöneldiğini belirten Althusser'e göre bu hedef, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretiminden ibarettir. DİA'ların içinde yer alan haber aygıtı, tüm yurttaşları basın, radyo, televizyon ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık ve benzerleriyle beslemektedir (Althusser, 2015: 50- 53, 61).

2. Yöntem

Çalışmada *Karagöz*'ün çizgilerine ve mizah yazılarına yansıyan ideolojik yapıyı çözümlemek amacıyla John B. Thompson'ın ideolojinin işleyiş kipleri modelinden ve yorumlama yönteminden yararlanılmıştır. Thompson'ın geliştirdiği bu yöntem, sembolik biçimlerin belirli durumlarda tahakküm ilişkileri kurmaya ve sürdürmeye nasıl yaradıklarını göstermeyi amaçlamaktadır. Thompson, ideoloji araştırmasında sembolik biçimlerin toplumsal yaşamda oynadığı role odaklanarak, bu sembolik biçimlerin kişiler tarafından kullanılma ve anlaşılma süreçlerine bakmaktadır. Thompson, sembolik biçimleri, öznelere tarafından üretilen ve başkaları tarafından anlamlı kılınan yapılar olarak kabul etmekte; bu biçimleri eylemler, sözceler, metinler ve görsel imgeler olarak ele almaktadır (Thompson, 2013:76, 88, 366).

Thompson, ideolojinin genel işleyiş kiplerini belirleyerek bu kipleri sembolik inşa stratejileriyle ilişkilendirir. Bu genel kipleri; “meşrulaştırma”, “taslama”, “birleştirme”, “parçalama” ve “şeyleştirme” olarak adlandırmaktadır. Bu kiplerin her zaman birbirinden bağımsız olarak faaliyet göstermediğini bazı durumlarda birbirleri ile örtüşebileceklerini de belirtmektedir. Diğer taraftan Thompson, işleyiş kiplerini belirli sembolik inşa stratejileri ile ilişkilendirir. Meşrulaştırma kipinde, “ussallaştırma”, “evrenselleştirme” ve “öyküleme” stratejilerini kullanmaktadır. Thompson, tahakküm ilişkilerinin meşru olarak temsilini sembolik biçimlerde ifade edilen “meşruluk iddiası” olarak ele almaktadır. Taslama kipini “yerinden etme”, “hüsnütabirleştirme”, ve “mecaz” stratejileriyle ilişkilendiren Thompson, bu kipi ele alırken gizleme, inkâr, örtbas etme gibi unsurları öne çıkarmaktadır. Mevcut

ilişkilerin bu unsurlar kullanılarak göz ardı edilebileceğini veya sürdürülebileceğini belirtmektedir. Thompson, ideolojinin üçüncü işleyiş kipi olan birleştirmeyi “standardizasyon” ve “bütünün simgeleştirilmesi” stratejileri ile ilişkilendirir. Bu kiple tahakküm ilişkilerinin kolektif kimlikler inşa edilerek kurulabileceğini söylemektedir. İdeolojinin dördüncü kipi olan parçalamayı, “farklılaştırma” ve “ötekinin sansüre uğraması” stratejileriyle ilişkilendirmektedir. Parçalama kipi, tahakküm ilişkilerinin devam ettirilmesine yönelik olarak hâkim sınıflara meydan okuyabilecek kişi ve grupların parçalanmasını göstermektedir. İdeolojinin beşinci işleyiş kipi ise şeyleştirmedir. Bu kipi “doğallaştırma”, “ebedileştirme” ve “adlandırma/edilgenleştirme” stratejileri ile ilişkilendirilen Thompson, bu kiple tahakküm ilişkilerinin geçici, tarihsel bir durumu sanki kalıcı, doğal ve zamandıymış gibi kurulabileceğini açıklamaktadır. İdeolojinin bu çeşitli kipleri ve bunlarla ilişkilendirilen sembolik inşa stratejileri anlam ve gücün toplumsal yaşamdaki etkileşimini ortaya koymaktadır. Thompson, ideolojik görüngüleri belirli sosyal, tarihsel durumlarda tahakküm ilişkilerini kurmaya ve sürdürmeye hizmet ettikleri ölçüde anlamlı sembolik görüngüler olarak değerlendirir (Thompson, 2013:77-85).

3. Mizahın Siyasal Gücü/Güçsüzlüğü

Gülme eylemini ele alan yazarlardan biri olan Platon, gülmenin iktidar için neden tehlikeli olduğu sorusu üzerinde durmuştur. Platon’a göre gülme, yerleşik düzeni bozguna uğratacak, iktidar saflarını alt üst edecek güce sahiptir. Platon, alaycı gülüşe farklı bir yer ayırır. İktidara karşı gerçekleşen alaycı bir gülüş, devlet için önemli bir tehdit anlamına gelmektedir. Düşünür, gülme eylemini bu nedenle denetlenmesi, kontrol altına alınması gereken bir eylem olarak tasvir etmiştir (Sanders, 2001: 124, 112). Platon’un mizahı kavramsallaştırma biçimi mizahın tarihsel gelişimi boyunca iktidar ile yaşadığı ilişkiyi özetler niteliktedir. Mizah, bu sorgulayıcı hatta yıkıcı niteliği (Avcı, 2003) nedeniyle tarih boyunca iktidar odakları tarafından denetim altına alınmak istenmiştir.

Gülme iktidarın ince dokulu ağını ters yüz edebilir, bu ağı birden görünür kılabılır, ama iktidarı katıksız bir vahşiliğe de dönüştürebilir, çünkü iktidarın son noktada gülmeye karşı söyleyebileceği hiçbir şey yoktur - sessiz kalıverir onun karşısında, en zayıf haliyle dili tutulu verir (Sanders, 2001:45).

Mizahın en önemli işlevi ele aldığı konuların komik yanlarını ortaya çıkarmak ya da muziplik yapmak değil, sorgulamaktır (Critchley, 2020: 31). Mizahın konusu olan her şey aynı zamanda onun temel eleştiri nesnesidir. Eleştirel niteliğini işlevsel kılabilen mizah, başta demokrasi kültürünün yerleşmesi olmak üzere toplumsal yaşama önemli bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda mizahın, insanlığı özgürleştiren, özne/ergil olma bilincini mümkün kılan, “dönüştürücü praksislerden” biri olduğu söylenebilir (Avcı, 2003). Öte yandan mizah ve iktidar arasındaki ilişkide mizahın her zaman ve her koşulda başkaldıran tarafta olduğunu ya da bir direniş alanı yarattığını söylemek mümkün değildir (Critchley, 2020: 27-28). Mizah, iktidarın baskısına karşı gelişen bir direniş biçimi olarak tanımlanmakla birlikte her mizahi yaklaşımın aynı pratiği yerine getirdiği söylenemez (Başpehlivan, 2021). Birçok tarihsel süreç mizahın iktidarın yanında/hizmetinde yer aldığını, “denetlenebilir, kullanılabilir, ele geçirilebilir veya resmi ideolojinin hizmetine sokulabilir” olduğunu göstermektedir (Fenoglio ve Georgeon, 2000: 13). Hegemonik mizah olarak tanımlanan bu mizahi yaklaşım, kurulu düzene başkaldırmak, onu sorgulamak bir yana düzenle uzlaşma eğilimi taşımaktadır. Bu mizahi yaklaşımın eleştiri okları iktidara değil, güçsüz olana çevrilmiştir (Critchley, 2020: 27-28).

4. Karagöz Mizah Dergisi

Mizahın temel işlevi olan eleştiri, Doğu ve Batı kültürlerinde farklı şekillerde varlık göstermektedir. Bu farklılığı hem Osmanlı hem Yunan mizah kültüründe önemli bir yeri olan Karagöz ve Hacivat adlı gölge oyununun özelinde gözlemlenmek mümkündür. Her iki kültürde de siyasi ilişkilerin ve siyasi aktörlerin yer almasına rağmen, oyunun işleniş biçimi farklılık göstermektedir. Osmanlı kültüründe dini/askeri iktidara ve bunların simgelerine karşı duyulan korku ve saygı siyasi mizahın zayıf kalmasına neden olmuştur. Öte yandan Yunan kültüründe Karaghisos olarak bilinen oyun, Osmanlı’dakine benzer bir sakınma veya korku içermediği için daha sivri ve net mesajlar taşımaktadır (Nicolas, 2000: 67). Buradan hareketle toplumsal veya kültürel bağlamı göz önünde bulundurulmadan mizaha dair bütüncül kavramsal tahlillerde bulunmanın mümkün olmadığı söylenebilir (Başpehlivan, 2021).

Köklü bir mizah geleneğine sahip olan Osmanlı'da basılı mizaha Meşrutiyet'ten sonra geçilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ise birçok mizah dergisinin yayın hayatına başlamasına kaynaklık etmiştir. Bu dönemde çıkan mizah dergilerinin baş tipi Abdülhamit'tir. Meclise karşı olan, mutlak yönetimi sürdürmek isteyen Abdülhamit, 33 yıl sürdürdüğü iktidarı boyunca basına karşı katı sansür uygulamalarını hayata geçirmiştir. Abdülhamit'in bu tutumuna rağmen 1908 yılı mizah basını için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden sonra Osmanlı'da mizah dergileri ciddi bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyet mizahının şekillenmesinde dönem mizahının belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir (Öngören, 1998: 60-65).

Cumhuriyet'in ilanından sonra mizah alanında Marko Paşa'ya kadar süren uzun bir durgunluk süreci yaşanmıştır. Bu dönemde çıkan mizah yayınları mevcut yönetimin bakış açısına paralel bir tutum sergilemiş, sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirmemiştir. Demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar mizahçıların ilgi alanına girmemiştir. Bu nedenle dönemin mizahının devletçi bir eğilim gösterdiği söylenebilir (Arık, 1998: 18-19).

Karagöz mizah dergisi 10 Ağustos 1908'de, yayın hayatına başlamıştır. *Karagöz*'ün ilk sahibi, kurucusu, başyazarı ve çizeri Ali Fuad Bey'dir. Yayın hayatına 1950'li yıllara kadar devam eden dergide, yazar ve çizer kadrosu olarak karşımıza Burhan Cahit, Baha Kamil, Osman Cemal, mut Nedim, Ali Haydar Halit Naci, Mehmet Baha Bey, D. Mazlum ve Ratıp Tahir gibi isimler çıkmaktadır (Çeviker, 1991: 136). 1918-1928 yılları arasında derginin başyazar kadrosunda Burhan Cahid bulunmaktadır. *Karagöz*'ün bu dönemde köy ve köylüyü ön planda tutan bir yayın anlayışı benimsediği görülmektedir. Burhan Cahid'den sonra Orhan Seyfi Orhon ve Refik Ahmet Sevengil'in de yöneticilik yaptığı dergi, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'ne satılmış, yönetimine Sedat Simavi getirilmiştir (Çapanoğlu, 1970: 55).

Karagöz, okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik bir misyon yüklenmiştir. Halkın sorunlarını çözmeyi amaçlamış, özellikle köşe yazılarında farklı alanlarla ilgili bilgiler paylaşmıştır. Örneğin sağlık alanında "Sihhi Nasihatlar", "Doktorunuz diyor ki", "Karagöz'ün Doktoru" gibi başlıklar altında birçok hastalık ve bu hastalıkların tedavi yöntemleri ele almıştır. Kültürel alanda ise "Bilgi Dağarcığı" "Karagöz'ün Üniversitesi" gibi başlıkların altında önemli tarihi olaylar, başka coğrafyaların tanıtımları gibi kültürel konulara yer verilmiştir (Kılıçer, 2005: 49).

Karagöz'de olaylar halkın anlayabileceği sade bir dille ele alınmış, işlenen konular genelde Karagöz ve Hacivat'ın karşılıklı konuşmalarıyla verilmiştir (Çakmak, 2014: 361). Kurtuluş Savaşı sürecinde Mustafa Kemal ve Anadolu Hareketi'nden yana bir tutum belirleyen dergi, (Çeviker, 1991: 134) Cumhuriyet'in ilanından sonra da kurucu kadronun gerçekleştirdiği yenilik hareketlerine karşı olumlu bir üslup geliştirmiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle etkinliği azalan dergi, 1955 yılında yayın hayatına son vermiştir (Kılıç, 2011: 247).

5. Bulgular ve Yorumlama

Çalışmanın bu kısmında *Karagöz*'ün 28 Ekim ve 1 Kasım 1933 tarihlerinde çıkardığı iki sayısında yer alan Cumhuriyet kutlamalarını işlediği yazı ve karikatürler incelenmiştir. Derginin mizah yazılarında ve çizimlerinde inşa ettiği anlam dünyası, Thompson'un ideolojinin işleyiş kipleri (meşrulaştırma, taslama, birleştirme, parçalama ve şeyleştirme) modelinden yararlanılarak irdelenmiştir.

5.1. Bütünün Simgeleştirilmesi

Birleştirme kipi içinde yer alan "bütünün simgeleştirilmesi" stratejisi, bir ya da birden çok gruba yayılmış kolektif kimlik, birlik ve özdeşleştirme sembollerinin inşasını içermektedir. Bu stratejilerde bayraklar, milli marşlar çeşitli türde armalar, kitabeler gibi ulusal bütünlük sembolleri inşası bulunmaktadır. Modern ulus devlet gibi büyük ölçekli toplumsal örgütlenmelerde veya daha küçük örgütlenmelerde görülen bütünün simgeleştirilmesi, farklılıkları ve bölünmemeleri hükümsüz bırakarak tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (Thompson, 2013: 82-83).

Resim 1. Karagöz/1.11.1933

Dünya- Ay yıldızın bu kadar yükseldiğini görmemişim...

Karagöz- Çelebi siz onu bulutlar sıyrıldıktan sonra görmeğe başladınız biraz daha dur, onun parlaklığı sizin gözlerinizi kamaştıracak! (1933, 1 İkinci Teşrin). *Karagöz*, s.1.¹

Onuncu yıl kutlamalarının işlendiği yazılarda meydanların süsleneceği, bayraklarla donatılacağı, kutlamaların bu meydanlarda gerçekleşeceği gibi bilgilerin tekrar edilerek verildiği görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluş evresinde toplum ortak amaçlar etrafında birleşmiş, bölünmez, birbirine benzer ve birbirini bütünleyen, standartlaşmış bir bütün olarak tasvir edilmiştir (Parlak, 2005: 120). *Karagöz*'ün, onuncu yıl kutlamalarını bu anlayışa paralel olarak ele aldığı görülmektedir. Derginin "bayrak, milli marş, kahramanlık" gibi unsurları ön planda tuttuğu, farklı toplumsal yapıları tek bir kimlik etrafında birleştirilme misyonunu üstlendiği söylenebilir.

Büyük bayramın kutlu günleri İstanbul'da nasıl geçecek. Birer birer anlatayım!... Cumhuriyet devrinde yapılan işlere dair lavhalarla, ilanlarla ve grafiklerle şehrin her tarafı süslenecektir. İnkılabı için konferanslar verilecek, kapalı bulunan ticarethaneler camekânlarını süsleyeceklerdir... ve bütün bunlar muzikalar hep bir den İstiklal Marşı çalacaklar. Ve sonradan meydana hazır bulunanlar hep bir ağızdan Cumhuriyetin onuncu yıl marşını söyleyeceklerdir. ! (1933, 28 Birinci Teşrin). İstanbul'da bayram şenlikleri. *Karagöz*, s.6.

Cumhuriyet'in kuruluş aşamasından itibaren Kemalist ideolojiyi toplumsal alanda hâkim kılabilmek için gösterilen çaba, sanat alanını da politik yönlendirmelere açık hale getirmiştir. Kültürel alanda bir inşa sürecini başlatmak isteyen kurucu kadro, tiyatro, resim, mimari, heykel gibi alanlarda yeni arayışlara yönelmiştir. Bu alanlardan biri de müziktir. Kemalist ideolojinin resmi kültür politikasında müziğe ayrı bir önem verildiği söylenebilir. Dönem itibarıyla Osmanlı kültürüne has saray ve tekke müziği terk edilmiş, Batı müziği ve Anadolu halk müziği öne çıkmaya başlamıştır (Çongur, 2017: 65, 176).

Metinde, Cumhuriyet kutlamalarının nasıl geçeceği anlatılmış, müzik ve marşların söyleneceği bilgisi aktarılırken "hep bir ağızdan" ve "hep birden" ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerde toplumun tüm kesimleri aynı sayılmış, ortak bir paydada birleştirilmek istenmiştir.

Birinci günü Beyazıt (Cumhuriyet meydanı)nda geçit resmi yapılacak. Evlerde ve makamlarda tebrik yapılmayacaktır... Ve sonra Beyazıt kulesinin yanında bulunan yerde vali bey bir hitabe söyleyerek halkın bayramını kutlayacak... (1933, 28 Birinci Teşrin). Tebrikler. *Karagöz*, s.4.

Sosyal, kültürel, siyasal ve ticari amaçlar için kullanılan, kentsel yaşamın geçtiği önemli kamusal mekânlar olan kent meydanları, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sosyal yaşamın uzantısı olarak tasarlanmıştır (Özer ve Ayten, 2005: 96). Erken Cumhuriyet döneminde bu meydanlara hem siyasal hem kamusal kimlik yüklendiği görülmektedir. Tüm yurttaki onuncu yıl kutlamaları için bir buluşma noktası

¹ Çalışmada, yer alan tüm karikatür altı yazılar, yazım kuralları gözetilmeden original kaynağa uygun olarak yazılmıştır.

olarak belirlenen meydanlar, dergide yeni rejimin iletişim mekânı ve ulusal bütünlük simgesi olarak ele alınmıştır.

Bunun böyle olduğunu hükümetimiz de bilir. ... haydi bakalım mübarek bayram şerefine, Cumhuriyetin yüzü uyu hürmetine şimdiye kadar bütün dileklerimiz nasıl bir bir yerine geldiyse buda öylece hasıl olur inşallah.. Kendimiz için istemiyoruz, millet işidir, be yahu! (1933, 28 Birinci Teşrin). Ayinei devran. *Karagöz*, s.3.

Kemalist ulus-devlet modelinde, devleti ulusun kendisi olarak gören bir anlayış hâkimdir. Devlet ve millet öğeleri ulus-devlet adı altında birleştirilmiş, tek bir kavram haline getirilmiştir. Bu durum her iki kavramın özdeşleşmesini sağlamıştır. Yeni rejim tek başına “birey” olarak vatandaşa değil, “görevleri olan vatandaşlara” önem vermiştir (Kahraman, 1996: 1069). Metinde geçen “bütün dileklerimiz nasıl bir bir yerine geldiyse” ifadesi ile tüm toplumun talepleri ve beklentileri ortak kabul edilmiştir. Toplumsal alan homojen bir bütün olarak ele alınmış bireyden ziyade milletin önemli olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Şimdi yeniden çalışma devri geldi. On senede yüz yıllık yol aldık. Gelecek ikinci on yılda iki yüz yıllık yol almalıyız. Çünkü her işe daha ziyade tecrübe sahibi olduk, demektir. (1933, 1 İkinci Teşrin). Yeni bir hızla yeniden çalışmaya atılmamız. *Karagöz*, s.4.

Metinde geçen “On senede yüz yıllık yol aldık” ifadesi ile toplumsal farklılıklar görmezden gelinmiştir. Birinci çoğul kullanılarak “millet” sözcüğüne atıfta bulunulmuş, “biz” sözcüğüne yüklenen anlamlar bütünü simgeleştirilmesine neden olmuştur.

5.2. Hüsñütabirleştirme

Taslama kipi içinde yer alan “hüsñütabirleştirme” sembolik inşa stratejisinde eylemler, kurumlar ve kişilerin olumlu bir değerlendirilmesi yapılmaktadır (Thompson, 2013: 80).

Almanyanın Cümhur Reis Maraşal Hindenburg Cümhuriyetimizin onuncu yıl dönümü münasebetiyle şunları yazmıştır... Sadık silah arkadaşlığını Almanyanın asla onutamayacağı yiğit millete, Reisinin şuurlu idaresi altında devamlı bir inkişafa doğru ilerlemesini dilerim. (1933, 28 Birinci Teşrin). Hindenburg diyor ki. *Karagöz*, s.7.

Karagöz, Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg’un Cumhuriyet kutlamaları ile ilgili mesajını sayfasına taşımıştır. Derginin kendi söylemlerine paralellik gösteren “Reisinin şuurlu idaresi”, “yiğit millet” gibi ifadelerin yer aldığı bu mesajı, doğrudan anlatım ile aktardığı böylelikle hüsñütabirleştirme stratejisinden yararlandığı görülmektedir.

Padişah, kendi keyfine dokunmamak şartile yurdun böyle parçalanıp yabancılara geçmesine razı oldu. Ama yurdu seven kahraman yürekli millet bu işe razı olamazdı. (1933, 28 Birinci Teşrin). Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli. *Karagöz*, s.3.

Dergi, Cumhuriyet’i, toplumsal ve siyasal alandaki yenilikleri “başarı ve kahramanlık” gibi unsurlarla ele alınmıştır. Metinde “*yurdu seven kahraman yürekli millet*” tamlaması kullanılmış, millet kavramı kahramanlıkla özdeşleştirilmiştir.

Başımızda dünyanın saydığı başkumandan, olduğu halde durmadan dinlenmeden boyuna yürüyor, boyuna ilerliyoruz... Gazinin arkasından gittik ve bu sabah tan yeri ağarırken bir de dönüp arkamıza baktık, on yılda tam on kere on yıllık yol atlamış olduğumuzu görünce şaşırдық... Aşk olsun! Dedik. Dünyada hiçbir millete nasip olmayan öyle bir rekor, yirminci asırda Türkü, bütün dünyanın inkılap şampiyonu yapmıştır. Baş kumandanı Gazi olan milletin, bu şampiyonluk elbet te hakkıdır... ne mutlu Türkün bu ikinci (Ergenekon) bayramını gören gözlerle! (1933, 28 Birinci Teşrin). Az gittik, uz gittik, on yılda yüzyıl gittik. *Karagöz*, s.3.

İncelenen tüm metinlerde olduğu gibi bu metinde de Atatürk saygınlık yaratacak unsurlar ile ele alınmıştır. Soyadı kanunu henüz çıkmadığı için “Atatürk” sözcüğü kullanılmamış, “Reis, Baş kumandan” gibi isimlere yer verilmiştir. Atatürk’ün dünyanın saydığı bir başkumandan olduğu aktarılmış, on yılda gerçekleşen “şampiyonluklar” Atatürk’le ilişkilendirilmiştir. Kemalizm’in ulusal kimlik inşasında önemli bir unsur olan “Türk kimliği” de metinde övgü dolu bir şekilde işlenmiştir.

Cumhuriyet devrinde memleketimizde Tiyatro san'atı ilerledi. Şehir Tiyatrosu yenilikler göstermeğe, gittikçe yükselmeğe başladı. Halka Tiyatro zevkini tattıran Darülbeydi san'atkarlarını takdir ederiz. İpek biraderlerin himmetiyle ve fedakârlığıyla ipek filimin yaptığı filimler günden güne güzelleşmekte dir... Balkan devletlerinde bile yapılamayan bu işlerin az zamanda Türkler tarafından hem de mükemmel suretle çekilmeğe başlanılan bu filmler Türk zekâ ve istidadına bir delildir. (1933, 1 İkinci Teşrin). Sinema ve Türk filimleri. *Karagöz*, s.4.

Bir de Cumhuriyet hükümetinin Türk parasile Türk iradesile yaptığı şu yolların uzunluğuna baktık. Arada dağlar kadar değil, dünyalar kadar fark olduğunu gördük. Doğrusu bunu çok beğendik!" (1933, 28 Birinci Teşrin). Doğrusu bunu çok beğendik. *Karagöz*, s.8.

Türk ulusal kimliğinin doğuşunda Osmanlı'da yaşanan aşağılanma ve ötekileştirme pratiklerinin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda "kaba, cahil, anlayışsız, akılsız" anlamına gelen Türk kelimesi, hakaret amacıyla kullanılmıştır. Medrese eğitim sisteminde yer alan birçok dini kaynakta Türk, "barbar ve insanlık dışı yaratıklar" olarak tanımlanmaktadır. Bu aşağılayıcı ve hor gören bakışın Batılı tarihçiler tarafından da pekiştirildiği söylenebilir. Nitekim gerek Ortaçağ gerek Yakınçağ tarihinde Türkleri barbar ve şiddet düşkünü yaratıklar olarak tanımlayan birçok eser bulunmaktadır. Bu durum Türk ulusal bilincinde tüm dünyanın Türklere karşı olduğu, Türklerin tarih boyunca haksızlığa uğradığı, yalnız bırakıldığı gibi fikirlerin kemikleşmesine neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyasi ve toplumsal alanda gelişen reaksiyonlarda "anlaşılama sendromunun" veya "yalnızlık psikolojisinin" belirleyici olduğu söylenebilir. Türklüğe karşı gelişen bu olumsuz inşayı yıkmak, Cumhuriyet'in kurucu tezlerinden biri olmuştur. Cumhuriyet ile birlikte Türklerin diğer halklara ve kavimlere göre üstün olduğuna, diğer hakları yönetme hakkına sahip olduğuna ilişkin bir inancın gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu eğilimin yerleşik hale gelmesi, (Akçam, 2008: 55-56) Türk olmanın kendisinin ontolojik bir değer olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Dönem itibarıyla, "Türk" sözcüğü özne-isim olarak kullanılmaya başlanmıştır (Bora, 1996: 168, 194). Derginin Türk sözcüğüne yüklenen bu misyona bağlı kalarak "Türk zekâsı", "Türk kahramanlıkları", "Türk iradesi", "Türk fedakârlıkları" gibi söz dizilerine yer verdiği görülmektedir.

Sevimli Cumhuriyetimiz bugün onuncu yılını doldurdu. Bu on yılda yapılan işleri saymakla bitiremeyiz. On yılda yüz yıllık yol alan milletimiz bundan sonra artık her şeyi oldu bitti dememelidir... (1933, 28 Birinci Teşrin). Yaptığımız işler yapacağımız işlerin bir başlangıcıdır. *Karagöz*, s.3.

Cumhuriyet "sevimli" olarak tanımlanmış; okuyucunun zihninde kurucu kadronun da aynı arketiple okunması istenmiştir.

Cumhuriyet devrinde de maarife de çok ehemmiyet verildi. Okuyup yazmayı kolaylaştırmak için harf inkılabı yapıldı. Şimdiye kadar millet mekteplerinden 800 bin kişi şehadetname aldı... (1933, 28 Birinci Teşrin). Millet mektepleri. *Karagöz*, s.2.

Dünya devletleri arasında şanlı şerefli bir yeri olan Türkiye Cumhuriyeti 1923'den 1933'e kadar neler yaptı? Şimdi size onları da her sene olan işleri ayrı ayrı yazarak sayıp dökeyim:

1928 - ... Din işleri dünya işlerinden ayrıldı. Millet'in kolayca okuma yazma öğrenebilmesi için yeni Türk harfleri kabul edildi.

1929 - herkese okuma yazma öğretebilmek için millet mektepleri açıldı.

1931- Türk çocukları eskiden rast gele mekteplere giderlerdi. İlk tahsilin Türk mekteplerinde olması mecburi tutuldu. (1933, 28 Birinci Teşrin). Refik Ahmet Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli hesap. *Karagöz*, s.3.

Kemalist hegemonya, Osmanlı'da önemli bir yeri olan gelenekselin ve dinsel toplumsal alandan sökülmesi yoluyla kurulmuştur. Bu süreçte Müslüman-Osmanlı özneye alternatif bir özne yaratılmaya çalışılmıştır (Çelik, 1998). Osmanlı İmparatorluğu ile dolayısıyla tarihsel geçmişiyle bağlarını koparmak isteyen Cumhuriyet, yeni bir Türk kimliği, Türk ulusu inşa etme çabasına girmiştir (Çongur, 2017: 68). Yeni Türk kimliği laik, modern, ilerlemeci olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık Osmanlı'ya ilişkin her tür ifade, dışlayıcı unsurlarla çerçevelenmiştir (Çelik, 1998). *Karagöz*, dönemin bu hâkim anlatısına paralel olarak Osmanlı ve Cumhuriyet'i birbirinden bağımsız ve birbirinden tamamen farklı

iki ülke olarak ele almıştır. Eğitimle ilgili yapılan yenilik hareketleri sıralanırken bir karşılaştırmaya girilmiş, Osmanlı Dönemi'ndeki eğitim kurumları düzensiz, disiplinsiz olmakla eleştirilmiştir.

1932- Türkiye'nin elli altı şehrinde gençleri yetiştirecek, herkesi bir araya toplayıp aydınlatacak ve eğlendirecek halk evleri açıldı. (1933, 28 Birinci Teşrin). Refik Ahmet Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli hesap! *Karagöz*, s.3.

Kemalist ideolojinin ihtiyaç duyduğu yurttaş tipolojisi; eğitilmiş, modern, inkılabı anlamış/benimsemiş, bir bireye kaşılık gelmektedir. İdealize edilen bu yurttaş tipolojisini inşa edebilmek amacıyla çeşitli kurumlar açılmıştır. Bu kurumların arasında özellikle eğitim alanında faaliyet gösteren halkevleri/halkodaları ve Türk mektepleri yer almaktadır. Toplumun bir şeyler öğrenmesi, bilgi alışverişinde bulunması için açılan halkevleri, gerçekleştirilmek istenen kültür inkılabının altyapısının oluşmasında merkezi bir rol oynamıştır. Halkevlerinin temel amacı inkılabı yaymak, halkı eğitmek ve halk ile devlet arasında ilişkiyi kuvvetlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda halkevlerinde hem yetişkinlere hem de çocuklara yönelik birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Halkevlerinde bulunan kütüphaneler vasıtasıyla öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırılmıştır. Sağlık, tarım gibi birçok alanda kurslar açılmış, işlevsel bilgiler paylaşılmıştır (Özdemir ve Aktaş, 2011: 242-248, 260-261). Öte yandan Türk mektepleri de tıpkı halkevleri gibi eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Yeni alfabenin öğretilmesi ve okuma-yazma oranının artırılması amacıyla kurulmuştur. Bu mekteplerde asıl olarak okuma-yazma öğretilemekle birlikte günlük hayatta kullanılabilecek temel becerilerin kazandırılması da amaçlanmıştır (Kaplukan, 2012: 190).

Karagöz, halkevlerini ve Türk mekteplerini toplumu aydınlatma görevini yüklenen kurumlar olarak işlemektedir. Toplumsal aydınlanma ifadesi ile Kemalist ideolojinin yayılması ve bu ideoloji perspektifindeki yurttaş bilincinin oluşması kast edilmektedir.

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü bayramının bir faydası da Cumhuriyetin nimetlerinin faziletlerinin bilene bilmeyene öğretmesi, anlatmasıdır. On yılda neler kazandığımızı herkes gördü, duydu, anladı. (1933, 1 İkinci Teşrin). Bayramımız sevinç içinde geçti. *Karagöz*, s.1.

Cumhuriyet ile birlikte gerçekleşen tüm modernleşme hareketleri bir kazanım olarak görülmüştür. Yazılarda toplumun her kesiminin “bu kazanımları” fark etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hüsniütabirleştirme stratejisinin ortaya çıktığı metinlerde, özellikle Cumhuriyet devrimlerine methiyeler sıralanmıştır.

Bu bayram güzel yurdumuza dışarıdan da birçok misafirler geliyorlar. Türk Cumhuriyetinin yıl dönümünü kutlamaya gelen dost devlet mümessillerine hoş geldiniz deriz! (1933, 28 Birinci Teşrin). Dışarıdan da geliyorlar. *Karagöz*, s.2.

İnsan, komşu ve dost Balkan devletlerinin Avrupada kendi mallarına buldukları müşterileri işliyordaki imreniyor vallahi! Biz de bu işin bir yolunu bulalım yahu. (1933, 1 İkinci Teşrin). İşin can alacak noktası budur. *Karagöz*, s.4.

Cumhuriyetimizin onuncu yıl dönümünde güzel İzmirimiz de tam 200 mektebin açılış merasimi yapıldı... Cumhuriyet devrinin nurlu birer abidesi olan bu mekteplerimizin çoğalması yurdumuzda okuma yazma arzusunda olan yavrularımızın ne kadar arttığını gösterir. (1933, 1 İkinci Teşrin). Ha babam ha. *Karagöz*, s.2.

Metinlerde mevcut düzene saygı duyan ve koruyan kesimler yüceltilmiştir. Metinler içinde “güzel İzmir’imiz, dost devlet mümessilleri, komşu ve dost Balkan devletleri” gibi sözcük gruplarının yer aldığı görülmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rolü olan İzmir, Cumhuriyet sonrasında da Kemalist ideolojinin sembolik unsurlarını taşıyan bir şehir olarak tasvir edilmiştir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet'in bir simgesi olarak görülmüştür. Diğer yandan metinlerde yalnızca İzmir ve Balkan ülkeleri değil, Cumhuriyet kutlamaları için yabancı ülkelere gelen konuklar da hüsniütabirleştirme stratejisi ile işlenmiştir.

İktisat Vekili Celal Bey Anadolu seyahatine çıkıyor. Evvela İzmire gidecek, üzüm, incir, buğday gibi dışarı sattığımız şeyleri, sonra madenlerimizi tetkik edecek. Köylülerle görüşecek. Onların dertlerini dinleyecek. İktisat Vekilimiz dışarı satışı bir yoluna korsa doğrusu büyük, çok büyük bir iş yapmış olur. (1933, 1 İkinci Teşrin). İşin can alıcı noktası budur. *Karagöz*, s.4.

“İktisat Vekili Celal Bey”in Anadolu seyahatine çıkmasını ve köylü ile görüşmesini ele alan metin, otoritenin toplumla kurduğu ilişkiyi olumlu bir şekilde çerçevelemiştir.

Yurdumuzun dört köşesinde canlanan fabrikaların, tezgâhların, imalathanelerin yaptıkları bu güzel işleri gördükçe sevincinde insanın gözleri yaşıyor. Böyle bir milletin sırtı yere gelir mi yahu! (1933, 28 Birinci Teşrin). Topraktan para çıkarıyoruz. *Karagöz*, s.3.

Ekonomik kalkınmaya sayfalarında sık sık yer veren *Karagöz*'ün, bu konuyu işleyen metinlerinde “millet” kavramına vurgu yaptığı görülmektedir. Metinde Türk milleti çalışkan olma özelliği üzerinden övülmüştür. Çalışma ve başarma millet olmanın en önemli şartı olarak aktarılmıştır. Ekonomik kalkınma “millet meselesi” olarak görülmüş, görev ve çalışma bilinci vurgulanmıştır. “Fabrikaların, tezgâhların, imalathanelerin” yaptıkları işler millet ile özdeşleştirilmiş, taslama kipinin hüsnetabirleştirme stratejisinden yararlanılmıştır.

5.3. Ötekinin Sansürlenmesi

Ele alınan dönemde *Karagöz*'ün “Osmanlı - Cumhuriyet” karşılaştırması yaptığı, Osmanlı'ya dair tüm unsurları öteki çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir. İdeolojinin faaliyet göstermesine aracılık eden parçalama kipinde hâkim grupların tehdit olarak gördüğü kişi veya gruplar parçalanarak veya olumsuz şekilde yansıtılarak gösterilmektedir. Parçalama kipinin sembolik inşa stratejilerinden “ötekinin sansürlenmesi” içeride veya dışarıda bulunan bir düşman inşası ile bu gruplara karşı kolektif bir karşı koyma ya da onu sansürleme çağrısında bulunulur (Thompson, 2013: 83).

Resim 2. *Karagöz*/28.10.1933

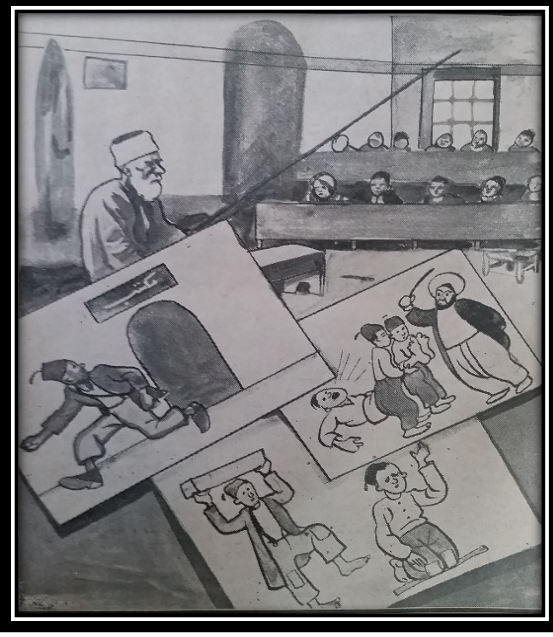
Karagöz - Karaköz, bu delikanlı nasıl böyle çabuk ilerliyor?

Hacivat- Boynunda saltanat boyunduruğu, ayağında esir zinciri olmadığı için Hacivat! (1933, 28 Birinci Teşrin). *Karagöz*, s.1.

Karikatürde koşar adım ilerleyen genç erkek, yeni kurulan Cumhuriyet'i temsil etmektedir. Karikatürün alt yazısında *Karagöz* ile *Hacivat*'ın bir durum değerlendirmesi yaptığı görülmektedir. *Hacivat*'ın *Karagöz*'e Cumhuriyet ile Osmanlı Devleti'ni karşılaştırarak verdiği cevap karikatürde yansıtılmak istenen anlamın tamamlanmasına yol açmıştır. “Saltanat boyunduruğu” ifadesi kullanılarak Osmanlı'ya dair imgeler ötekileştirilmiştir.

Resim 3. Karagöz/28.10.1933

Resim 4. Karagöz/28.10.1933

Resim 5. Karagöz/28.10.1933

Resim 6. Karagöz/28.10.1933

Eski mektebin hapisneden farkı yoktu, eski mahkemede bir sarıklı tek başına aklına eseni yapardı, eski imam nikâhı bir sözle kıyar bir sözle bozulurdu! (1933, 28 Birinci Teşrin). Eski devirle yeni devir arasındaki değişim, *Karagöz*, s.4-5.

Karagöz, 28 Ekim'de çıkan sayısında orta sayfasının tümünü kapsayan "eski ve yeni" karşılaştırmasının yapıldığı karikatür (Resim:3, 4, 5, 6,7,8) ve yazılara yer vermiştir. "Eski devirle yeni devir arasındaki değişim" başlıklı karikatürlerde toplumsal ve siyasal hayattaki değişimler Osmanlı ve Cumhuriyet karşılaştırılması yapılarak ele alınmıştır. Derginin, eğitim ve hukuk alanlarında yapılan değişiklikleri, bir kıyaslama yapılabilecek şekilde sayfalarına taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan bu karikatürlerin kadın ve erkeğin Cumhuriyet ile birlikte değişen dış görünüşüne, kamusal alandaki görünürlüğüne dikkat çekmeyi amaçladığı da söylenebilir.

Resim 7. Karagöz/28.10.1933

Cümhur reisimiz büyük Gazi, Başvekilimiz İsmet Paşa kadın erkek köylü kentli her sınıf halkla konuşup herkesin isteğini dinleyip yerine getiriyorlar; eskiden hükümet adamlarının yüzünü bile göremezdik! (1933, 28 Birinci Teşrin). Eski devirle yeni devir arasındaki değişim. *Karagöz*, s.4.

“Eski devirle yeni devir arasındaki değişim” başlıklı yazının devamında “eski ve yeni” siyasetçilerin karşılaştırmasının yapıldığı görülmektedir. Bu karşılaştırmada sayfada yer alan diğer görsellerden farklı olarak karikatür yerine Atatürk’ün gerçekleştirdiği yurt gezilerinden bir fotoğraf karesi kullanılmıştır. Bununla beraber Atatürk’ün bulunduğu fotoğrafın yanında eski hükümeti veya padişahı gösteren bir karikatür kullanılmamıştır. Fotoğraf altı yazısında “*eskiden hükümet adamlarının yüzünü bile göremezdik*” ifadesi eklenmiş, “Osmanlı” hem görsel hem yazılı olarak sansürlenmiştir.

Resim 8. Karagöz/1/11.1933

Hacivat- Karagöz arkana bak, altı yüz senede gidemediğimiz yolu on senede gitmişiz.

Karagöz- Hacıvat, artık arka ile işimiz yok, tutuğumuz bu yolun düzlüğünü daha ilk adımı atarken. Haydi yolumuza devam edelim, ilerde daha güzel şeyler göreceğiz. (1933, 28 Birinci Teşrin). *Karagöz*, s.8.

Çocukluğumda Karagöz'e giderdim... Eski günler geride kaldı. Ve tatlı sözlü Karagöz, dumanlı mahalle kahvesinden yurdun temiz havasına çıktı...(1933, 28 Birinci Teşrin). Karagözün bayramı. *Karagöz*, s.3.

Bizim Kütahyamız çinilerle nam alan bir memleketdir... Kiremit deyipde geçmiyelim. Bir zamanlar Marsilyadan getirttiğimiz kiremitlere milyonlar veriyorduk. Bu pek lüzumlu olan şeyi de artık Kütahya fabrikaları yapıyor. Hem de Avrupa kiremitleri kadar sağlam ve güzel. (1933, 28 Birinci Teşrin). Topraktan para çıkarıyoruz, *Karagöz*, s.4.

Cumhuriyet'in kuruluş evresinde öteki imgesinde değişiklikler olmuş, Türk millî kimliğinin ötekisi dinî dünya görüşünün çerçevelediği eski medeniyet yani Osmanlı Devleti olmuştur. Bu durum eski kimliğe dair yeni bir tasavvur oluşturmaya yol açmıştır (Bora, 1996: 41). Dergi, Osmanlı ve Cumhuriyet karşılaştırılmasını işlediği birçok yazısında "Osmanlı" sözcüğünü kullanmamaktadır. Osmanlı'yı kast ettiği yazılarında "Bir eski devirlerde, Eski günler, altı yüz senede gidemediğimiz yol, Bir zamanlar" gibi ifadelerle yer vermektedir. Osmanlı'ya dair tüm unsurlar "eski" ile ilişkilendirilmiş, Kemalizm'in karşısında yer alan her tür düşünce ve bu düşünceleri benimseyen toplumsal kesimler olumsuz bir çerçevede işlenmiştir.

Eski yubaz ruhunun şapka altına sinmiş yeni gölgeleri bu günlerde bir gençliktir tutturmuşlar:

Ah gençlik, vah gençlik, anam gençlik canım gençlik!... Fakat bu günün uyanık gençliği, dünün karga kafalı çömezleri değil ki o eski tüyleri dökülmüş tilkilerin martavallarına kansınlar. (1933, 28 Birinci Teşrin). Eski Tilkiler, yeni gençler. *Karagöz*, s.4.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki süreçte Osmanlı ile tarihsel bağlarını koparmak isteyen kurucu kadro, sadece Osmanlı'yı değil, aynı zamanda yapılan yenilikleri benimsemeyen toplumsal kesimleri de öteki olarak ele almış, bir nevi iç düşman olarak belirlemiştir. Dergide "yobazlar" olarak tanımlanan ve Osmanlı ile ilişkilendirilen gruplar iç düşman olarak yansıtılmıştır.

5.4. Mecaz

Taslama kipi içinde yer alan "mecaz" sembolik inşa stratejisi dilin ya da genel olarak sembolik biçimlerin temsili bir şekilde kullanılmasıdır. Bu inşa stratejisinin altında farklı strateji kümelerinden söz etmek mümkündür. Bunlar kapsama, düzdeğişmece ve eğretilmedir. Eğretilme toplumsal ilişkileri, bunları ya da bunlar içine yerleşik kişi ve grupları gerçekte olmadıkları niteliklerle temsil ederek, olumlu veya olumsuz anlam yüklenmesi ile gerçekleşir (Thompson, 2013: 81).

Her kesin başına şapka, arkasına düzgün uruba usulü giyip kılığı kıyafeti düzelmesi kabul edildi, miskinlik yuvası olan tekkeler kapatıldı. (1933, 28 Birinci Teşrin). Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli hesap!. *Karagöz*, s.3.

Kemalizm'in "öteki'si Türk toplumunun geri kalmasına neden olan "geçmiş"tir. Geleneksel olanı "İslam"la özdeşleştiren Kemalizm için ilerlemek eski ile arasına mesafe koymak anlamına gelmektedir (Cengiz, 1993: 46). Bu nedenle yeni kurulan Cumhuriyet, Batı uygarlığının doğal bir parçası olarak görülmüştür (Fuller, 2010: 45). Dergi, Osmanlı'nın toplumsal hayatında sadece dini pratiklerin gerçekleştiği yerler olarak değil, sosyalleşmeyi sağlayan iletişim mekânı olarak da önemli bir yeri olan tekkeler için "miskinlik yuvası" eğretilmesini yapmıştır.

5.5. Standardizasyon

İdeolojinin üçüncü işleyiş kipi olan birleştirme kipinin sembolik inşa stratejilerinden biri de "standardizasyon" dur. Bu strateji, sembolik biçimler ve sembolik mübadelenin temeli olarak tanımlanan standart bir çerçeveye uyarlanır. Dilsel açıdan farklı gruplara karşı ulusal bir dilin oluşturulması, müşterek kimliğin ulus devletin sınırları içinde tanımlanması bu stratejiye örnek gösterilebilir (Thompson, 2013: 82).

İştittik ki bazı ateşli genç kızlarımız asker olmak istiyorlarmış. Doğrusu hanım kızlarımızın bu arzusunu çok beğendik. Ve bugün dünya biliyor ki Türk kadını her sahada ileri gitti, her yerde vazife aldı. Silah da Türk kadını için yabancı bir şey değildir. İstiklâl Harbinde cephane taşıyarak ordumuza yardım eden ve hatta cenge giren fedakâr Atalarımızın büyük namları tarihe

geçti. Gide gide bu da olacak! (1933, 1 İkinci Teşrin). Her gönülde bir aslan yatar!. *Karagöz*, s.4.

Metinlerde inşa edilen “kadınlık” imgesi üzerinden ortak tarihsel geçmişe yönelik bir anlam oluşturulmak istenmiştir. Bu ortak tarihsel geçmiş, Kurtuluş Savaşı ile başlayıp bitmektedir. Bu nedenle metinde, Türk kadınının kahramanlıklarını dile getirirken yalnızca Kurtuluş Savaşı vurgulanmış, Osmanlı ise bu standardizasyonda yer almamıştır.

1926- Kadına ailede, cemiyette layık olduğu yüksek yeri veren müdeni kanun kabul edildi. (1933, 28 Birinci Teşrin). Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli hesap!. *Karagöz*, s.3.

Türk kadını! Sana hakkını veren Cümhuriyettir. Öz tarihimizi, öz dilimizi Cümhuriyet öğretti. (1933, 28 Birinci Teşrin). *Karagöz*, s.4.

Kemalist ideoloji ile birlikte oluşturulan kadın imajı, Cumhuriyet öncesinden oldukça farklıdır. Kadın haklarına yönelik gelişmeler ulus inşasının yapı taşlarından birini teşkil etmiştir. Bu dönemde toplumsal alana çıkmış “modern kadın” imajına doğru bir değişim kaydedilmekle birlikte kadının ailenin itibarını ve namusunu koruyan ahlaki ve davranışsal değerlere sahip olması da beklenmektedir (Acun, 2007: 91-112). Bu yazılarda “Türk kadını” ifadesi ile Cumhuriyet sonrası inşa edilmek istenen kadın tipolojisi kast edilmektedir. Kadın ve kadınlık imgeleri standart bir çerçevede ele alınmıştır.

Cumhuriyet modernleşme hareketinde idealleştirilen modern toplum bir proje olarak sunulmuştur. Cumhuriyet’in en önemli amacı yalnızca siyasal olarak güçlü olmak değil, (Çongur, 2017: 44) “kaynaşmış, bütünleşmiş, türdeş halk mitosunu” sürekli kılmaktır (Çelik, 1998:30-31). Bu nedenle kadınlık, gençlik, köylülük tanımlamaları üzerinden bir tektipleşme sağlanmaya çalışılmış, toplumsal alan homojen bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir.

Büyük bayram işte geldi... Köy bayramları şöyle başlayacak: Birinci günü, Cümhuriyet meydanında köy halkı, köy ihtiyar hey’eti köy Fırka ocağı, muallim ve talebeler, jandarma ve harp malülleri, askerlik yapmış olanlar, şehit çocukları sıra ile meydana dizilecekler... Bu toplantıda köyün okumuşları Cümhuriyetin faydalarını anlatacak. Ve milli türküler söylenecek... Ey köylü dayılar, bu güzel günde gülün söyleyin, eğlenin ve oynayın. Bayramınız kutlu olsun! (1933, 28 Birinci Teşrin). Köylerde neler olacak. *Karagöz*, s.4.

Hem nüfusun hem de işgücünün büyük bir çoğunluğunu oluşturduğu için Kemalist ideoloji “köylülüğü” idealize etmiştir. Bu dönemde mutlak bir milli dayanışma için önemli görülen Anadolu köylüsüne özgün bir rol biçilmiştir (Zürcher, 2011: 52). *Karagöz*’de köy ve köylülüğe yönelik müşterek bir anlam inşasının yanında “dayanışma” vurgusunun yapıldığı görülmektedir.

5.6. Ussallaştırma

Meşrulaştırma kipi, tahakküm ilişkilerini; meşru, adil, desteklemeye değer olduğuna dair bir anlam taşımaktadır. Meşrulaştırma kipinin sembolik inşa stratejilerinden biri “ussallaştırma”dır. Ussallaştırma stratejisi, toplumsal ilişki veya kurumun savunulması, haklı çıkarılması ve desteklemesi gibi aşamalardan oluşmaktadır. Bununla beraber akıl yürütme ve ikna etme çabasını içermektedir (Zürcher, 2011: 79).

Durmiyalım, düşeriz. Türk inkılâbı asrı yıla sığdırdı. İnkılâbı seven yayar. (1933, 28 Birinci Teşrin). *Karagöz*, s.6.

Avrupaya yaş meyva satmak istiyoruz. Bu işle uğraşanlar var. Fakat hala istenildiği gibi bir şey yapılamadı... Gelin etmeyin, eylemeyin, el birliğiyle bu işin bir çaresini bulalım. Memleketimizin şu güzel mahsulünü yok pahasına eritmeyelim. (1933, 28 Birinci Teşrin). Ah şu işler, ah şu işler!. *Karagöz*, s.3.

Büyük şerefli bayramı nurlar içinde geçirdik. Laf sırası geldide söylüyorum. İştittigimize göre bayram için milyonlarca ampul satılmış, binlerce top bayraklık kumaş satılmış... Varsın kazansınlar kimsenin kazancımızda gözümüz yok, amma bizim söylemek istediğimiz şey işte böyle fırsatları sezip kazanmanın yolunu bilmiyoruz. Ve bu ilmi öğrenmedikçe para sahibi olamayız vesselâm! (1933, 1 ikinci Teşrin). Doğrumu değil mi?. *Karagöz*, s.2.

Biz Türk filimlerinden gümrük alma değil ya onları dışarı göndermek için lazimgelirse fedakârlık edip onlara yardım etmeliyiz. Yahü! (1933, 1 ikinci Teşrin). Sinema ve Türk filimleri. *Karagöz*, s.4.

Kemalizm'in, idealize ettiği yurttaş tipolojisinde, toplumsal yarara hizmet etme belirleyici bir yer edinmektedir (Kahraman, 1996: 1069). *Karagöz*'ün, bu yaklaşıma paralel bir anlam dünyası yarattığı görülmektedir. Dergi; görev, sorumluluk, fedakârlık gibi unsurlar çerçevesinde tanımladığı yurttaşlık kavramını "ussallaştırma" strateji ile sunmuştur. "İnkılâbı seven yayar, böyle fırsatları sezip kazanmanın yolunu bilmiyoruz, lazım gelirse fedakârlık etmeliyiz" gibi ifadelerin yer aldığı bu metinlerde, Kemalizm'le ilgili tüm temalar "haklı çıkarma, desteklenme ve akılcı gösterme" gibi unsurlar kullanılarak ele alınmıştır.

Radyo medeniyetin çok değerli bir icadıdır. En uzak, en hücre vatan köşelerinde oturanların bile dünya işlerinden haber almalarına, şehirlerde çalınan söylenen şarkıları; türkülerini, musiki'yi dinleyip eğlenmelerine okumuş adamların büyük merkezlerde verecekleri konferansları herkesin işitip istifade etmesine yardım eder... Gücü yeten herkesin aza çoğa bakmayıp birer Radyo makinası alması, evine koyması lazımdır, faydalıdır. Ama bu işte hükümetimize de düşen vazife vardır... Bunun içinde radyo fiatları ucuzlamalıdır... Radyo halkın terbiyesinde en faydalı vasıtalarından biridir. (1933, 28 Birinci Teşrin. Ayinei Devran. *Karagöz*, s.3)

Radyo, bir kitle iletişim aracı olarak yeni toplumsal koşulların kabul edilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle yazı, radyonun neden gerekli olduğunu aktarmakla birlikte hükümete de yapılan bir çağrı niteliği taşımaktadır. Bir şeyi örtük olarak söylemek bazen açık söylemekten daha etkili olabilmektedir (Yıldız ve Günay, 2011: 158). "Radyonun her evde olması gerektiğini ifade eden bu yazıda asıl söylenmek istenen örtük bir mesajla iletilmektedir.

Hacıvat- Aman ne hoş, ne güzel. Bu elbiseyi şu şapkeyi o buyun bağımlı ipekli gömleği nereden aldın.

Karagöz- Hepisi bizim, hepsi bizim, kendi yurdumuzun malı! Yerli malı giymek isteseydik sokağa peştamalla çıkmamız lazımgelirdi. Ne vardı bizde?

Hacıvat- Bütün giydiklerimiz, kuşandıklarımız hatta yiyeceklerimiz hep dışarda gelirdi.

Karagöz-İşte Cumhuriyetimizin on yılda kurduğu fabrikalar bize bunları kazandırdı. (1933, 28 Birinci Teşrin). Muhavere. *Karagöz*, s.3.

Derginin her sayısında yer alan Muhavere başlıklı köşesinde Karagöz ve Hacıvat'ın karşılıklı konuşmalarına yer verilmektedir. Bu konuşmaların içeriğini güncel politikalar ve Karagöz'ün başından geçen olaylar oluşturmaktadır (Heinzelmann, 2004: 46). Yukarıda yer alan, Muhavere köşesine ait olan bu yazıda Cumhuriyet'in kazanımlarına odaklanılmaktadır. Cumhuriyet sonrası değişen giyim kültürü ile ilgili konuşan Karagöz ve Hacıvat konuyu ekonomik kalkınmayla ilişkilendirmiştir. Mevcut düzeni meşru kılmak için kurucu unsurlar tarafından yok sayılan tarihi geçmiş olumsuz imgelerle vurgulanmış böylece ussallaştırma stratejisi yapılmıştır.

5.7. Düzdeğişmece

Mecaz inşa stratejisi altında ele alınan strateji kümelerinden biri de "düzdeğişmece"dir. Düzdeğişmece bir şeyin vasfını, yan ögesini ya da bağlantılı bir özelliğini temsil eden bir terimin, terimle atıfla bulunan şey arasında bir bağlantı olmaksızın o şeyin kendisine atıfta bulunmak anlamına gelmektedir. Düzdeğişmece aracılığıyla gönderge bir şeyle ilişkilendirilerek olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilebilir (Thompson, 2013: 81).

Gece şehrin muhtelif yerlerinde fener alayları yapılacak Harbiye mektebinden ve Taşkışlıdan bir kafile saat 20 de fener ve meşalelerle hareket edeceklerdir... Ankarada radyo ile kısa bir konferans verilecektir... Dolma bahçede millet sarayında vali tarafından bir balı verilecektir. (1933, 28 Birinci Teşrin). Gece Yapılacak Şenlikler. *Karagöz*, s.4.

"Millet sarayı" ifadesi örtük olarak Osmanlı ve padişahı hedef almış, eskiden padişaha ait olan o sarayın artık halkın olduğu ifade edilmek istenmiştir.

1925 – Tayyare cemiyeti kuruldu, yurdumuzu müdafaa için tayyareler alınmaya başlandı. Köylünün başındaki aşar belası kaldırıldı, Ecnebilerin elindeki tütün rejisi devlete geçti. Maden işletme, fabrika kurma işlerine yardım için Sanayi ve Maaden Bankası kuruldu. (1933, 28 Birinci Teşrin). Cumhuriyet nasıl kuruldu? On yılda neler yapıldı? Aydın ay belli hesap! *Karagöz*, s.3.

Cumhuriyet kurulduktan sonra ekonomik alanda yapılan değişikliklerden biri de köylünün verdiği aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Osmanlı’dan kalan bu uygulamada, köylü ve çiftçi tarlasından elde ettiği ürünlerinin onda birini devlete bırakmaktadır. Aşar vergisi düzdeğişmece yöntemiyle bir “bela” göstergesi olarak inşa edilmiş, Osmanlı’nın ekonomik düzenine ait bu sistem, olumsuz bir imge ile ilişkilendirilmiştir.

5.8. Farklılaştırma

Parçalama kipi sembolik inşa stratejilerinden biri olan farklılaştırma stratejisi gruplar arasındaki ayrımı, farklılıkları ve bölünmeleri vurgulanmaktadır. Farklı görülen kişi veya grupların bir araya gelmesini ve mevcut ilişkilere meydan okunmasını engellemek için bu kesimlerin mevcut düzene katılmalarını engelleyen nitelikleri öne çıkartılır (Thompson, 2013: 83).

Uzun senelerden beri Van ve havalisinde şekavet yapan Bira bindo isimli çete reisi, arkadaşları tarafından öldürülmüş... Amansız takipten kurtulamayacaklarını anlayan çete efradı, haklarında yapılacak cezanın hafiflenmesi için hükümete dehâlet etmeği reislerine teklif etmişler. Reisleri buna muhalefet edince herifi öldürerek kendileri teslim olmuşlardır. Eh ne ise zararın neresinden dönülürse kârdır, derler... Ha şöyle imana gelin! (1933, 28 Birinci Teşrin). İmana gelin. *Karagöz*, s.7.

Metinde farklılaştırılan gruplar olarak “çeteler” karşımıza çıkmaktadır. Devlete teslim olmayan dolayısıyla mevcut toplumsal düzene yarar sağlamayan çete liderinin diğer üyeler tarafından öldürülmesi makul ve doğal bir sonuç olarak görülmüştür.

Sonuç

Althusser’e göre devletin ideolojik aygıtlarının temel işlevi, ideolojiyi yeniden üretmek ve bireylere aşılama çalışmasıdır. Böylece bu aygıtlar bireylerin belli şekilde hareket etmelerini sağlamaktadır (Althusser, 2015: 14). Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Kemalist değerlerin toplumsal hayatın her alanında inşa edilmesi sürecinde birden fazla aygıtla ihtiyaç duymuştur. Dönem gazeteleri, yeniden inşa edilen toplumsal düzenin topluma benimsetilmesinde ve öğretilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Demir, 2016: 17). Dönem mizahçıların Cumhuriyet reformlarının toplumsal alanda yerleşmesi için gayret gösterimleri eleştirel bakış açısı geliştirmeleri zorlaştırmıştır (Arık, 1998: 17-18). Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun milliyetçi, modern, ilerlemeci, rasyonel bir toplum hedeflemesi, basını da belirlenen bu hedeflerin bir taşıyıcısı olarak görmesi mizah basınının, tekdüze bir üslup benimsemesine neden olmuştur (Sipahioğlu, 1999: 16-18).

Althusser’e göre ideolojik aygıtlar egemen sınıfın getirdiği düzene saygılı davranmanın öğretilmesi misyonunu üstlenmektedir. Althusser, her tür ideolojinin somut bireyleri somut özneler olarak çağırıldığını, bireyleri öznelere dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Althusser, 2015: 40, 81). *Karagöz*, kalkınma konusunu işlediği yazılarında görev ve çalışma bilincine vurgu yaparak Kemalist ideolojinin belirlediği yurttaş tipolojisinin neler yapması gerektiğini aktarmıştır. Bu bağlamda derginin bireyleri öznelere dönüştürmeye yönelik bir anlam dünyası oluşturduğu söylenebilir.

Karagöz, onuncu yıl kutlamalarını Cumhuriyet’in rüşünü ispat ettiği bir süreç olarak kavramış, toplumsal ve siyasal alanda gelişen tüm yenilik hareketlerini bir “kazanım” olarak işlemiştir. Kemalizm’in idealize ettiği daima ülkesi için çalışan, Batılı tarzda giyinen, Batı kültürüne hâkim, eğitilmiş bireye ve topluma nasıl ulaşılacağı sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan *Karagöz*’ün toplumun zihinsel haritasında yer alan eski egemen sınıfa yani Osmanlı’ya ait tüm bilgileri yeniden inşa etme eğiliminde olduğu görülmektedir. Osmanlı’yı olumsuz unsurlar çerçevesinde işleyen dergi, Cumhuriyet’in tarihsel bağlamını Kemalist ideolojiye göre kurmuş, Osmanlı’yı ötekileştirmiştir.

Mizahın en önemli özelliği sisteme uyumlanması değil, görünenin ardındaki gerçekliği gösterebilmesidir. Sorgulayıcı işlevinin olmadığı bir mizah anlayışı ise tahakkümün en önemli

aktörlerinden birine dönüşebilir. Otoritenin biçimlendirdiği resmi ideolojinin aracı haline gelebilen bu tür bir mizah, kitleleri yanlış yönlendirme özelliğine sahiptir (Arık, 2006: 121-130). Ele alınan metinler Kemalizm'in, *Karagöz*'ün çizer ve yazar kadrosu tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığını ortaya çıkaracak niteliktedir. *Karagöz*'ün, anlam inşası muhalif ve sorgulayıcı duruştan uzaktır. Dergi, bağımsızlık savaşı vermiş, yeni bir yönetim şekli benimsemiş toplumun, ihtiyacı olan birlik ve beraberlik duygusunu korumayı amaçlamıştır. Çalışma boyunca ele alınan karikatür ve mizah yazılarında Kemalist ideoloji tarafından yüklenen anlamların ön planda olduğu, kurucu değerlere bağlı kalındığı görülmektedir.

Kaynakça

- Acun, F. (2007). Görsel verilerde kadın imajı (1923-1960). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 91-112.
- Akbaba, B. ve Birbudak, T. S. (2009). Milli 004Dücadele ve Cumhuriyet Dönemi mizah basınında Mustafa Kemal Atatürk imajı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Dergisi*, 29, 1250-1274.
- Akçam, T. (2008). Türk ulusal kimliği üzerine bazı tezler. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik Cilt 4* (ss. 53-63) içinde. İletişim Yayınları.
- Alemdar, K.ve Erdoğan, İ. (2002). *Öteki kuram*. Erk Yayınları.
- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Arık, B. (2006). Bir Demet Tiyatro dizisi bağlamında popüler kültürde sistemiçi direniş olanakları. *Edebiyat Dergisi*, 15, 121-130.
- Avcı, A. (2003). Toplumsal eleştiri söylemi olarak mizah ve gülmece. *Birikim Dergisi*. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-166-subat-2003-sayi-166-subat-2003/2354/toplumsal-elestiri-soylemi-olarak-mizah-ve-gulmece/3891>.
- Bedir, A. (2019). *Yakın dönem siyasi tarihinin karikatür üzerinden analizi: Karagöz 1922-1939* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Bora, T. (1996). İnşa döneminde Türk milli kimliği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 71, 168-194.
- Critchley, S. (2020). *Mizah üzerine*. (S. Sam, Çev.). Monokl Yayınları.
- Cengiz, A. (1993). *Türkiye'nin Batılılaştırılması*. Ayrıntı Yayınları.
- Çakmak, F. (2014). Karagöz mizah dergisi sütunlarında Birinci Dünya Savaşı. M. Daş, T. Törel, İ. Sever, B. Kucak, M. Ş. Erkek ve Y. Öztürk, (Ed.). *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyum Bildiri Kitabı* (ss. 361-381) içinde. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Çapanoğlu, M. S. (1970). *Basın tarihimizde mizah dergileri*. Garanti Matbaası Yayınları.
- Çelik, N. B. (1998). Kemalist hegemonya üzerine. *Birikim Dergisi*. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-105-106-ocak-subat-1998/2301/kemalist-hegemonya-uzerine/6280>.
- Çeviker, T. (1991). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü 3*. Adam Yayıncılık.
- Çongur, E. (2017). *Ulusal kimliği tiyatro ile kurmak Türk tiyatrosunun kimlik inşasındaki işlevi*. İmge Kitabevi.
- Demir, S. T. (2016). *Türkiye'de mizah dergileri kültürel hegemonya ve muhalefet*. Seta Yayınları.
- Fenoglio, I. ve Georgeon F. (2000). Sunuş (A. Berktaş, Çev.). I. Fenoglio ve F. Georgeon (Ed.). *Doğu'da mizah* (ss. 7-14) içinde. Yapı Kredi Yayınları.
- Fuller, G. (2010). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. (M. Acar, Çev.). Timaş Yayınları.
- Göleç, M. (2016). Hakimiyet-i Milliye gazetesine göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Bulgaristan ilişkileri. *Türkiyat Mecmuası*, 26(1), 147-168.

- Heinzelmann, T. (2004). *Osmanlı karikatüründe Balkan sorunu 1908-1914*. (S. Türkis Noyan, Çev.). Kitap Yayınevi.
- İnce, B. G. (2010). Erken Cumhuriyet dönemi basınından üç portre, üç fikir: Sabiha (Zekeriya) Sertel, Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi. B. Ulusoy (Ed.). *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu* Kitabı (ss. 177-204) içinde. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kahraman, H. B. (1996). Kemalist cumhuriyetçilik, yurttaşlık ve demokrasi ilişkisi üstüne. *Varlık*, 1069, 2-8.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 172-194.
- Kazancı, M. (2011), Althusser, ideoloji ve iletişimin dayanılmaz ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(1), 55-87.
- Kayış, Y. (2016). *Atatürk Döneminde siyasi karikatür* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kılıç, S. (2011). Contribution of Karagoz humour magazine (1908-1955) to sociocultural transformations of the Turkish society which derives its sources from the Karagoz humour practices and its importance through the perspective of the Turkish cultural history. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 237-247.
- Kılıçer, G. S. (2005). *Karagöz (1930-1938) siyasi, mizahi bir halk gazetesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Kopar, M. (2016). Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında basın iktidar ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 117-135.
- Nicolas, M (2000). Karagöz'de insanlık komedyası (A. Berktaş, Çev.). I. Fenoglio ve F. Georgeon, (Ed.). *Doğu'da mizah* (ss. 65-78) içinde. Yapı Kredi Yayınları.
- Oğuzhan, E. (2009). Atatürk döneminde basın ve basın özgürlüğü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 1(1), 106-122.
- Ova, N. (2005). *Harf inkılabı ve Türk basını (1928 -1929): Vakit, İkdâm ve Hakimiyet-i Milliye örnekleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75. yılında Türk mizahı ve hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özer, M. N. ve Ayten, M. A. (2005). Kamusal odak olarak kent meydanları. *Planlama Dergisi*, 33, 96-103.
- Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (45), 235-262.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist ideolojide eğitim*. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Sanders, (2001). *Kahkahanın zaferi – yıkıcı tarih olarak gülme*. (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sipahioğlu, A. (1999). *Türk grafik mizahı*. Dokuz Eylül Yayınları.
- Şirin-Selçuk, F. (2010a). Cumhuriyet ideolojisinin halka benimsetilmesinde Kars halkevi ve Doğu dergisinin rolü. *Folklor/Edebiyat*, 61, 73-104.
- Şirin-Selçuk, F. (2010b). Ulus devlet inşasında basının rolü: Falih Rıfkı Atay. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 137-148.
- Tamer, A. (2011). Kurtuluş Savaşı'ndan tek parti dönemine iktidar ve mizah basını ilişkisi devlet arşivindeki izler. Ö. Barlı ve D. Tellan (Editörler), *Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu Bildiriler Kitabı*. (ss. 211-226). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve modern kültür: Kitle iletişimi çağında eleştirel toplum kuramı*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Voloşinov, V.N. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi*. (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Yıldız, U. F. ve Günay, V. D. (2011). Yazınsal söylemin ideolojik boyutu. *Synergies Turquie* 4, 153-167.
- Zürcher, E. J. (2011). Kemalist düşüncenin Osmanlı kaynakları. İnsel, A. (Ed.). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm* (ss. 44-55) içinde. İletişim Yayınları.

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale tek bir yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.

Derleme Makale | Review Article

Kurumlarda Mizahın Kullanımına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma¹

A Conceptual Study On The Use Of Humor In Organizations

Seda CAN (Uzman)

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
ORCID ID: 0000-0001-7688-2183
seda.can@trt.net.tr

Erdal EKE (Doçent Doktor)

Süleyman Demirel Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-9529-5889
erdaleke@sdu.edu.tr

Başvuru Tarihi | Date Received: 14.03.2023
Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 05.05.2023
Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Can, S., & Eke, E. (2023). Kurumlarda Mizahın Kullanımına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma. *SDÜ İfade Dergisi*, 5(1), 36-53.

Özet

Mizah, "komik, eğlenceli" gibi anlamlarının yanı sıra farklı amaçlar için kullanılabilen çok işlevli bir anlama sahiptir. İnsan etkileşiminin bir sonucu olan mizah, iş ortamlarında büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu bağlamda, örgütsel iletişim konuları ile ilgili çalışmaların son zamanlarda yaygınlaşması, araştırmacıları mizah gibi konuların kurumsal açıdan değerlendirmelerine yönlendirmiştir. Yapılan bu çalışmanın amacı, mizah kavramını açıklamak ve mizahın kurum içerisindeki oluşumu ve ortaya çıkardığı sonuçlar üzerine kavramsal bir çerçeve sunmaktır. Çalışma kapsamında, kurumlarda mizahın kullanımına ilişkin alanyazında yer alan yerli ve yabancı araştırmalar ele alınarak, mizahın iş yeri bağlamında olumlu ve olumsuz sonuçlarına yönelik birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda mizahın genellikle örgütsel bağlılık, grup dinamiği, çalışan performansı ve iş tatmini gibi kurum içi davranışlara tesir eden olumlu hususları artırdığı gözlemlenmiştir. Öte yandan alay etme, küçümseme ve saldırganlık gibi olumsuz mizahi davranışların ise kurum içerisindeki psikolojik iyi oluşu ve işe olan bağlılığı azalttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla burada önemli olan husus, mizahın hangi amaçla ve ne niyetle kullanıldığının belirlenmesidir. Bu çalışmada ise ele alınan işyeri mizahı ile ilgili çalışmaların genel olarak mizahın pozitif etkileri üzerinde yoğunlaştığı fark edilmiştir. Gelecek çalışmalar için özellikle olumsuz mizah türlerinin ve bu mizah türlerinin iş ortamlarında yaratmış olduğu çeşitli psikolojik ve işlevsel sonuçlara odaklanılması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Mizah Kuramları, İşyeri Mizahı.

Abstract

Humour has a multifunctional role that can be used for different purposes as well as its meanings such as "funny, fun". Humour, which is a result of human interaction, can have a great impact in a business environment. Therefore, the recent proliferation of studies on organisational communication issues has led researchers to evaluate issues such as humour from an institutional perspective. The aim of this study is to explain the concept of humour and to present a conceptual framework on the formation of humour within the organisation and its results. In the study, some domestic and foreign studies on the use of humour in organisations were discussed and some evaluations were made regarding the positive and negative consequences of humour. In this context, it is concluded that humour generally increases positive aspects that affect internal behaviours such as organisational commitment, group dynamics, employee performance and job satisfaction. On the other hand, humorous behaviours such as mockery, belittling and aggression were found to decrease psychological well-being and commitment to work. Therefore, the important issue here is to determine for what purpose and with what intention humour is used. In this study, it was found that workplace humour studies generally focus on positive effects. It is suggested that future studies should focus especially on negative humour types and various psychological and functional consequences of these humour types in work environments.

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Erdal EKE danışmanlığında Seda CAN tarafından yürütülen Doktora tez çalışmasının kavramsal bölümünden derlenerek hazırlanmıştır.

Keywords: Humor, Humor Theories, Workplace Humor.

Giriş

Günümüzde örgütsel davranış araştırmacıları ve işletmeler, kurum içerisindeki iletişim ve ekip atmosferini ölçme ve iyileştirmeye yönelik çalışmalara odaklanmıştır. Çünkü iyi bir çalışma ortamı pozitif bir kurum iklimi yaratmakta (Chan, 2010); kurum içerisine ve kurum dışına olumlu bir imaj sunmaktadır.

İş ortamlarındaki stres ve iş yükü sebebiyle çalışanların örgütsel iletişimlerini kısıtlanabilmektedir. Çalışanlar bazen bu sebeplerden ötürü sert bir iletişim kullanabilir. Bu durum iş ortamında yanlış anlaşılmalara ve incitici duygulara neden olabilmektedir (Hewett vd., 2009). Dolayısıyla işyeri mizahı benzer şekilde kurum içi iletişimde bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İş ortamlarındaki mizah olumlu ya da olumsuz bir şekilde kullanılabilirdiği için hem kullanılan mizah hem de mizahın ortaya çıkaracağı durumlar bu anlamda farklı sonuçlara neden olmaktadır.

Kurumlarda olumlu mizahın kullanımı iş ortamını eğlenceli bir hale getirebilmekte; iş stresini azaltabilmektedir (Romero ve Cruthirds, 2006). Yapılan çalışmalar bu durumu destekler niteliktedir (Kuiper ve Leite, 2010; Howland ve Simson, 2014; Robert vd., 2015; Warren ve McGraw, 2016; Neves, 2018). İş ortamındaki olumlu mizahın yaratıcılığı ve üretkenliği arttırdığı, kurum kültürünün şekillenmesine katkı sağladığı çeşitli araştırmalarda tespit edilmiştir (Lang ve Lee, 2010; Gardner vd., 2015). Öte yandan pek çok faktör bağlamında (yöneticilerin yaklaşımı, kurum iklimi ve kültürü, kişilik özellikleri, üstünlük ve alay amaçlı mizah kullanımı vs.) mizahın olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Martin, 2007; Dozois vd., 2009; Thomae ve Pina, 2015; Trif ve Fodor, 2019). Burada esas olan mizahın hangi amaçla kullanıldığıdır. Bir iş ortamında sıklıkla küçümseme ya da alay amaçlı bir mizah kullanılıyorsa, bir süre sonra bu durum çalışanların çalışma atmosferine de olumsuz yansıtılabilmektedir.

Mizahın bireylere sağlamış olduğu psikolojik, fizyolojik ve iletişimsel anlamdaki olumlu etkileri, çok eski zamanlardan bu yana ele alınmış ve çeşitli ampirik ve nitel çalışmalarla da test edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın kurumsal mizah ile ilgili kapsamlı bir anlayış ortaya konulması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Yerli ve yabancı literatür göz önünde bulundurulduğunda, genellikle bireysel mizah tarzlarının bireysel etkileri (çalışanlar/yöneticiler üzerindeki) üzerine çalışmalar yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda kurumsal anlamdaki mizahın türünün (olumlu ve olumsuz) tespit edilmesi ve o doğrultuda çalışanların ve yöneticilerin farkındalıklarının artırılması sağlıklı bir yönetimsel süreci beraberinde getirebilir.

Yapılan bu çalışmada mizah ve mizah ile ilişkili olan kavramlar açıklanarak mizah teorileri ve iş yerinde mizahın kullanımı konuları ele alınacaktır.

1. Mizah Kavramı

Dilimizdeki mizah kelimesinin aslı “şaka ve latife yapmak” anlamındaki mezh kökünden, masdar ismi olan müzâhtır. Edebî eserlerde mizah kelimesinin karşılığı olarak ciddinin (ağır başlılık) karşıtı olarak daha çok hezl, bazen da mezh kullanılmıştır (Durmuş, 1998: 304-305). Ayrıca “şaka, latife, eğlence” (Türk Dil Kurumu) anlamına gelen bu kelimenin aslı Arapça kökenli olan “Müzah”tır. Dilimizde “mizah” sözcüğü ile karşılanan “humour”, İngilizcede, “güldürü, espri, şaka, mizaç, huy, ruh hali, keyif, neşe, salgı” gibi anlamları taşımaktadır (Fedai, 2009: 998). Webster’s Dictionary’de (1988) ise mizah, “eğlenceli veya komik olma” anlamına gelmektedir.

Latince “humor” olarak tarif edilen mizah teriminin esasında pek çok anlamı bulunmaktadır. Kelimenin kökü, sıvı anlamına gelen “umor” dur. Orta Çağ’da mizah, bir vücut sıvısı ve duygusal bir durumla ilgili olduğu düşünülen ve bir enerjiyle alakalı olan durum manasına gelmekteydi ve bu enerjinin sağlığı ve bireyin mizacını belirlediğine inanılmaktaydı. İyimser bir mizah neşeliydi ve kanla ilişkiliydi; hiddetli mizah öfkeliydi ve safra ile ilişkiliydi; balgamlı bir mizah kayıtsızlık anlamına gelmekteydi, melankolik bir mizah ise depresyona işaret etmekteydi ve kara safra ile ilişkilendirilmişti (Wotten, 1996: 1).

Platon, Aristoteles ve Quintilian, başkalarına karşı üstünlük kurmak istediğimiz vakitte mizaha başvurabileceğimizi ve bunun akabinde gülme davranışı göstereceğimizi ifade etmişlerdir (Morreall, 1987). Yapılan çeşitli çalışmalar neticesinde Martineau (1972: 114) mizahı, “mizahi olarak algılanan herhangi bir iletişim örneği” olarak görürken; Crawford (1994: 57), mizahı “dinleyicilerden olumlu bilişsel veya duygusal tepki” üreten sözlü ve sözsüz iletişim olarak tanımlamıştır. Meyer (1990) ise kahkahanın olduğu yerde mizah potansiyelinin olabileceğini öne sürmüştür. Genel olarak şakalar ve mizah, kim olduğumuzu ve kendimizi nasıl düşündüğümüzü ve bunun sonucunda başkalarıyla nasıl etkileşim kurduğumuzu belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Lynch, 2002: 425).

Kimi araştırmacıya göre mizah, bir kişinin fiziksel tezahürüdür, kahkahadır; kimilerine göre ise komik ya da gülünç olan şeyler anlamına gelmektedir. Öte yandan mizah, espri veya komedi ile eş anlamlıdır. Dolayısıyla mizah kavramına ilişkin terminolojik çeşitlilik fazladır (Carrell, 2008: 306).

20. yüzyılda, mizahın “aşağılama, saldırganlık, kötülük” anlamında olduğunu düşünen William Hazlitt, bir kişinin kendisini tatmin etmek, çevresindekileri hor görmek, kıskançlık ya da cehaletini gizlemek için “aptallığa beceriksizliğe, yapmacıklığa”, bir başka ifadeyle Cicero’nun da söylemiş olduğu gibi “yakışsız ve çirkin” olanlara karşı mizaha başvurulduğunu iddia etmiştir (1903: 8-9). Susan Forward ise mizahın bir çeşit sözlü taciz durumu olduğunu ifade ederek, mizahı yapan kişinin bunu bir maske olarak kullanabileceğini, istismara uğrayan kişinin de yapılan mizahı rahatsızlık duyduğunu dile getirdiğinde mizah duygusundan yoksun olmakla suçlanabileceğini ifade etmiştir (1989: 97).

Mizahın olumsuz hissiyatlar ile beslendiği; saldırganlık, kibir, hasetlik duygularıyla desteklendiği de düşünülmektedir. Amerikalı Şair Robert Frost mizah ile ilgili şu yorumu yapmıştır: “Herhangi bir mizah türü korku ve aşağılamayı gösterir. İroni, düpedüz tedbirliliğin bir türüdür... Aslında dünya bir şaka değildir. Sadece birisiyle ilgili bir sorundan kaçınmak için bununla ilgili şaka yaparız” (Eagleton, 2020: 46). Görüldüğü üzere mizah konusuyla ilgili yapılan sayısız çalışma neticesinde, ilgili literatürün hızla büyümesine rağmen kavramın sadece olumlu ya da sadece olumsuz duygular içerdiğini belirtmek zorlaşmıştır.

Tarih boyunca mizah kavramı yukarıda bahsedildiği üzere sadece olumsuz duyguların neticesi olarak yorumlanmamıştır. Bazı araştırmacılar mizah konusuna farkı yaklaşımlar getirmiştir (Carrell, 2008: 308). Arthur Schopenhauer’a göre kahkahanın ve dolayısıyla mizahın nedeni; basitçe bir kavram ile bir ilişki içinde düşünülmüş gerçek nesnelere arasındaki uyumsuzluğun ani algılanmasıdır ve akabinde gelen kahkaha ya da gülme durumu da bunun sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (1909: 95).

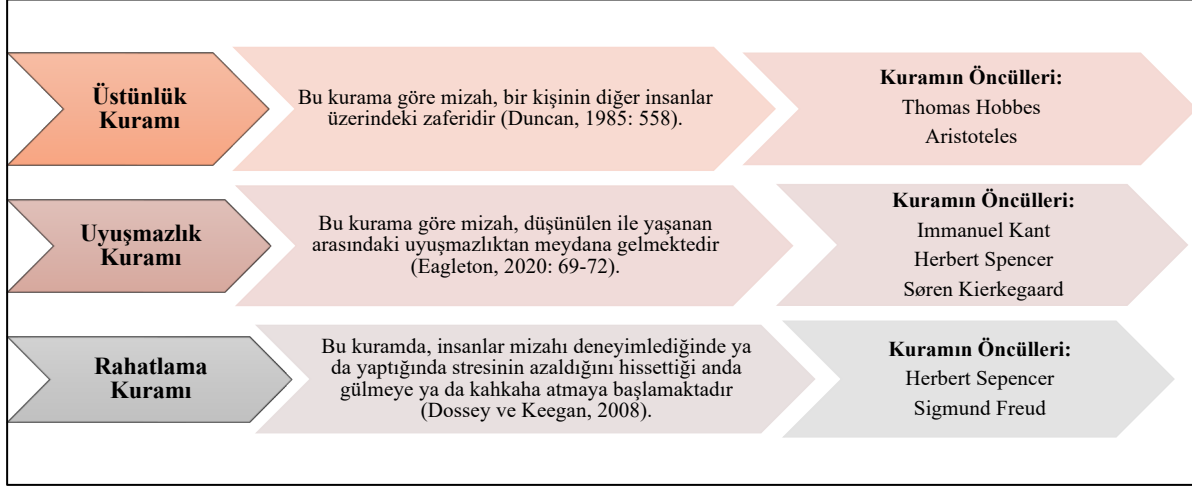
Cavanaugh, mizahın ve kahkahanın “therapeutic” yani iyileştirici ve olumlu bir gücünün olduğunu ve bu düşüncenin de evrensel olarak kabul edildiğini ifade etmiştir (2002: 15). Martin ise günlük hayatta pek çok kez uyarı ne kadar çok eğlenceli algıladığımızı bağlı olarak yapılan mizahı sonra gülümsediğimizi, kahkaha attığımızı ve kıkırdadığımızı ifade etmiştir (2007: 1). Dolayısıyla Martin, kişiler arasındaki sosyal etkileşimlerde kaliteyi arttırmada ve psikolojik anlamda iyi hissetmede mizah kavramının önemli olduğunu düşünmektedir (2007: 237). Fakat mizah kavramının olumlu duygularla alakalı olduğu ifade edilmiş olsa bile, yapılan mizahın “kasıtlı, düşmanca ya da saldırgan” (Martin vd. 2003: 67) niyetlerle ya da yanlış zamanlarda yapılması halinde olumsuz duyguları da ortaya çıkarabileceği aşikârdır (Samson ve Gross 2014: 173).

Çeşitli alanlardaki uzman öncüller, mizahın eğlenceyi ve yaratıcılığı arttırmaya katkı sağladığını (Isen vd., 1987: 1126; Martin, 2002; Samson ve Gross, 2012) ve yaşantımızdaki olumsuzlukların yoğunluğunu azaltmada ve onlarla başa çıkmada etkili olduğunu (Galloway ve Cropley, 1999) ifade etmişlerdir. Ayrıca mizahın özellikle modern toplumdaki psikolojik ve sosyolojik işleve katkı sağladığı da düşünülmüştür (Gervais ve Wilson, 2005: 404). Bu kapsamda mizah, stresli durumlarda uyarılara karşı yaklaşımı kolaylaştırabilmekte ve akabinde sosyal etkileşimi ve bireydeki sosyalleşme gereksinimlerini geliştirmeyi sağlayabilmektedir (Fredrickson, 1998: 314; Martin, 2007).

1.1. Mizah ve Gülme Kuramları

Mizahın neden ve hangi amaçla kullanıldığına ilişkin kabul görece tek bir kuramdan bahsetmek mümkün değildir. Sosyal bir varlık olan insanın, günlük yaşantısında herhangi bir durumda ya da olayda mizahı kullanım amacı farklılık gösterebilmektedir.

D. H. Monro'nun "Gülmenin Argumanı" adlı kitabı yayımlandıktan sonra mizahın "üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama" olmak üzere 3 ayrı teorisinin olduğuna dair sınıflandırmalar karşımıza çıkmıştır (akt. Shaw, 2010: 113). Bunların her biri, bir şeyin mizahi olmasının ne anlama geldiğini veya mizahi bir durum olduğunda, bunun nasıl algılandığını açıklamaya çalışmaktadır (Smuts, 2006). Bu kapsamda aşağıdaki şekilde mizah ve gülme kuramlarıyla ilgili sınıflandırmalar kuramın öncülleriyle birlikte yer almaktadır (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Mizah ve Gülme Kuramları

Kaynak: (Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur).

1.1.1. Üstünlük Kuramı

Platon ve Aristoteles, mizahı ve gülmeyi bir saldırganlık biçimi olarak değerlendirmiştir (Martin, 2007: 44). En eski yaklaşımlardan olan bu kurama göre, bir başkasına karşı üstünlük duygusuna kapılırsak ya da küçük görürsek gülebileceğimiz ya da mizaha başvurabileceğimiz ifade edilmiştir (Morreall, 1987; Critchley, 2002: 19).

Bu kurama göre bir başkasıyla alay etmek için ya da onların sözgelimi "aptalca" davranışlarına gülmek için mizaha başvurulmaktadır (Patricia Keith-Spiegel, 1972: 5-6). Dolayısıyla "alaycılık" temelli olan bu davranış, mizahın "üstünlük kuramı" sınıflandırmasına dahil olmuştur.

Morreall mizahı diğer insanlara karşı ya da kendimizle ilgili olarak, geçmişteki halimize karşı yapılan gülme eylemi olarak ifade etmiştir (1987: 168). Bir başka ifadeyle başkalarının zayıflıklarıyla ilgili ya da kendi yenilgilerimize karşı hissettiğimiz "üstünlük" duygusuyla birlikte gülme eylemi gösteririz (Eagleton, 2020: 45).

Bu kurama göre, bir kişinin kusurlu ya da dezavantajlı olması durumunda da gülebileceğimiz iddia edilmektedir. Benzer şekilde, Aristoteles mizahla ilgili olarak, çok yıkıcı olmadığı sürece insanların zayıflıklarından ve başlarına gelen talihsiz olaylardan keyif alabileceğimizi ifade etmiştir (Halliwell, 1998).

Üstünlük kuramı, bir kimsenin başka biri aleyhinde gülmesi ve o kişi hakkında şaka yapması, dolayısıyla da kişinin kendini üstün hissetmesi durumuyla alakalıdır (De Koning ve Weiss, 2002: 2). Bu kuramdaki mizah, başkalarının yetersizlikleriyle ilgili gülmekle alakalıdır fakat bazı zamanlarda kişinin kendisiyle ilgili alay etmesi biçiminde de ortaya çıkabilmektedir (Janko, 1984). Gruner (1978) ise üstünlük amacıyla yapılan mizahın iletişimsel süreçteki saldırganlığı önlediğini ifade etmiştir. Yani, yapılan üstünlük mizahının şiddet içermeyen ve sosyal olarak kabul edilebilir bir şekilde olduğunu öne sürmüştür.

Üstünlük kuramı, yapısı gereği kişinin kendini başkalarıyla karşılaştırması esasına dayanmaktadır. Yapılan mizahta insanların beceriksiz, çirkin ya da aptal yönleriyle alay ederek üstün hissetme amaçlanmaktadır (Berger, 1987). Ayrıca Hobbes gülmenin bir kişinin içinde bulunduğu sosyal statünün gücüyle başkalarının zayıflıklarına odaklanarak ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Gülme eylemiyle

birlikte, kişi üstünlük duygusuna kapılmakta dolayısıyla ani zafer duygusu ve benlik saygısı yükselmektedir (Gregory, 1924: 16).

Türk mizah anlayışı özellikle üstünlük kuramındaki gibi şekillenmiştir. Bu mizah anlayışı, Türk televizyonundaki filmlerde açık bir şekilde görülmektedir. Kemal Sunal'ın filmlerindeki mizahın çerçevesi üstünlük kuramıyla örtüşmektedir. Toplumumuzun da Kemal Sunal'ın filmlerini büyük bir zevkle izlemesinin en büyük sebeplerinden biri, üstünlük kuramıyla temellendirilmiş mizah anlayışıdır. Özellikle onu seyrederken hem eğleniriz (güleriz) hem de kendimizin ne kadar “akıllı ve başarılı” olduğu duygusuna kapılırız. İşte bu duygu, mizahın üstünlük kuramı çerçevesinde değerlendirilebildiğinin kanıtıdır (Arık, 2002: 116). Son olarak bu kuramda, karşıdaki kişinin kusuru gülmeye konu olan ana malzemedir. Burada gülen kişi, gülmeye konu olan kişiye göre kendini üstün, başka bir deyişle daha akıllı hissetmektedir (Arık, 2002: 115).

1.1.2. Uyuşmazlık Kuramı

Mizahın kullanımıyla ilgili literatürde pek çok tanım ve kuram bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en belirgin olanlardan bir diğeri ise uyumsuzluk kuramıdır. Kant, Schopenhauer ve Kierkegaard mizahı uyumsuzluk kuramıyla açıklayan erken dönem filozofları olarak bilinmektedir (Morreall, 1987). Bu kurama göre mizah, bir kişinin ya da olayın uyuşmayan yönlerinin çatışması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle Schopenhauer mizahın ya da gülmenin, bir olaya ya da kişiye karşı düşünülen ile yaşanan arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını düşünmektedir (akt. Eagleton, 2020: 69-72).

İnsanların yaşadığımız dünyadaki fiziksel ve sosyal unsurların birbirleriyle ne derece ilişkili olduğuna dair varsayımları vardır (Robert ve Yan, 2007: 217). Dolayısıyla bu varsayımların dışında olan, söz gelimi uyumsuz eylem ya da söylemler, mizah ya da gülme ortamını yaratmaktadır. Zihnimizde var olan bu kalıplar karşısındaki aykırılık ya da anlaşmazlık gülmeye sebep olabilmektedir.

Mizahta uyumsuzluk kuramı, beklenen ve gerçekleşen arasındaki uyumsuzluk, beklenmedik bir şey meydana geldiğinde ortaya çıkan “bilişsel çatışma” olarak ifade edilmektedir (Deckers ve Kizer, 1975: 213; De Mey, 2005: 70). Pascal ise mizahı uyumsuzluk kuramıyla bağdaştırarak (akt. Morreall, 1982: 45) “Hiçbir şey, kişinin beklediği ile gördüğü arasında şaşırtıcı bir orantısızlıktan daha fazla kakhaha üretmez” şeklinde açıklamıştır.

Benzer şekilde mizahın uyumsuzluk durumunda belirlediğini ileri süren Morreall (2009), düşündüğümüz ya da algıladığımız temel kalıpların dışında bir şey olduğunda/söylendiğinde gülme davranışının ortaya çıktığını düşünmektedir. Başka araştırmacılar da gülmeyi “sosyal standartlarda sapma durumu” şeklinde açıklamışlardır (Suls, 1972: 6-7; Woltman Elpers vd., 2004: 592). Ayrıca Warren ve McGraw mizahın uyumsuzluk kuramıyla ilişkili olabileceğini, fakat bunun genel bir açıklamaya uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Yani tek başına uyumsuzluk kuramı, mizahi uyaranları mizahi olmayan uyaranlardan ayırt edebilmek için yeterince kapsayıcı ve spesifik değildir (2016: 18).

1.1.3. Rahatlama Kuramı

Bu kurama göre, bir kimse içinde bulunduğu stresi azaltmak için mizaha başvurabilir. Yani rahatlama kuramında, gergin bir ortamdaki durumu yatıştırmak için mizahtan yararlanılmaktadır (Festinger, 1957). Herbert Sepencer (1875) mizah ya da kakhahayı, bir kişinin bastırılmış olduğu sinirsel enerjinin serbest bırakılmasıyla ortaya çıkan durum şeklinde yorumlamıştır.

Mizahı bir rahatlama biçimi olarak kabul eden Shaftesbury Kontu, özgür ruhlarımızı serbest bırakmak şeklinde yorumlamıştır (Eagleton, 2020: 21). Benzer şekilde Kant (1987) ise gülmeyi ve kakhahayı, gergin bir beklentinin hiçliğe dönüşmesi/hiçbir şey olmaması durumunda ortaya çıkan etki olarak ifade etmiştir. Daha geniş bir şekilde açıklayacak olursak, gergin ya da stresli bir bekleyişe rağmen hiçbir şey çıkmadığında (Kant bunu hiçlik olarak ifade etmekte), bu durum anlık olarak kişiye rahatlama hissi yaratmaktadır. Bu rahatlama hissinin ortaya çıkmasıyla da kişi gülme ya da kakhaha atma eylemini duygu boşalması olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla bu mizah anlayışı (içerisinde gülme ve kakhaha atma eylemi olabilecek duygu durumları), rahatlama kuramı ile açıklanmıştır.

Rahatlama kuramına göre bir ortamda yapılan küçük bir mizah ya da basit bir kakhahanın sıcak bir ortam yarattığı, dolayısıyla da etkileşimi artırdığı düşünülmektedir (O'Donnell-Trujillo ve Adams, 1983). Bu kuramın en iyi savunucusu olduğu bilinen Freud, mizahın bastırılmış cinsel arzuların ve

dürtülerin sosyal açıdan kabul görülebilirliğini sağlayan en etkili yollardan biri olduğunu ifade etmiştir (1905: 201-203). Mizah ayrıca, kişinin içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel normlara ters düşmemek adına kullanmış oldukları psikik enerji, şaka ya da mizah yoluyla serbest kalarak kişiye rahatlama hissiyatı verebilmektedir. İşte söz konusu bu durum, mizahın rahatlama kuramıyla açıklanmasının sebeplerindedir.

Bu kuramda, insanlar mizahı deneyimlediğinde ya da yaptığında stresinin azaldığını hissettiği anda gülmeye ya da kahkaha atmaya başlamaktadır. Akabinde rahatlama duygusuna kapılan kişi de o anda bilişsel olarak kaygıdan uzaklaşabilmekte ya da gergin durum fiziksel ve ruhsal olarak serbest kalabilmektedir. Sonuç olarak mizah veya kahkaha ile ortaya çıkan duygu ve neşeli hal durumu, beden ve zihni birleştirmektedir (Dossey ve Keegan, 2008).

Rahatlama kuramına göre, kişiler içinde buldukları sosyal normlara ters düşmemek adına gerilim (ya da psikanalitik olarak uyarılma) yaşadıklarında tepki göstermekten kaçınmaktadırlar. Kişi, bastırmak durumunda kaldığı bu arzularını mizahi olaylar ile ihlal edebilmektedir. Dolayısıyla öncesinde yaşamış olduğumuz gergin ya da bastırılmış duyguların bir kısmı serbest kalarak kişiye rahatlama hissi yaratmaktadır (Meyer, 2015: 13).

Mizah, bir ortamdaki etkileşimi arttırmanın yanı sıra, gerilimi de azaltabilmektedir. Bir kişinin düşmanlığı ya da uyumsuzluğu azaltmak amacıyla mizaha yönelmesi de rahatlama kuramıyla alakalıdır. Tartışmalı bir ortamda ya da gerilim yaratan bir konunun giderilmesi amacıyla şaka yapılması veya mizaha başvurulması mevcut endişeyi ya da belirsizliği ortadan kaldıracaktır (Meyer, 2015: 14).

Rahatlama kuramının yaygın olan en temel görüşü, gülmenin ya da mizahi eylemlerin sinirsel enerjinin serbest kalmasıyla birlikte ortaya çıkan “fizyolojik” sonuçlarıyla alakalıdır. Burada mizah, stres atıcı bir araç olarak görülmektedir (Yerlikaya, 2009: 26). Morreall (1991) ise mizahı iki ayrı kullanımının rahatlama kuramıyla ilişkili olduğunu söylemiştir. Bunlar mizahın stresi azaltması ve sosyalleşme aracına katkı sağlamasıdır. Bu sebeple özellikle bir iş ortamında grup uyumunu oluşturabilmek, can sıkıntısını azaltmak ve kapsayıcı ilişkiler geliştirebilmek için mizaha başvurulmaktadır (Block vd., 1983; Smeltzer ve Leap, 1988).

1.2. Kurumlarda Mizahın Kullanımı

İş ortamı denildiğinde akla gelen ilk düşünce, oraların “ciddi, hassas” yerler olduğudur. Esasında kurumun sahip olduğu kültürle ilgili olan bu durum, kurum içerisindeki iletişim dinamiklerini de etkilemektedir. Bu kapsamda, kurum içi iletişimin bir parçası olan iş yerindeki mizah ise kurumda hâkim olan kültürden etkilenebilmektedir. Başka bir ifadeyle kültür, mizahın pek çok dinamiğinde önemli bir role sahiptir; insanların mizahı nasıl algılayacakları ve neleri mizah olarak kabul edecekleri kültürel normlar tarafından belirlenmektedir (Hudson, 2001; Critchley, 2002; Martin, 2007). Mizahı değerlendirirken, gerçekleştiği bağlamı bu noktada hesaba katmak önemlidir. Literatürde mizah, bahsedildiği gibi genellikle olumlu bir anlamı olan “evrensel” bir insan özelliğidir (Critchley, 2002) fakat aynı zamanda bağlamına da özgüdür (Vuorela, 2005). Dolayısıyla bu durum, kültürün mizahı şekillendirebilecek bir unsur olduğunu göstermektedir.

Mizah, kelime olarak “espri, şaka, komiklik, eğlence” gibi pozitif anlamlar taşımaktadır. Mizahın iş yerlerinde doğru zamanda ve doğru yerde, uygun bir üslupla kullanılması kurum içerisindeki etkili iletişim kanallarını güçlendirebilmektedir. Bu durum ayrıca, çalışanlar arasındaki uyuşmazlıkların ortadan kalkmasına da katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla mizahın iş ortamlarındaki çok işlevli rolünü kavramak, çalışanlara ve kuruma pek çok anlamda katkı sağlayabilmektedir (Romero ve Cruthirds: 2006: 58).

Mizahın kullanımı ve ortaya çıkardığı sonuçlar açısından literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Duncan ve diğerleri (1990), mizahın kullanımını ve etkilerini “olumlu ve olumsuz” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Kasıtlılık, aşağılama ve küçük düşürmeyi içinde barındıran olumsuz mizah, iş ortamlarında çeşitli sıkıntılara sebep olabilmektedir. Söz konusu bu ayırım, kullanılan mizahın tarzı, ölçüsü ve bireyler üzerinde oluşturduğu duygu ve kurum içerisinde yarattığı iklime göre değişiklik göstermektedir. Mizahın kurumlardaki olumlu ve olumsuz kullanımı aşağıdaki başlıklarda ele alınmıştır.

Kurumlarda Olumlu Mizah: İşyerinde kullanılan mizahın, tespit edilen pek çok olumlu etkisi bulunmaktadır. Mizahın iş ortamındaki gerginliği ve stresi ortadan kaldıracabileceği, iş ortamını keyifli hale getirebileceği, motivasyonu ve verimliliği artırabileceği yönündeki olumlu görüşler alanyazında yaygındır. Ayrıca stresin yoğun olduğu çalışma ortamlarında mizahın etkili bir başa çıkma stratejisi olduğu düşünülmektedir (Sliter vd. 2014; Sayers ve Fachira, 2015). Olumlu mizah türü olarak bilinen katılımcı mizah (başkalarını eğlendirmek için yapılan mizah) ve kendini geliştirici mizah (kişinin zor koşullara ve hayata karşı mizahi tutum sergilemesi) ise hoşgörüyü yansıtmaması sebebiyle iş ortamında kişiler arasındaki gerilimi azaltabilmekte, sosyal ilişkileri ve etkileşimi de kolaylaştırabilmektedir (Howland ve Simson, 2014; Martin ve vd. 2003).

Kuiper ve Leite (2010), bir kişinin mizah anlayışı ne kadar büyükse kendisi hakkında iyi hissetme duygusunun da o kadar yüksek olacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla kişinin kendisiyle ilgili olan bu iyi hissetme durumu, iş ortamına da yansıtılabilecektir.

Mizah, kurum içi iletişim ve çalışma stratejileri açısından etkili bir başa çıkma yöntemi olabilmektedir. Bu kapsamda mizah, kişinin bir iş ortamındaki olumsuz durumlarda başa çıkmasına katkı sağlamaktadır (McGraw vd. 2015: 1156). Ayrıca mizah, kaos ya da kriz durumlarında etkili olabilmekte, bazen de kurum kimliği oluşturmada fayda sağlayabilmektedir (Smith ve Khojasteh, 2014: 75).

Mizah, çalışanlar arasındaki ilişkilere fayda sağlaması, stresi ve gerginliği azaltması dışında yönetsel açıdan da kullanılması gereken önemli bir araç olabilir. Kurumlarda amir, şef, direktör gibi yöneticilik görevinde bulunan üstlerin, mizahı astlarına karşı bir güç aracı olarak kullanması da mizahın kurumsal anlamda olumlu yönlerinden (Kenny ve Euchler, 2012). Bu bağlamda yöneticilerin pozitif mizah kullanımından gelen cesaret, çalışanların psikolojik güçlendirmesini artırırken; negatif mizah kullanımı, bu tür (pozitif güçlendirme) duyguları kısıtlayabilmektedir. Dolayısıyla bu da liderlerin çalışanları ile ilişkilerinde mizahı ciddiye almaları gerektiğini göstermektedir (Gkorezis vd., 2011).

Kurumlarda Olumsuz Mizah: Mizahın çalışanlar arasında “aşırılık, alaycılık, üstünlük ve küçük görme gibi (Samson ve Gross, 2012) amaçlarla kullanılmasının, zamanla çalışanlar ve yöneticiler arasında saldırganlığa dönüşebileceği düşünülmektedir (Dozois vd., 2009). Olumsuz mizah davranışının temelinde diğer kişilerle alay ederek kendini yükseltme amacı yatmaktadır (Thomae ve Pina, 2015). Bu tür bir mizah anlayışı, iş ortamındaki sosyal etkileşimi olumsuz etkilemektedir (Martin vd., 2003; Guenter vd., 2013).

Yapılan araştırmalarda olumsuz mizahın herhangi bir anlaşmazlığı ifade edebilmek amacıyla kullanılabilmesi, sonrasında bu davranışın bireyler arasında bölünmelere sebep olabileceği tespit edilmiştir (Martin, 2007). Özellikle sözlü ve alaycı saldırılar, kişinin bastırılmış olduğu öfkenin yansıması olarak ortaya çıkabilmektedir (Calabrese, 2000). Yapılan bu tür davranışlar, karşı tarafta gücenme, sıkıntı ve aşağılanma hissi gibi zarar verici sonuçlara sebep olabilmektedir. Ayrıca olumsuz mizah, düşmanca davranışları şiddetlendirmese bile bu tür davranışların oluşmasını kolaylaştırabilmektedir (Hoel vd., 2010: 454).

Bir iş ortamında olumsuz mizah ile başa çıkmaya çalışan kişiler, bu davranışlara maruz kalmamak için dikkat (çeşitli davranış stratejileri) stratejileri geliştirme yoluna gidebilmektedir. Bireylerin baş etmeye yönelik çabaları ve süreçler de onların duygusal anlamda tükenmişlik yaşamalarına neden olabilmektedir (Demerouti vd., 2001).

Görüldüğü üzere kurumlarda çalışanlar ve yöneticilerin kullandığı mizah, olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu bağlamda, kurumlardaki olumlu ve olumsuz mizah konularının yer aldığı bazı yerli ve yabancı araştırmaları Tablo1’de incelenmiştir.

Tablo 1. Kurumlarda Mizahın Kullanımıyla İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar

Araştırmacı/lar	Çalışmanın Adı ve Kapsamı	Bulgular
Bazı Yerli Araştırmalar		
Çetin, 2009	<p>Çalışanların mizah tarzlarının işe ilişkin duygusal iyilik algıları üzerine etkisi ve sosyal iklimin bu ilişki üzerindeki şartlı değişken rolü.</p> <p>Araştırma için 282 özel sektör çalışanına nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Kurumdaki sosyal iklim ile çalışanların mizah tarzları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, olumlu mizah tarzlarının pozitif duygusal iyilik algısını pozitif yönde etkilediği, saldırgan mizah tarzının ise negatif duygusal iyilik algısını artırdığı tespit edilmiştir.</p>
Çetinkaya ve Şener, 2016	<p>Yöneticilerin mizah tarzlarının çalışanların örgütsel sinizm algısına etkisi.</p> <p>206 öğretim elemanına, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Kurumlardaki negatif mizahın, örgütsel sinizmi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.</p>
Zengin ve Gündüz, 2019	<p>Okul yöneticilerinin mizah tarzlarının örgütsel sessizliğe etkisi.</p> <p>Araştırma için 305 öğretmene nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Olumsuz mizah türlerinden reddedici mizahın ve alaycı mizahın örgütsel sessizliği artırdığı saptanmıştır.</p>
Özarallı vd., 2019	<p>Örgütlerde mizah ortamı yaratmada liderin rolü ve işe ilişkin iyilik hali.</p> <p>Araştırma örneklemini 170 beyaz yakalı çalışandan oluşmaktadır. Yöntem olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Kurumlarda mizah kullanımının çalışanların stresini azalttığı ve düşünceyi özgürleştirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca mizahın, kurumda çalışanların iyilik hallerini pozitif yönde etkilediği de elde edilmiştir</p>
Güney, 2021	<p>Örgütlerde mizah, örgüt iklimi ve bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma.</p> <p>Araştırma örneklemini Ankara’da bulunan 229 özel ve kamu çalışanı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Olumsuz mizah türlerinden olan saldırgan mizahın, kurumda bilgi saklama boyutlarından “bilmezden gelme” ve “kaçınmayı”, örgütsel iklimin alt boyutlarından ise “olumsuz etkileşimi” artırdığı tespit edilmiştir.</p>
Büyükyılmaz, 2018	<p>Yöneticilerin olumlu ve olumsuz mizah kullanımı ile çalışan tutumları arasındaki ilişki.</p> <p>Araştırma örneklemini 325 çalışan oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Kurumda yöneticilerin olumlu mizah kullanımının, çalışanların iş tatminlerini, duygusal bağlılıklarını ve lider-üye etkileşimlerini pozitif yönde etkilediği; olumsuz mizah kullanımının ise bu boyutları negatif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.</p>

Güleç ve Öncül (2019)	<p>Yöneticilerin mizah tarzının çalışanların iş yaşam kaliteleri üzerine etkisinde psikolojik sermayenin aracı rolü.</p> <p>Araştırma örneklemini 445 banka çalışanı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Olumlu mizah tarzlarının iş yaşam kalitesini ve psikolojik sermayeyi arttırdığı saptanmıştır.</p>
Bayrakçı, 2019	<p>İş yerinde mizah: banka çalışanlarının metaforik algıları.</p> <p>Araştırma örneklemini 36 banka çalışanı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni uygulanmıştır.</p>	<p>Çalışmada üretilen metaforlar banka çalışanları mizahı iş yaşamının devamı için zorunlu bir ihtiyaç olarak gördükleri şekilde yorumlanmıştır. Ayrıca mizahın iş yerinde en çok motive edici rolünün olduğu ve bunu sırasıyla gerginliği azaltıcı, dinlendirici ve sosyal ilişki kurucu rollerinin takip ettiği bulunmuştur. Ayrıca mizahın aşırıya kaçtığı durumlarda kurum, örgüt, grup ve birey üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği yorumlamaları yapılmıştır.</p>
Bazı Yabancı Araştırmalar		
Sliter vd., 2014	<p>Is humor the best medicine? The buffering effect of coping humor on traumatic stressors in firefighters.</p> <p>Araştırmanın örneklemini 179 itfaiye çalışanı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Araştırmada, travma sonrası stresin sebep olduğu tükenmişlik ve işe devamsızlık konuları ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, travma sonrası stresin tükenmişliğe ve devamsızlığa neden olduğu bulunurken, bu olumsuz tutumların mizahın tampon etkisi yarattığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca araştırmacılar, kurumlarda mizahın entegre edilmesini gerekli bulmuşlardır.</p>
Lang ve Lee, 2010	<p>Workplace humor and organizational creativit.</p> <p>Araştırmanın örneklemini kamu ve özel sektörde çalışan 282 kişi oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Araştırmada özgürleştirici (olumlu) mizahın örgütsel yaratıcılığı arttırdığı, kontrolcü (olumsuz) mizahın ise örgütsel yaratıcılığı azalttığı bulunmuştur.</p>
Romero ve Arendt, 2011	<p>Variable effects of humor styles on organizational outcomes.</p> <p>Araştırmanın örneklemini bankacılık, eğitim, sigorta, yayıncılık, sağlık, konaklama ve perakende sektörlerinde çalışan 349 kişi oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Araştırma sonuçlarına göre olumlu mizah türlerinden kendini geliştirici mizah ve katılımcı mizahın ekip iş birliğini arttırdığı, olumsuz mizah türlerinden saldırgan mizah ve kendini aşağılayan mizahın ise ekip iş birliğini azalttığı tespit edilmiştir.</p>

Blanchard vd., 2014	<p>Making sense of humor at work.</p> <p>Araştırmanın örneklemini çeşitli kuruluşlarda çalışan 373 kişi oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Araştırmada mizah iklimi ve kurum kimliğinin yer aldığı bir model oluşturulmuştur. Olumlu mizahın kurum kimliğinin oluşumuna katkı sağladığı bulunmuştur. Ayrıca olumsuz mizah ile kurumsal kimlik arasında bir ilişki bulunamamıştır. Model dışındaki ilişkiler incelendiğinde algılanan kurum destek ve rol belirsizliği ile mizah iklim türleri arasında ilişkilerin olduğu görülmektedir.</p>
Mesmer-Magnus vd., 2012	<p>A meta-analysis of positive humor in the workplace.</p> <p>Kurumlarda mizahın yer aldığı 49 çalışma, meta-analize dahil edilmiştir.</p>	<p>Elde edilen bulgularda mizahın iş performansını, iş memnuniyetini, çalışma grubu uyumunu, iş sağlığı ve başa çıkma etkinliğini arttırdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca mizahın tükenmişlik, stres, işten ayrılma gibi boyutları azalttığı saptanmıştır.</p>
Logacheva ve Plakhotnik, 2020	<p>The impact of humor climate on innovative work behavior: Evidence from the banking industry in Russia.</p> <p>Araştırmanın örneklemini 104 banka çalışanı oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Elde edilen bulgular, mizah ikliminin bankacıların yenilikçi iş davranışını etkilediği elde edilmiştir. Ayrıca pozitif mizahın diğer mizah iklimi türlerine göre (negatif mizah, grup dışı mizah) yenilikçi iş davranışını daha fazla arttırdığı saptanmıştır.</p>
Balazs-McCord, 2017	<p>Creating An Innovative Workplace: Effects Of Humor Style And Supervisor support.</p> <p>Araştırmanın örneklemini hizmet, imalat ve yükseköğretim sektörlerinden 114 çalışan oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Elde edilen bulgularda, olumlu mizah türlerinden kendini geliştirici mizahın bireysel yenilikçiliği arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu ilişkide yönetici desteğinin düzenleyici etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.</p>
Matthias, 2014	<p>The relationship between principals' humor style and school Climate in Wisconsin's public middle schools.</p> <p>Araştırma örneklemini 778 öğretmen oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır.</p>	<p>Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin mizah kullanımının okulların daha açık ve daha sağlıklı bir kurum iklimine katkı sağladığı saptanmıştır.</p>
Williams ve Clouse, 1991	<p>Humor As a management technique: Its impact on school culture and climate.</p> <p>Araştırmanın örneklemini 2 müdür ve 5 öğretmen oluşturmaktadır. Yöntem olarak, nitel araştırma tekniklerinden vaka çalışması metodolojisi kullanılmıştır.</p>	<p>Elde edilen bulgulara göre okulda mizah kullanımının okul iklimini kolaylaştırdığını ve sosyal bağı arttırdığını saptamıştır. Ayrıca mizahın okuldaki çatışma çözümünü ve bağlılığı arttırdığı sonucuna varılmıştır.</p>

Thornton ve White, 1999	A heideggerian investigation into the lived experience of humour by nurses in an intensive care unit. Yoğun bakımda çalışan 8 hemşire görüşme yapılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim tekniği kullanılmıştır.	Elde edilen nitel bulgulara göre mizahın hastanede enerjisi ve üretkenliği artırdığı bulgulanmıştır. Ayrıca mizahın iş ortamında paniği ve gerginliği de azalttığı sonucuna varılmıştır.
--------------------------------	--	--

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda, çalışma yaşamında mizahın kullanılma türüne göre olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir. Araştırmalar genellikle, mizahın olumlu yönüne odaklanmış ve bu sebeple mizahın olumlu sonuçlarına daha fazla rastlanılmıştır. Bu kapsamda mizah, kurum içerisinde çalışanlar ya da yöneticiler tarafından kullanılarak pozitif bir iş atmosferi yaratmakta; çalışanlar arasındaki “buzları kırmak” için kullanılabilir (Romero ve Cruthirds, 2006: 67). Özellikle konuyla ilgili son dönemlerdeki çalışmalarda “iyi oluş, psikolojik sermaye, duygusal iyilik hali ve yaratıcılık” gibi kurum içi davranışlara tesir eden olumlu hususlara rastlanılmıştır. Öte yandan olumsuz mizah kullanımının ise “örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik, işyerinde bilgi saklama” gibi negatif sonuçlara yol açtığı görülmüştür.

Son olarak konu ile ilgili yapılan araştırmalar ve literatür değerlendirmeleri çerçevesinde olumlu ve olumsuz mizah türlerinin kurum içerisindeki kullanım şekli ve sonuçlarına yönelik bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Olumlu ve Olumsuz Mizah Türleri ve Sonuçları

Olumlu Mizah Türleri ve Davranışları	Olumsuz Mizah Türleri ve Davranışları
<ul style="list-style-type: none">*Kendini Geliştirici Mizah (kişinin zor durumlarda olaylara mizahi yaklaşması)*Pozitif Mizah (içerisinde iğneleyici mizahi bulundurmeyen yaklaşım)*Özgürleştirici Mizah (iyi niyetli yaklaşım)*Katılımcı Mizah (sosyal ilişkileri geliştirmek için yapılan iyi niyetli mizah)*Yönetici Desteğinin Olduğu Mizah (bir kurumda, çalışanlar tarafından yapılan mizaha yöneticilerin pozitif yaklaşması ya da mizahi desteklemesi)	<ul style="list-style-type: none">*Yıkıcı Mizah (karşı tarafı küçümsemek ya da iğneleyici bir şekilde uyararak için yapılan mizah)*Saldırgan Mizah (karşı tarafı hor görmek ya da iğnelemek maksatlı yapılan mizah. Ortamın gerilmesine sebep olur)*Negatif Mizah (aşağılama, duygusal anlamda stres ve üstünlük amacıyla yapılan mizah)*Reddedici Mizah (mizahi davranışları kabul etmemeyi, reddetmeyi ifade eder)*Alaycı Mizah (karşı tarafı kırabilen, alay amacı güden mizahi davranış)*Kendini Aşağılayan Mizah (kişinin kendisini şaka, mizah malzemesi yapması)
Olumlu Sonuçlar	Olumsuz Sonuçlar

*Pozitif Duygusal İyilik	*Örgütsel Sinizm
*Stresle Baş Etme	*Negatif Duygusal İyilik
*İş Tatmini	*Örgütsel Sessizlik
*Duygusal Bağlılık	*Bilgi Saklama
*Lider-Çalışan Etkileşimi	*İş Tatminsizliği
*Psikolojik Sermaye	*Olumsuz Duygusal Bağlılık
*İş Yaşam Kalitesi	*Olumsuz Örgütsel Yaratıcılık
*Motivasyon	*Olumsuz Ekip İş Birliği
*Olumlu Sosyal İlişkiler	*Olumsuz Örgütsel Bağlılık
*Düşük Panik	
*İş Devamlılığı	
*Örgütsel Yaratıcılık	
*Ekip İş Birliği	
*İş Performansı	
*Yenilikçi İş Davranışı	

Kaynak: (Williams ve Clouse, 1991; Thornton ve White, 1999; Çetin, 2009; Lang ve Lee, 2010; Romero ve Arendt, 2011; Mesmer-Magnus vd., 2012; Matthias, 2014; Smith ve Khojasteh, 2014; Sliter vd., 2014; Blanchard vd., 2014; Çetinkaya ve Şener, 2016; Balazs-McCord, 2017; Büyükyılmaz, 2018; Zengin ve Gündüz, 2019; Güleç ve Öncül, 2019; Bayrakçı, 2019; Özarallı vd., 2019; Logacheva ve Plakhotnik, 2020; Güney, 2021;’ten esinlenerek araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, mizahı başkalarıyla etkileşim halindeyken kullanmak, birçok olumlu sonucu beraberinde getirebilir (Buss, 1988). Nitekim bu durum, iş ortamlarında da geçerlidir. Yapılan araştırmalar, genellikle mizahın bir iş ortamındaki olumlu havaya hangi açılardan etki ettiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda olumlu mizahın iş tatmini, motivasyon, iş yaşam kalitesi, yaratıcılık gibi alanları arttırıp organizasyonları geliştirmesi sebebiyle iş yeri mizahıyla ilgili literatürün çoğunun birincil odak noktası “olumlu mizah” olmuştur. Öte yandan olumlu mizah, çalışanlara psikolojik sağlık ve işyeri esenliği sağlaması sebebiyle zaman içerisinde pek çok araştırmacının da odağı haline gelmiştir.

Mizah ile ilgili anlaşılması gereken bir diğer husus ise olumsuz mizahın bir iş ortamındaki verimliliği azaltıcı ve çalışanların duygusal anlamda iyi hissetmelerini engelleyici özelliğidir. Yapılan teorik ve ampirik çalışmalar, olumsuz mizahın oldukça yıkıcı sonuçlara sebep olduğunu bulgulamıştır. Mizahın incitici bir şekilde kullanıldığı çok uzun zamandır bilinen bir gerçek olmasına karşın, kurumlardaki olumsuz mizah çalışmaları yakın zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Sonuç

İnsanların çoğu, yaşamlarının büyük bir kısmını iş ortamlarında çalışarak geçirmektedir. Dolayısıyla başarılı bir yönetimsel süreç ve sağlıklı bir iş atmosferi için bireylerin iş ortamındaki ilişkilerini ve iletişimini anlamak önemlidir. Söz konusu bu ilişkilerin bir parçası olan mizah da kurumlarda göz önünde bulundurulması gereken konular arasında yer almaktadır (Romero ve Pescosolido, 2008: 413).

Kurum içerisindeki işleyişlerin giderek daha önemli olduğu günümüz çağında, ekip iş birliğini ve iletişimi teşvik eden ya da caydırıcı hususların belirlenmesi ve o doğrultuda kurumsal politikalar ve yöntemler oluşturulması organizasyonlar için önemlidir. Kurum içi iletişimin bir parçası olan mizah, genel anlamda pozitif bir etkiye sahiptir. Bu kapsamda mizahın kullanım amacının pozitif olduğu bir kurum iklimi, çalışanlara hem bireysel hem de ekip anlamında olumlu etkiler sağlamaktadır. Özellikle

yüksek stresli meslek gruplarında (kolluk kuvvetleri, itfaiye vs.) mizaha yönelen çalışanların mizaha yönelmeyenlere oranla stresle başa çıkmada daha güçlü oldukları tespit edilmiştir (Blanchard vd., 2014). Benzer şekilde hastanede zorbalığa uğrayan hemşireler mizahi stres azaltma aracı olarak görmüşlerdir (Wilkins, 2014). Dolayısıyla iş yerlerinde çalışanlar arasında mizahi havanın hâkim olması, elverişsiz çalışma ortamlarına bile umut ışığı doğuracak sosyal destek biçimidir (Neves, 2018).

Çalışmalar üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda önemli olan, mizahın pozitif ve olumlu maksatlı olmasıdır. Bir iş ortamında hâkim olan mizahi olayların pozitif (iyi niyetli, bütünleştirici, düşmanca olmayan vs.) olması, kurum içerisindeki çalışma koşullarından iletişime, iş yerindeki huzurdan çalışma performansına kadar pek çok dinamiği olumlu yönde etkileyebilmektedir. Öte yandan mizahın olumsuz sonuçlarına yönelik çeşitli araştırmalar da bulunmaktadır. Her mizah her insan için komik olmayabilir; her mizah olumlu etki yaratmayabilir. Dolayısıyla olumsuz mizah, işlevsel olmayan bir örgütsel davranış biçimidir (Wood vd, 2014: 228). Bu bağlamda iş yerindeki olumsuz mizahi davranışları “saldırgan veya alaycı” şeklinde ifade eden Martin (2007) ve Calabrese (2000), bunun iş ortamlarında sıklıkla yaşandığını ifade etmişlerdir. Bir başkasını küçümsemek ya da alay etmek, iğnelemek maksadıyla yapılan bu mizahi davranışlar, özellikle gücü elinde bulunan üstler/yöneticiler tarafından yapılmaktadır. Bu tür davranışlar iş ortamındaki havayı olumsuz etkileyebilmekte; çalışanlar arasında huzursuzluğa sebep olabilmektedir.

Mizah ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ve mizahın pek çok bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, mizahın ortaya çıkmasında tek bir etkiden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Mizah, normal şartlarda zihnimizde pozitif bir anlamı olan kavramdır fakat onun iş ortamlarında üstünlük kurmak maksadıyla ya da küçük düşürmek amacıyla kullanıldığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Bu kapsamda gelecek araştırmalarda olumsuz mizah ve kurumsal etkileri üzerine çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Görüldüğü üzere mizah, bir iş ortamındaki duygusal pek çok dinamiği önemli derecede etkileyebilmektedir. Hem literatürdeki çalışmalar hem de mevcut araştırma bunu destekleyecek niteliktedir. Bu kapsamda işyerinde mizahi konu alan hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir, uzmanlık gerektiren bu konu için finansal destekler sağlanabilir. Örneğin, kurumlar bu konuda koçluk eden kişileri eğitim programına dahil edebilir; bu noktada çalışanlar iş ortamlarında mizahi nasıl kullanacakları, olumlu ya da olumsuz mizahi nasıl değerlendireceklerini öğrenmek için fırsatları yakalayabilirler.

Kurumlarda mizahın kullanımıyla ilgili hem görece az hem de küçük ya da sınırlı gruplara yönelik ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Konuya ilişkin daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilmesi için derinlemesine nitel araştırmalara, büyük organizasyonlar ve farklı sektörler nezdinde çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak bu kavramsal çalışmada, konu ile ilgili yerli ve yabancı alanyazındaki çalışmalar “mizah, gülme, şaka, kurumlarda mizah, iş yeri mizahı, humor, humor theories, workplace humor” gibi anahtar kelimelerle belirlenmiştir. Kullanılan bu teknik, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu kapsamda gelecek çalışmalar için bibliyometrik analiz ya da sistematik derleme tekniğiyle daha kapsamlı bir araştırma ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Arik, M. B. (2002). Kemal Sunal, Levent Kırca ve Cem Yılmaz’ın mizahına teorik bir bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 14, 111-129.
- Balazs-McCord, S. (2017). *Creating an innovative workplace: Effects of humor style and supervisor support* (Doctoral dissertation). Keiser University.
- Bayrakçı, E. (2019). İş yerinde mizah: banka çalışanlarının metaforik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 978-989.
- Berger, A. A. (1987). Humor. *American Behavioral Scientist*. 30. 6-15.
- Blanchard, A. L., Stewart, O. J., Cann, A., and Follman, L. (2014). Making sense of humor at work. *The Psychologist-Manager Journal*, 17(1), 49-70.

- Block, S., Browning, S., and McGrath, G. (1983). Humor in group psychotherapy. *British Journal of Medical Psychology*, 56, 89-97.
- Buss, D. M. (1988). The evolution of human intrasexual competition: tactics of mate attraction. *Journal of personality and social psychology*, 54(4), 616.
- Büyükyılmaz, O. (2018). Yöneticilerin olumlu ve olumsuz mizah kullanımını ile çalışan tutumları arasındaki ilişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 125-150.
- Calabrese, K. R. (2000). Interpersonal conflict and sarcasm in the workplace. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(4), 459.
- Carrell, A. (2008). Historical views of humor. In V. Raskin (Ed.), *The primer of humor research*. Berlin: Walter de Gruyter, 303-332.
- Cavanaugh, R. E. (2002). *An analysis of the relationship between humor styles and perceived quality of life among university faculty*. Southern Illinois University at Carbondale.
- Chan, S. C. (2010). Does workplace fun matter? developing a useable typology of workplace fun in a qualitative study. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 720-728.
- Crawford, C. B. (1994). Theory and implications regarding the utilization of strategic humor by leaders. *Journal of Leadership Studies*, 1(4), 53-68.
- Critchley, S. (2002). *Mizah üzerine*. (Çv. Seyran Sam) MonoKL Yayınları.
- Cruthirds, K. W., Wang, Y. J. ve Romero, E. J. (2013). Insights into negative humor in organizations: development of the negative humor questionnaire. *Journal of Business & Management*, 19(3), 7-18.
- Çetin, M. (2009). *Çalışanların mizah tarzlarının ise ilişkin duygusal iyilik algıları üzerine etkisi ve sosyal iklimin bu ilişki üzerindeki şartlı değişken rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Çetinkaya, F. F. ve Şener, E. (2016). Yöneticilerin mizah tarzlarının çalışanların örgütsel sinizm algısına etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 207-221.
- De Koning, E. and Weiss, R.L. (2002). The relational humor inventory: Functions of humor in close relationships. *American Journal of Family Therapy*, 30(1), 1-18.
- De Mey, T. (2005). Tales of the unexpected: Incongruity-resolution in humor comprehension, scientific discovery and thought experimentation. *Logic and Logical Philosophy*, 14, 69-8.
- Deckers, L. and Kizer, P. (1975). Humor and the incongruity hypothesis. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 90, 215-218.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. and Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 499-512.
- Dossey B.M. ve Keegan L. (2008). *Holistic nursing*. MA: Jones & Bartlett.
- Dozois, D. J., Martin, R. A. and Bieling, P. J. (2009). Early maladaptive schemas and adaptive/maladaptive styles of humor. *Cognitive therapy and research*, 33(6), 585-596.
- Duncan, W. J. (1985). The superiority theory of humor at work: Joking relationships as indicators of formal and informal status patterns in small, task-oriented groups. *Small Group Behavior*, 16(4), 556-564.
- Duncan, W. J., Smeltzer, L. R. and Leap, T. L. (1990). Humor and work: Applications of joking behavior to management. *Journal of Management*, 16(2), 255-278.
- Durmuş, İ. (1998). Hezl. Türkiye Diyanet Vakfı
- Eagleton, T. (2020). *Mizah* (2. Basım). Ayrıntı Yayınları.

- Fedai, Ö. (2009). Garip ve ikinci yeni şiirinde bir kaynak olarak humour ve ironi, *Electronic Turkish Studies*, 4, 998-1021.
- Festinger, L. A. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Evanston, IL: Row, Peterson
- Forward, S. (1989). *Toxic parents: overcoming their hurtful legacy and reclaiming your life*. Bantam Books.
- Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions? *Review of General Psychology*, 2, 300-319.
- Freud, S. (1905). *Espriler ve bilinçdışı ile ilişkileri* (2. Basım, 2021). Roman Yayınları.
- Galloway, G. and Copley, A. (1999). Benefits of humor for mental health: Empirical findings and directions for further research. *Humor: International Journal of Humor Research*, 12, 301-314.
- Gardner, J. T., Chandler, R. C. and Wallace, J. D. (2015). Nothing to laugh about: Student interns use of humor in response to workplace dissatisfaction. *Southern Communication Journal*, 80(2), 102-118.
- Gervais, M. and Wilson, D. S. (2005). The evolution and functions of laughter and humor: A synthetic approach. *The Quarterly Review of Biology*, 80, 395-430.
- Gkorezis, P., Hatzithomas, L., and Petridou, E. (2011). The impact of leader's humor on employees' psychological empowerment: The moderating role of tenure. *Journal of Managerial Issues*, 23(1), 83-95.
- Gregory, J. C. (1924). *The nature of laughter*. Routledge.
- Gruner, C. (1978). *Understanding laughter: The workings of wit and humor*. Nelson-Hal.
- Guenter, H., Schreurs, B., Van Emmerik, I. H., Gijssbers, W. and Van Iterson, A. (2013). How adaptive and maladaptive humor influence well-being at work: A diary study. *Humor*, 26(4), 573-594.
- Güleç, R., ve Öncül, M. S. (2019). Yöneticilerin mizah tarzının çalışanların iş yaşam kaliteleri üzerine etkisinde psikolojik sermayenin aracı rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(37), 157-185.
- Güney, A. (2021). Örgütlerde mizah, örgüt iklimi ve bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Halliwell, S. (1998). *Aristotle's poetics*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Hazlitt, W. (1903). Letters on the English comic writers, Lecture I. *Collected Works*, 8, 5-30. London: Dent.
- Hewett, D. G., Watson, B. M., Gallois, C., Ward, M. and Legget, B. A. (2009). Intergroup communication between hospital doctors: Implications for quality of patient care. *Social Science & Medicine*, 69(12), 1732- 1740.
- Hoel, H., Glasø, L., Hetland, J., Cooper, C. L. and Einarsen, S. (2010). Leadership styles as predictors of self-reported and observed workplace bullying. *British Journal of Management*, 21(2), 453-468.
- Howland, M., and Simpson, J. A. (2014). Attachment orientations and reactivity to humor in a social support context. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31(1), 114-137.
- Hudson, K. M. (2001). Transforming a conservative company- one laugh at a time. *Harvard Business Review*, 79(7), 45-53.
- Isen, A. M., Daubman, K. A. and Nowicki, G. P. (1987). Positive affect facilitates creative problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1122-1131.
- Janko, R. (1984). *Aristotle on comedy*. Berkeley: University of California Press.

- Kant, I. (1987). *Critique of judgment*. (çv. Werner S. Pluhar) Hackett Publishing: Cambridge.
- Keith-Spiegel, P. (1972). *Early conceptions of humor: Varieties and issues. in the psychology of humor: theoretical perspectives and empirical issues*. 3–39. New York: Academic Press.
- Kenny, K. and Euchler, G. (2012). Some good clean fun: Humour, control and subversion in an advertising agency. *Gender, Work & Organization*, 19(3), 306-323.
- Kuiper, N. A. and Leite, C. (2010). Personality impressions associated with four distinct humor styles. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51(2), 115-122.
- Lang, J. C. and Lee, C. H. (2010). Workplace humor and organizational creativity. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(1), 46-60.
- Logacheva, E. Y., and Plakhotnik, M. S. (2021). The impact of humor climate on innovative work behavior: evidence from the banking industry in Russia. *Industrial and Commercial Training*, 53(3) 237-249.
- Lynch, O. H. (2002). Humorous communication: Finding a place for humor in communication research. *Communication theory*, 12(4), 423-445.
- Martin, R. A. (2002). Is laughter the best medicine? Humor, laughter, and physical health. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 216-220.
- Martin, R. A. (2007). *The psychology of humor: An integrative approach*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J. and Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the humor styles questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48-75.
- Martineau, W. H. (1972). *A model of the social functions of humor*. In J. H. Goldstein, & P. E. McGhee (Eds.), *The psychology of humor* (pp. 101-125). Academic Press.
- Matthias, G. (2014). *The relationship between principals humor style and school climate in Wisconsin's public middle schools (Unpublished Doctorate Dissertations)*, The University of Wisconsin-Milwaukee.
- McGraw, A. P., Warren, C. and Kan, C. (2015). Humorous complaining. *Journal of Consumer Research*, 41(5), 1153-1171.
- Mesmer-Magnus, J., Glew, D. J. and Viswesvaran, C. (2012). A meta-analysis of positive humor in the workplace. *Journal of Managerial Psychology*. 17(1), 49-70.
- Meyer, J. (1990). Ronald Reagan and humor: A politician's velvet weapon. *Communication Studies*, 41(1), 76-88.
- Meyer, J. C. (2015). *Understanding Humor Through Communication*. Lexington Books.
- Mizah, Türk Dil Kurumu Sözlükleri içinde, <https://www.tdk.gov.tr/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- Morreall, J. (1982). A new theory of laughter. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 42(2), 243-254.
- Morreall, J. (1987). Funny ha-ha, funny strange, and other reactions to incongruity. *The philosophy of laughter and humor*, 188-207.
- Morreall, J. (1991). Humor and work. *Humor International Journal of Humor Research*, 4 (3-4).
- Morreall, J. (2009). *Comic relief: A comprehensive philosophy of humor*. John Wiley Sons: Hoboken, New Jersey.
- Neves, P. (2018). Exploring a model of workplace ostracism: The value of coworker humor. *International Journal of Stress Management*, 25(4), 330.

- O'Donnell-Trujillo, N. and Adams, K. (1983). Heheh in conversation: Some coordinating accomplishments of laughter. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 47(2), 175-191.
- Özarallı, N., Turnalar Çetinkaya, N., Göksel, E., Çitli, İ. ve Uzunkoca, Ü. (2019). *Örgütlerde mizah ortamı yaratmada liderin rolü ve işe ilişkin iyilik hali*. 7. Örgütsel Davranış Kongresi. Burdur.
- Robert, C. and Yan, W. (2007). The case for developing new research on humor and culture in organizations: Toward a higher grade of manure. In *Research in personnel and human resources management*. Emerald Group Publishing Limited.
- Robert, C., Dunne, T. C. and Iun, J. (2015). The impact of leader humor on subordinate job satisfaction: The crucial role of leader-subordinate relationship quality. *Group & Organization Management*, 41(3), 375-406.
- Romero, E. and Pescosolido, A. (2008). Humor and group effectiveness. *Human relations*, 61(3), 395-418.
- Romero, E. J. and Arendt, L. A. (2011). Variable effects of humor styles on organizational outcomes. *Psychological Reports*, 108(2), 649-659.
- Romero, E. J., and Cruthirds, K. W. (2006). The Use of Humor in the Workplace. *The Academy of Management Perspectives*, 20(2), 58-69.
- Samson, A. C. and Gross, J. J. (2012). Humour as emotion regulation: The differential consequences of negative versus positive humour. *Cognition and Emotion*, 26, 375-384.
- Samson, A. C. and Gross, J. J. (2014). *The dark and light sides of humor: An emotion-regulation perspective* (In J. Gruber & J. T. Moskowitz Eds.). *Positive emotion: Integrating the light sides and dark sides* (pp. 169–182). Oxford University Press.
- Sayers, J. G. and Fachira, I. (2015). Telling tales: Online comic and gripe story-sharing by service workers about difficult customers. *New Technology, Work and Employment*, 30(2), 128-144.
- Schopenhauer, A. (1909). *The word as will and idea*. (Translated by R. B. Haldane and J. Kemp).3, 6th ed. London: Kegan Paul.
- Shaw, J. (2010). Philosophy of humor. *Philosophy Compass*, 5(2), 112-126.
- Sliter, M., Kale, A. and Yuan, Z. (2014). Is humor the best medicine? The buffering effect of coping humor on traumatic stressors in firefighters. *Journal of Organizational Behavior*, 35(2), 257-272.
- Smeltzer, L. R. and Leap, T. L. (1988). An analysis of individual reactions to potentially offensive jokes in work settings. *Human Relations*, 41, 295-304.
- Smith, J. W. and Khojasteh, M. (2014). Use of humor in the workplace. *International Journal of Management & Information Systems (IJMIS)*, 18(1), 71-78.
- Smuts, A. (2006). *Humor*. Internet Encyclopedia of Philosophy.
- Spencer, H. (1875). *The physiology of laughter*. Illustrations of universal progress: A series of discussions (pp. 194–209). D Appleton & Company.
- Suls, J. M. (1972). A two-stage model for the appreciation of jokes and cartoons: An information-processing analysis. *The psychology of humor: Theoretical perspectives and empirical issues*, 1, 81-100.
- Thomae, M., and Pina, A. (2015). Sexist humor and social identity: The role of sexist humor in men's in-group cohesion, sexual harassment, rape proclivity, and victim blame. *Humor*, 28(2), 187-204.
- Thornton J. and White A. A. (1999). Heideggerian investigation into the lived experience of humour by nurses in an intensive care unit. *Intensive Crit Care Nurs*, 15, 266-78.

- Trif, S. and Fodor, O. C. (2019). The dark side of humor in the workplace: aggressive humor, exhaustion and intention to leave the organization. *Psihologia Resurseilor Umane*, 17(2), 74-100.
- Vuorela, T. (2005). Laughing matters: A case study of humor in multicultural business negotiations. *Negotiation Journal*, 21(1), 105-130.
- Warren, C. and McGraw, A. P. (2016). Differentiating what is humorous from what is not. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(3), 407.
- Webster's II New Riverside University Dictionary. (1988). MA: Houghton Mifflin Company.
- Wilkins, K. (2014). Valhallolz: Medievalist humor on the Internet. *Postmedieval: A Journal Of Medieval Cultural Studies*, 5(2), 199-214.
- Williams, R. A. and Clouse, R. W. (1991). *Humor as a management technique: its impact on school culture and climate*. Metropolitan Nashville-Davidson County Schools (ERIC ED 337 866). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED337866.pdf>.
- Woltman Elpers, J. L. C. M., Mukherjee, A. and Hoyer, W. D. (2004). Humor in television advertising: A moment-to-moment analysis. *Journal of Consumer Research*, 31, 592-598.
- Wood, R. E. Beckmann, N. and Pavlakis, F. (2007). *Humour in organisations: no laughing matter*. Edward Elgar Publishing.
- Wotten P. (1996). Humor an antidote for stress. *Holist Nurs Pract*, 10(2):49-56.
- Yerlikaya, E. E. (2009). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi.
- Zengin, T. ve Gündüz, H. B. (2019). Okul yöneticilerinin mizah tarzlarının örgütsel sessizliğe etkisi. *Yıldız Journal Of Educational Research*, 4(1), 1-21.

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale iki yazar tarafından yazılmıştır. Her yazarın katkısı eşit düzeydedir.

The article was written by two author. Both author made equal contribution.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.

Derleme Makale | Review Article

Sosyal Medya Araştırmalarında Yeni Bir Bakış Açısı: Netnografi

A New Perspective In Social Media Research: Netnography

Salih TİRYAKİ (Doçent Doktor)

Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-0966-3359

salih.tiryaki@selcuk.edu.tr

Başvuru Tarihi | Date Received: 24.05.2023

Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 06.06.2023

Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Tiryaki, S. (2023). Sosyal Medya Araştırmalarında Yeni Bir Bakış Açısı: Netnografi. *SDÜ İfade Dergisi*, 5(1), 54-62.

Özet

Netnografi, internet ve sosyal medya ağlarında yer alan çevrimiçi toplulukları inceleyen, bunun yanı sıra ağların yapısına, algoritmalara ve diğer faktörlere de odaklanan önemli bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel etnografinin temel ilkelerinden yola çıkarak dijital alanlara uyarlanan bu yöntem, pazarlama ve turizm araştırmalarında yaklaşık 30 yıldır kullanılmasına rağmen iletişim ve sosyal medya araştırmalarında araştırmacılar tarafından sık kullanılmamaktadır. Özellikle netnografi, sosyal medya ağlarında yer alan büyük veri kümelerini analiz etmek için önemli bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Netnografi, birey ve araç odaklı iletişim ve sosyal medya araştırmaları için önemli bir araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Netnografi yöntemi ile Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, blog, forum vb. gibi ağların yapısına ilişkin netnografik bir bakış açısı geliştirileceği gibi bu ağlarda yer alan toplulukların yapısı ve aralarında gerçekleştirmiş oldukları etkileşime ilişkin de önemli veriler analiz edilebilmektedir. Ayrıca netnografinin geleneksel içerik analizi ve görüşme gibi yöntemlerle uyarlanabilir yapısı sayesinde sosyal medya ağlarına ve kullanıcılara ilişkin çok boyutlu bir analiz yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu çalışma netnografi yöntemine ilişkin bir bakış açısı geliştirerek, sosyal medya araştırmalarında kullanımına ilişkin bilgiler sunması için tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Netnografi, İletişim, Sosyal Medya Ağları, İletişim Araştırmaları, Sosyal Medya Araştırmaları

Abstract

Netnography stands out as an important method that examines online communities in the internet and social media networks, as well as focuses on the structure of networks, algorithms and other factors. Based on the basic principles of traditional ethnography, this method, adapted to digital fields, has been used for nearly 30 years in marketing and tourism research, but is not frequently used by researchers in communication and social media research. Netnography is recognized as an important method for analyzing large datasets in social media networks. Netnography stands out as an important research method for individual and tool-oriented communication and social media research. With Netnography method, Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, blog, forum etc. A netnographic point of view regarding the structure of such networks will be developed, as well as important data on the structure of the communities in these networks and the interaction they have had between them can be analyzed. In addition, thanks to the adaptive structure of netnography with methods such as traditional content analysis and interviewing, it allows a multidimensional analysis of social media networks and users. This study is designed to develop a perspective on the netnography method and to provide information on its use in social media research.

Keywords: Netnography, Communication, Social Media Networks, Communication Research, Social Media Research

Giriş

İnternet ve sosyal medya ağları, kullanıcıların gündelik yaşamın görünürlüğünü aktardığı yeni bir yaşam alanı oluşturmuştur (Öztürk, 2023). Bu alanda kullanıcılar, fotoğraflar, videolar ve dijital günlüklerle kendilerini ifade etmekte ve dijital topluluklar kurarak bir araya gelmektedir (Kozinets, 2006). İnternet ve sosyal medya ağlarının yaratmış olduğu yeni yaşam alanlarında kullanıcıların davranış biçimlerini “doğal” bir şekilde incelemek de önemli hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya ağlarının kullanıcı sayısı her gün artmasına rağmen çeşitli çevrimiçi platformlar kullanılarak yeni ampirik materyal toplama yöntemleri tasarlamak için çok az girişimde bulunulmuştur. Bu girişimler arasında en dikkat çekici olanı ise “netnografi” yöntemidir. Web tabanlı toplulukları anlamak ve sosyal medya ağlarının geliştiricileri ve araştırmacılar için önemli verileri sağlamak için tasarlanmış olan netnografi, dijital dünyayı anlamlandırmak için önemli bir araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır (Bowler Jr, 2010). Ancak netnografi, iletişim ve sosyal medya araştırmaları için önemli bir çevrimiçi kalitatif yöntem olmasına rağmen araştırmacılar tarafından diğer yöntemlere göre çok az kullanılmaktadır (Tavakoli ve Wijesinghe, 2019).

Netnografi ilk olarak 1995 yılında Robert V. Kozinets tarafından pazarlama ve tüketici davranışlarını incelemek için geliştirmiştir (Varnalı, 2018; Coombes ve Jones, 2020). Bu çalışmayla birlikte, netnografi antropoloji, sosyoloji ve kültürel çalışmalar gibi çeşitli disiplinlerden beslenmeye başlamıştır. Pazarlama araştırmalarıyla başlayan netnografi çalışmaları zamanla teknolojik yeniliklerde yaşanan gelişmelerle birlikte farklı disiplinler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Lizzo ve Liechty, 2022). 30 yıla yakın süredir internet ve sosyal medya ağlarını incelemeye yönelik çeşitli disiplinlerde kullanılan netnografi, bireylerin gündelik deneyimlerini ve kültürel karmaşıklığını yansıtan sosyal medya ağlarını incelemenin en önemli araçları arasında yer almaktadır (Lugosi ve Quinton, 2018; Kozinets, 2020). Kozinets (1998: 367) netnografinin ilk tanımını şu şekilde yapmaktadır “*Netnografi hem saha çalışmasının hem de metinsel anlatımın metodolojik olarak Batı'nın gelenekleri ve teknikleriyle bilgilendirildiği, çevrimiçi, bilgisayar aracılı veya internet tabanlı iletişimlerden ortaya çıkan kültürleri ve toplulukları inceleyen saha çalışmasından kaynaklanan yazılı bir anlatımdır.*”

Netnografinin geleneksel etnografi veya içerik analizine göre en önemli avantajı “kronik” olmasından kaynaklanmaktadır. Netnografi, olayların anlık olarak incelenmesini sağlamaktadır. Bu da netnografik bir duyarlılık ile incelenen konuların, sosyal ve tarihsel olarak konumlanmış bir zaman ve mekâna çevrilmesine olanak tanımaktadır. Netnografi ile yazılan bir konu anı yansıttığı için bir süre sonra yazılan çalışmalarla farklılık taşıması doğal karşılanmaktadır. Netnografinin kapsamı ayrıntılarla ve bağlamlarla sınırlı olduğu için çevrimiçi etkileşim kurmak doğal, geçici, tarafsız ve gerekli olarak kabul edilmektedir (Kozinets, vd., 2018).

Dijital teknolojiler, netnografik sorgulama yoluyla erişilmesi zor grupları veya örnekleri daha erişilebilir hale getirmiştir (Lugosi ve Quinton, 2018). Netnografinin uygulama alanı ve uygulama adımları oldukça kapsamlı bir bakış açısı yaratmasına rağmen iletişim çalışmalarında sıkça kullanılmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, netnografinin gelişim evreleri ve iletişim çalışmalarında kullanılma alanlarına ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir. Çalışmada sosyal medya ağlarını ve çevrimiçi toplulukları incelemek için önemli bir yöntem olarak öne çıkan netnografinin sosyal medya ağlarında uygulanma biçimlerinin açıklanması amaçlanmaktadır.

1. Yeni Bir Bakış Açısı: Netnografi

İnternetin ortaya çıkışıyla birlikte tüm disiplinlerde yer alan akademisyenler için yeni bir araştırma alanı da ortaya çıkmıştır. İnternet, araştırmacılar için güncel meseleler ve küresel konular hakkında zengin ön görüşler toplayabilecekleri sınırsız boyut ve şekle sahip sanal bir alan yaratmıştır. İnternet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler özellikle “sıradan” insanın iletişim süreçlerine doğrudan katılımını mümkün kılmıştır. Televizyon ve gazete gibi geleneksel kitle iletişim araçlarındaki biçimler yerini sosyal medya platformlarını kullanıcıların incelemelerine, blogların takibine, görsel ağların analizine bırakmıştır (Jeacle, 2021). Dijital çağda sanal dünyadan öngörülerini toplamak ve analiz etmek için araştırma yöntemleri ve araçları da önemli hale gelmiştir. Çünkü daha önce araştırmacıların incelediği “sınırlı” veriler yerini blog forumlarında, sosyal medya ağlarında, çevrimiçi gruplarda, fan gruplarında, haber gruplarında, sohbet odalarında büyük miktarda ve belki de sonu olmayan veriye bırakmıştır (Sharma, vd., 2018).

İnternet ve sosyal medya ağlarında yaşanan değişimlerle birlikte geleneksel yöntemlerin de bu alana uyarlanması veya yenilerinin ortaya çıkması gerekmiştir. Çünkü, “İnternet ve insanların interneti kullanım amaçları değiştikçe, araştırma yöntemleri de olasılıkları göz önünde bulundurarak değişime uyum sağlaması gerekmektedir.” (Belk ve Kozinets, 2017: 272). Günümüzün dijital dünyasını araştırmak ve analiz etmek için öne çıkan yöntemlerin başında ise netnografi gelmektedir. Çünkü netnografi, internet ve sosyal medya ağlarıyla birlikte sosyal gerçekliğin sürekli değişen yinelemeli bir süreç olarak görüldüğü insan deneyimini araştırma fikriyle yakından uyumlu bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Reid ve Duffy, 2018). Netnografi, 1990’lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri’nde, internetin henüz metin tabanlı yapısının kurulmaya başladığı ilk dönemlerde ortaya çıkmıştır. Robert V. Kozinets’in ortaya koyduğu “netnografi” yaklaşımı zamanla çevrimiçi toplulukları incelemenin en kapsamlı yollarından biri olarak kabul edilmiştir. İlk dönemlerde çevrimiçi toplulukların çoğu, metin tabanlı kapalı gruplardan ve sınırlı imkanlara sahip sosyal medya ağlarında etkileşime girmektedir. Bu dönemde bilgisayar aracılı iletişim, günlük yaşamla günümüzde olduğundan daha az bütünlük içinde gerçekleşmektedir (Costello, vd., 2017). Günümüzde ise bu alan sayıları milyarla ifade edilen çevrimiçi topluluklara bırakmıştır.

Netnografi, etnografik bir anlayışa ulaşmak için çevrimiçi toplulukları ve kültürleri incelemeye yönelik bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Kulavuz-Oval ve Vasques, 2013). Ancak netnografi, geleneksel etnografiden daha hızlı, daha basit ve çok daha maliyetsiz olması nedeniyle ayrılmaktadır. Etnografinin aksine incelenen çevrimiçi topluluklara yönelik en güncel değerlendirilmelerin yapılmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan çevrimiçi toplulukların, çevrimdışı ve katılımsız olarak gözlemlenmesine olanak tanıdığı için odak gruplarından, anketlerden veya mülakatlardan daha doğal ve dikkat çekmeyen bir şekilde uygulanabilmektedir (Kozinets, 2006). Bunun yanı sıra netnografi “içerik analizi” değildir. Bir netnografi basit bir içerik analizi, kodlanmış veya otomatik olarak işlenmiş bir veri incelemesinden öte bir anlayış içermektedir. Sanal ortamlarda büyük veri türü analizleri kendi başlarına netnografi olarak kabul edilmemektedir (Kozinets, 2020). Bu netnografinin temel adımlarından biri olan “araştırma etiğine” ters düşmektedir. Netnografi, içerik analizinin aksine Kozinets (2015: 96) tarafından “*daha birey merkezli, kişisel, sosyal ve duygusal olarak ilgili bir vektör*” olarak tanımlanmaktadır. Netnografinin bu çok boyutlu yapısı, netnograf konumunda bulunan araştırmacılara içerik analizi ve geleneksel etnografi araştırma yöntemleriyle elde edilemeyecek gözlem düzeylerini ve olayları birincil konumda inceleme ve “yakınlaştırma” yapmasını sağlamaktadır (Gretzel, 2017).

Netnografi, internetin çağdaş sosyal dünyalar üzerindeki etkisini içerecek şekilde uyarlanmış ve genişletilmiş bir etnografik araştırma biçimi olarak kabul edilmektedir. Netnografik yaklaşım, “(1) katılımcıların iletişim kurmak ve sosyal etki yaratmak için çevrimiçi kaynakları nasıl kullandıklarını, (2) çevrimiçi araçları kullanarak kimlerle ve hangi konularda iletişim kurduklarını, (3) ne tür bilgiler hakkında iletişim kurduklarını ve (4) katılımcıların günlük yaşamlarını koordine etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için farklı topluluklarda çevrimiçi araçların nasıl kullanıldığını” incelemektedir (Ivan, 2019: 133).

2. Sosyal Medya Araştırmalarında Netnografi

Netnografi, ilk ortaya çıktığında internette bulunan kültürlerin ve toplulukların tüketici davranışlarını araştırmak için tasarlanmış bir nitel yöntem olarak kabul edilmiştir. Netnografi, kültürel antropolojinin tarihi ve tekniklerindeki temellerine odaklanarak netnografik metodoloji, kökenleri, iletişim araştırmalarında kullanımları ve değerlendirme standartları hakkında giriş niteliğinde bazı ayrıntılar sunmaktadır (Kozinets, 1998). İletişim çalışmalarında son yıllarda internet ve sosyal medya ağlarının yapısı ve kullanıcıları analiz etmek için netnografi ön plana çıksa da bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. İletişim araştırmalarında sosyal medya ağlarının ve kullanıcıların netnografik yöntemle inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Kavanagh, vd., 2019; Demir ve Ayhan, 2022; Ayhan ve Demir, 2022; Tiryaki ve Uzun, 2023; Fenton, vd., 2023).

İletişim araştırmalarında çevrimiçi ortamları, önde gelen eğilimleri, kullanıcı davranışlarını, toplulukları veya ağa özgü davranış biçimlerini analiz etmek için netnografi değerli bir araştırma yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Netnografi araştırmalarında genel olarak kabul edilen ve kullanılan araştırma adımları, iletişim çalışmaları açısından da kullanılmaktadır. Netnografi kullanılan diğer alanlara dair araştırmalarda olduğu gibi iletişim çalışmalarına dayalı netnografik bir araştırma deseni çizmek için (1)

kültürel bir giriş yapmak, (2) verileri toplamak ve analiz etmek, (3) güvenilir yorumlarının değerlendirilmesini sağlamak ve (4) araştırma etiğine uyararak, kullanıcıların geri bildirimleri için fırsatlar da sağlamak gerekmektedir (Kozinets, 2002, 2010).

Kozinets (2010: 12), "*Çevrimiçi topluluklar, belirli bir toplum veya grubun davranışını düzenlemeye ve yönlendirmeye hizmet eden kültürleri, öğrenilmiş inançları, değerleri ve gelenekleri oluşturur veya tezahür ettirir*" ifadeleriyle sosyal medya çalışmalarında netnografinin kullanılabileceğinin ip uçlarını vermektedir. Özünde netnografi, sosyal medya ağlarıyla ilgili, kapsamlı, tekno-kültürel, ortak metinler, kavramlar ve prosedürler kullanan kapsamlı bir araştırma yöntemi olarak kabul edilmektedir (Kozinets, 2020). Çeşitli araştırma ortamlarında nitel bir yöntem olarak netnografinin yaygın kullanımına rağmen, iletişim araştırmacıları tarafından genellikle yeterince önemi ve kullanımı anlaşılmamaktadır. Netnografinin uygulama süreçlerinin kesinlik sağlamaktadır. Bunun yanı sıra netnografi görüşme, sosyal ağ analizi ve içerik analizi gibi diğer araştırma metodolojileriyle uyulanabilir ve birleştirilebilir (MacCarthy, 2022). İletişim araştırmalarının özünün araç ve birey olması, nitel bir metodoloji olarak netnografi etkinliğinin de çevrimiçi ortamda insan varlığına ve kişisel bağlantılara duyulan ihtiyaca bağlı olarak gelişmesine yol açmaktadır (Costello, vd., 2017).

Netnografi, sosyal medya tezahürleri aracılığıyla kültürü ve toplumu anlamaya yönelik bilimsel amacının yanı sıra şirketlerin, bireylerin ve grupların günümüzün teknoloji ağırlıklı sosyal dünyasındaki gücünü de irdelemektedir. Netnografi, sosyal medya araştırmalarında politik, kurumsal ve kişisel etki dönüşümünün teknolojik cihazlar, ağlar ve uygulamalar tarafından nasıl etkilendiğini, zorlandığını ve güçlendirildiğini sorgulamaktadır. Netnografi aracılığıyla insanlar ve yenilikler arasında bir tür ortak evrim için teknolojik belirlenimcilikten kaçınarak, evrenin teknofili ve teknofobinin ötesinde net ve anlaşılır bir şekilde sunulması araştırılmaktadır. Netnografinin bu yerleşik aksiyolojik vurgusu, araştırmacının daha iyi kararlara yol açıp açamayacağını da incelemektedir (Kozinets, 2015).

Netnografi, çevrimiçi ortamın dinamik sosyal ve teknolojik bağlarını karakterize eden akışkan kültürel koşulların yanı sıra dönüşme kapasitesine sahip, sürekli gelişen bir dizi araştırma uygulamasıdır (Maddox, 2020). Bu yüzden netnografinin sosyal medya ve tekno-kültür odaklı olması, sosyal medya ağlarından gelen verilerin güvenilir ve genişletilebilir olmasını sağlamaktadır. Netnografi kullanılarak yapılacak sosyal medya araştırmalarında araştırmacının netnografik bir duyarlılık sergilemesi beklenmektedir. Çünkü netnografi araştırmacıları, teknoloji ve toplumsalın kesiştiği sanal dünyalarda dil, güç, kimlik ve arzu hakkında kültürel anlayışlar oluşturmak için insan izlenimlerini merkeze alarak bu temel kavramlardan yararlanması gerekmektedir (Kozinets, 2020).

Netnografide geleneksel etnografide olduğu gibi katılımlı ve katılımsız olarak gözlem yapılabilmektedir. Facebook grupları, Twitter sohbet odaları veya kullanıcı yorumları, YouTube gibi ortamlarda oluşturulan topluluklar veya blog sitelerinde kullanıcıların davranışlarını incelemek için genellikle "katılımsız" gözlem kullanılması tercih edilmektedir. Çünkü netnografide çevrimiçi toplulukların doğal davranışlarını incelemek ve toplanan veri miktarını arttırmak için araştırmacının müdahalesinin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır (Bartl, vd., 2016). Özellikle sosyal medya araştırmalarında katılımcının doğal davranışlarının incelenmesi oldukça önem taşımaktadır. Katılımsız gözlem yoluyla kullanıcıların sosyal medya ağlarında oluşturduğu davranış biçimlerinin katılımsız gözlemlenmesi, araştırmacılara esnek bir inceleme imkânı sunmaktadır. Ayrıca bu noktada, araştırmacının müdahalesinin olmaması, kullanıcıların/toplulukların davranışlarını sürdürmesi de oluşturulan alanların doğal olarak keşfedilmesini ve incelenmesini sağlamaktadır (Addeo, vd., 2019; Burgess, 2023; Dutta ve Sharma, 2023).

Netnografide katılımsız gözlem özellikle sosyal medya ağlarında kullanıcıların oluşturduğu toplulukları veya hashtag (etiket) gibi büyük verileri incelemek için önemli bir teknik olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, Twitter'da kullanıcıların yapmış olduğu yorumlar, oluşturduğu hashtagler, gündeme taşıdığı konu başlıkları katılımsız gözlem yoluyla toplanarak NVivo, MAXQDA gibi yardımcı programlarda derlenebilmektedir. Twitter'ın yanı sıra YouTube gibi platformlarda kullanıcıların videolarına gelen yorumlar, sözlük ve forum gibi toplulukların oluşturduğu ortamlarda yapılan değerlendirmeler de netnografide katılımsız gözlem yoluyla incelenebilmektedir. Bunun yanı sıra Instagram gibi görselliğin ön planda olduğu ağlarda kullanıcıların hashtagler aracılığıyla oluşturduğu topluluklarda paylaştığı

görseller de katılsız gözlem yoluyla netnografik incelemeye tabii tutulabilmektedir (Logan, 2015; Xharavina, vd., 2020; Demir ve Ayhan, 2022).

Netnografi sıradan kullanıcıları incelemenin önemli bir aracı olduğu gibi aynı zamanda “ünlü” veya “tanınmış/biliniyor” kullanıcıları da inceleme fırsatı sunduğu için araştırmacılar için önemli bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü sosyal medya ağlarında paylaşılan bilgilerin “herkese açık” olması, verilerin rıza alınmadan da incelemeye tabii tutulmasını sağlamaktadır. Bu da verilerin elde edilmesini, topluluklar arasındaki etkileşimleri izlemeyi ve etki düzeyini belirlemeyi kolaylaştırmaktadır (Logan, 2015).

Yapılan çalışmalar da netnografinin sosyal medya ağlarında uygulanma biçimlerini genişletmeye yönelik uygulamalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar arasında Twitter’da kullanıcılar arasındaki etkileşimi (Abeza, vd., 2017; Demir ve Ayhan, 2022; Ayhan ve Demir, 2022; Tiryaki ve Uzun, 2023; Fenton, vd., 2023), LinkedIn’de oluşturulan grup etkileşimlerini (Quinton ve Wilson, 2016), YouTube videolarına gelen yorumları (Fatimah, vd., 2021), Facebook grupları ve gönderilerini (Ahuja ve Alavi, 2018; Tavares ve Nogueira, 2021; Riikonen, vd., 2021), Snapchat kullanıcılarını (Jeffrey, vd., 2021), Instagram topluluklarını (Aleem ve Loureiro, 2021; Dutta ve Sharma, 2023; Duval, 2022; Gretzel, 2017; Gholamhosseinzadeh, vd., 2021) ve Pinterest içeriklerini (Gretzel, 2021) inceleyen çalışmalar bulunmaktadır.

Araştırmacıların, netnografik bir bakış açısıyla çeşitli sosyal medya ağlarını incelemesi, belirli bir zamanın, bir dizi iletişim biçiminin ve sosyal durumun keşfinin yapılmasını sağlamaktadır. Çünkü netnografi anlık olarak uygulanabildiği için bir nevi “özçekim” görevi görmektedir. Zamanın güncel ve anlık olayları anlamaya, yorumlamaya ve bunları aktarmaya olanak sağlamaktadır. Özellikle sosyal medya gibi akışkan ve anlık alanların netnografi ile incelenmesi, alt kültürlerin anlaşılmasına da kolaylaştırmaktadır. Netnografi ile incelenen alanların, görüntülerin veya ifadelerin kimlikleri içermesi, bu kimliklerin mikro düzeyden makro düzeye kadar anlaşılmasını sağlamaktadır. Diğer geleneksel yöntemlerde, sosyal medya ağlarının incelenmesi sürecinde raporlama hatta analiz yapılırken bile kültür ve iletişim biçimlerinin değişmesi, analizlerin etkisini yitirmesine de yol açmaktadır. Sosyal medya çalışmalarında netnografi zamanın akışkanlığını yakalayarak en güncel çözümlerinin yapılmasına olanak tanımaktadır (Kozinets, vd., 2018).

Sonuç

Çevrimiçi bir araştırma yöntemi olarak netnografi, son yıllarda çeşitli disiplinler arası çalışmalarda araştırmacıların artan ilgisini çekmektedir, ancak yöntem hala ana akım bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Çeşitli sosyal medya platformlarını kullanan çevrimiçi toplulukların çoğalması, çevrimiçi toplulukların doğasını ve kişisel deneyimlerini anlamaya yönelik çalışmaların artmasına yol açmıştır (Coombes ve Jones, 2020). Netnografi, geleneksel etnografi ve içerik analizi gibi yöntemler gibi sık kullanılmamasına rağmen sağladığı birçok olanakla geleneksel yöntemlere göre çevrimiçi toplulukları çözümlmek için daha elverişli olanaklar sağlamaktadır.

Netnografinin, geleneksel yöntemlerde olduğu gibi belirli “sınırları” bulunmamaktadır. Netnografi kullanılarak internet ve sosyal medya ağlarında yer alan kullanıcılar ile görüşme yapılabileceği gibi kullanıcıların sosyal medya ağlarındaki hareketlerini, canlı yayın verilerini, kullanıcılar arasındaki etkileşimi gözlemlemeyi, sosyal medya ağlarında kullanılan ara yüz özellikleri, robotlar ve algoritmalarının etkilerinin yorumlanması dahil oldukça çeşitli şekillerde uygulanabilmektedir (Kozinets, 2020). Netnografinin çok boyutlu uygulanabilir yapısı sayesinde, sosyal medya ağlarına ve çevrimiçi toplulukların oluşturduğu ilişkilere esnek bir bakış açısıyla yaklaşma imkânı sunmaktadır. İletişim gibi birey ve araç odaklı bir disiplinde, araştırmacılar netnografik uygulamalar sayesinde birey ve araç faktörlerini aynı anda dahil ederek daha geniş bir araştırma stratejisi benimsemesini mümkün kılmaktadır. Bu da iletişim disiplini içerisinde sosyal medya araştırmalarının teknolojinin sosyal ilişkilere nasıl ve neden aracılık ettiğine dair çok katmanlı veriler üretilmesine yardımcı olmaktadır (Bartl, vd., 2016).

Netnografi sosyal medya araştırmalarında kullanıcı ve araç odaklı kapsamlı bir çalışma alanı yaratmasına rağmen iletişim disiplini içerisinde çok tercih edilen bir yöntem değildir. Netnografi temelli araştırmaların çoğunluğunun “pazarlama” ve “turizm” alanları içerisinde çalışıldığı görülmektedir. Oysa

ki netnografinin, sosyal medya ağlarında yer alan toplulukların oluşturduğu kültürleri derinlemesine anlaşılma imkânı sunması (Rijkonen, vd., 2021), kişi ve kurum/kuruluşlarla toplulukların girdiği etkileşimi gözlemlemeye yardımcı olması (Demir ve Ayhan, 2022; Ayhan ve Demir, 2022), sıradan kullanıcıların gündelik hayattaki tepkileri ile sosyal medya ağlarındaki davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyması (Tiryaki ve Uzun, 2023) bakımından önem taşımaktadır.

Netnografi araştırmalarının “herkese açık” sosyal medya verilerini incelemesi, diğer taraftan topluluklarla etkileşime girmeden “gözlem” yoluyla verilerin toplanması da sosyal medya araştırmaları için önem taşımaktadır. Böylece sosyal medya ağlarındaki büyük verilerin toplanması ve incelenmesi kolaylaştığı gibi netnografinin “anın” resmini sunması da diğer araştırma yöntemlerine göre avantajını ortaya koymaktadır (Janta, 2017). Bu çalışma, yaklaşık 30 yıldır uygulanan bir yöntem olmasına rağmen özellikle iletişim disiplini içerisinde çok kabul görmeyen netnografi yöntemini açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada netnografinin gelişim evreni, uygulama alanları ve biçimlerine ilişkin açıklamalara değinilmiştir. Bunun yanı sıra netnografinin sosyal medya ağlarında kullanım biçimlerine, alanlarına ve verileri işleme noktalarına da yer verilmiştir. Özellikle Türkçe literatürde iletişim disiplini içerisinde netnografi araştırmalarının sınırlı olmasından dolayı, bu çalışma gelecekteki sosyal medya çalışmalarına bir yöntemi tanıtmayı bakımından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Abeza, G., O'Reilly, N., Seguin, B., & Nzindukiyimana, O. (2017). Social media as a relationship marketing tool in professional sport: A netnographical exploration. *International Journal of Sport Communication*, 10(3), 325-358.
- Addeo, F., Paoli, A. D., Esposito, M., & Bolcato, M. Y. (2019). Doing social research on online communities: The benefits of netnography. *Athens Journal of Social Sciences*, 7(1), 9-38.
- Ahuja, V., & Alavi, S. (2018). Using Facebook as a digital tool for developing trust amongst consumers using netnography and social media analytics: A study of Jet Airways. *Journal of Relationship Marketing*, 17(3), 171-187.
- Aleem, A. K., & Loureiro, S. M. (2021). Luxury brands on Instagram: A netnographic approach. *Fashion, Design & Marketing Management in the Digital Environment* (pp. 432-444). Seoul: 2021 GFMC/KSMS International Conference.
- Ayhan, B., & Demir, Y. (2022). Systematic sexism: Women's sports news in a circle of gatekeepers and users on Twitter. *Communication & Sport*, 0(0), 1-23. DOI: 10.1177/21674795221147644.
- Bartl, M., Kannan, V., & Stockinger, H. (2016). A review and analysis of literature on netnography research. *International Journal of Technology Marketing*, 11(2), 165-196.
- Belk, R. W., & Kozinets, R. V. (2017). *Videography and netnography*. In K. Kubacki & S. Rundle-Thiele (Eds.), *Formative research in social marketing: innovative methods to gain consumer insights* (pp. 265-281). Springer
- Bowler Jr, G. M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The Qualitative Report*, 15(5), 1270.
- Burgess, J. (2023). *Utilizing non-participatory netnography to explore consumer reactions to narrative brands*. Sage Research Methods: Business. içinde Sage. doi:10.4135/9781529622973
- Coombes, P. H., & Jones, S. (2020). Toward auto-netnography in consumer studies. *International Journal of Market Research*, 62(6), 658-665.

- Costello, L., McDermott, M. L., & Wallace, R. (2017). Netnography: Range of practices, misperceptions, and missed opportunities. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1-12
- Demir, Y., & Ayhan, B. (2022). Being a female sports journalist on Twitter: Online harassment, sexualization, and hegemony. *International Journal of Sport Communication*, 15(3), 207-217.
- Dutta, A., & Sharma, A. (2023). Netnography and Instagram community: An empirical study. *Business Information Review*, 40(1). doi:10.1177/02663821231157501
- Duval, G. (2022). *The social space, language, and art of inferences on Instagram: A netnographic study*. University of Ottawa.
- Fatimah, S., Chusnainy, M., Khumairo, F., Mariana, S. D. H., & Hermawan, S. (2021). Netnography: Gojek marketing strategy analysis through Youtube social media. *Media Ekonomi Dan Manajemen*, 36(1).
- Fenton, A., Keegan, B. J., & Parry, K. D. (2023). Understanding sporting social media brand communities, place and social capital: A netnography of football fans. *Communication & Sport*, 11(2), 313-333.
- Gholamhosseinzadeh, M. S., Chapuis, J. M., & Lehu, J. M. (2021). Tourism netnography: How travel bloggers influence destination image. *Tourism Recreation Research*, 1-17.
- Gretzel, U. (2017). #travelselkie: a netnographic study of travel identity communicated via Instagram. In S. Carson, & M. Pennings (Eds.), *Performing cultural tourism: Communities, tourists and creative practices* (pp. 115-127). Routledge.
- Gretzel, U. (2021). Dreaming about travel: A Pinterest netnography. In Information and Communication Technologies in Tourism 2021: Proceedings of the ENTER 2021 eTourism Conference, January 19–22, 2021 (pp. 256-268). Springer International Publishing.
- Ivan, L. (2019). Using netnography to research older adults' online communities. In B. B. Neves & F. Vetere (Eds.), *Ageing and digital technology: Designing and evaluating emerging technologies for older adults* (pp.133-150). Springer.
- Janta, H. (2017). The internet as a research tool and e-method: Netnography. In R. Durbarry (Eds.), *Research methods for tourism students* (pp. 121-134). Routledge.
- Jeacle, I. (2021). Navigating netnography: A guide for the accounting researcher. *Financial Accountability & Management*, 37(1), 88-101.
- Jeffrey, H. L., Ashraf, H., & Paris, C. M. (2021). Hanging out on Snapchat: disrupting passive covert netnography in tourism research. *Tourism Geographies*, 23(1-2), 144-161.
- Kavanagh, E., Litchfield, C., & Osborne, J. (2019). Sporting women and social media: Sexualization, misogyny, and gender-based violence in online spaces. *International Journal of Sport Communication*, 12(4), 552-572.
- Kozinets, R. V. (1998). On netnography: Initial reflections on consumer research investigations of cyberculture. *ACR North American Advances*.
- Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research*, 39(1), 61-72.
- Kozinets, R. V. (2006). Click to connect: netnography and tribal advertising. *Journal of Advertising Research*, 46(3), 279-288.

- Kozinets, R. V. (2010a). *Netnography. Doing ethnographic research online*. Sage.
- Kozinets, R. V. (2010b). Netnography: The marketer's secret weapon. *White Paper*, 1-13.
- Kozinets, R. V. (2015). Management netnography: The art and science of online cultural business research. C. Cassell, A. Cunliffe ve G. Grandy, içinde, *The Sage Handbook of Qualitative Business and Management Research Methods*, Sage.
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. Sage.
- Kozinets, R. V. (2019). *Netnography for management and business research*. C. Cassell, A. L. Cunliffe, & G. Grandy içinde, *The Sage Handbook of Qualitative Business and Management Research Methods* (ss. 384-397). Sage.
- Kozinets, R. V. (2020). *E-Tourism research, cultural understanding, and netnography*. Z. Xiang, M. Fuchs, U. Gretzel, & W. Höpken içinde, *Handbook of e-Tourism* (s. 1-16). Springer.
- Kozinets, R. V. (2020). Netnography today: A call to evolve, embrace, energize, and electrify. In R. V. Kozinets & R. Gambetti (Eds.), *Netnography unlimited: Understanding technoculture using qualitative social media research* (pp. 3-23). Routledge.
- Kozinets, R. V., Scaraboto, D., & Parmentier, M. A. (2018). Evolving netnography: How brand auto-netnography, a netnographic sensibility, and more-than-human netnography can transform your research. *Journal of Marketing Management*, 34(3-4), 231-242.
- Kulavuz-Onal, D., & Vásquez, C. (2013). Reconceptualising fieldwork in a netnography of an online community of English language teachers. *Ethnography and Education*, 8(2), 224-238.
- Lizzo, R., & Liechty, T. (2022). The Hogwarts Running Club and sense of community: A netnography of a virtual community. *Leisure Sciences*, 44(7), 959-976.
- Logan, A. (2015). Netnography: observing and interacting with celebrity in the digital world. *Celebrity Studies*, 6(3), 378-381.
- Lugosi, P., & Quinton, S. (2018). More-than-human netnography. *Journal of Marketing Management*, 34(3-4), 287-313.
- MacCarthy, M. (2022). Nethnography, complementing Netnography: A defensible praxis for the online researcher. *Current Issues in Tourism*, 1-12.
- Maddox, A. (2020). Netnography to Uncover Cryptomarkets. In *Netnography Unlimited* (pp. 24-43). Routledge.
- Öztürk, M. (2023). *Dijital okuryazarlık ve internet reklamcılığı*. Literatürk Academia.
- Quinton, S., & Wilson, D. (2016). Tensions and ties in social media networks: Towards a model of understanding business relationship development and business performance enhancement through the use of LinkedIn. *Industrial Marketing Management*, 54, 15-24.
- Reid, E., & Duffy, K. (2018). A netnographic sensibility: Developing the netnographic/social listening boundaries. *Journal of Marketing Management*, 34(3-4), 263-286.
- Riikonen, V., Pesonen, J., & Heinonen, J. (2021). A netnographic study of consumer value in slow travel. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2021: Proceedings of the ENTER 2021 eTourism Conference, January 19–22, 2021* (pp. 175-187). Springer International Publishing.

- Sharma, R., Ahuja, V., & Alavi, S. (2018). The future scope of netnography and social network analysis in the field of marketing. *Journal of Internet Commerce*, 17(1), 26-45.
- Tavakoli, R., & Wijesinghe, S. N. (2019). The evolution of the web and netnography in tourism: A systematic review. *Tourism Management Perspectives*, 29, 48-55.
- Tavares, C., & Nogueira, M. (2021). Identifying and exploring key drivers of customer engagement on social media: A netnography approach. In *Marketing and smart technologies: Proceedings of ICMARKTECH 2020* (pp. 507-519). Springer Singapore.
- Tiryaki, S., & Uzun, B. (2023). Fanatic or ultras: Tribune culture in Turkey. *Communication & Sport*, 0(0), doi: 10.1177/21674795231172657
- Varnalı, K. (2018). *Dijital kabilelerin izinde*. Mediacat Kitapları.
- Xharavina, N., Kapoulas, A., & Miaoulis Jr, G. (2020). Netnography as a marketing research tool in the fashion industry in Southeast Europe. *International Journal of Market Research*, 62(4), 499-515.

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale tek bir yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çakar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.

Kitap İncelemesi | Book Review

Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım

Independent Turkish Cinema and the Youth: A Sociological Approach

Semra KELEŞ (Öğretim Görevlisi)

İzmir Ekonomi Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0003-0970-3549

kelessemra@gmail.com

Başvuru Tarihi | Date Received: 20.01.2023

Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.02.2023

Yayınlanma Tarihi | Date Published: 30.06.2023

Keleş, S. (2023). Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *SDÜ İfade Dergisi*, 5(1), 63-65.

“Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım” kitabında Yılmaz, gençlik kavramının toplumsal dönüşüm süreçleriyle bağlantılı olduğu noktasından hareket ederek, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması içerisinde seçtiği örneklerle gençlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde bireyleri çevreleyen yapıların gençler üzerindeki etkisinin yanı sıra bu etki içerisinde kalan genç bireylerin eylemliliklerini ne şekilde ortaya koyduklarını odaklanmaktadır. Sinema var olduğu andan itibaren toplum ile yakın ilişki içerisindeydi. Üretilen filmler toplumsal koşullardan bağımsız olmadığı gibi bu koşullara etki ederek görünür de kılmaktadır. Sinema ve toplum arasındaki bu karşılıklı ilişkiyi sağlayan ilk durum sanatçının içinde var olduğu toplumdaki etkilenmesi ve bunu anlatılarına taşıması iken, ikincisi ise ürettikleri ile toplumu etkilemesiyle gerçekleşmektedir. Başka bir söyleyiş ile bazı filmler sosyolojiden etkilenerek üretilmekteyken, bazıları da gösterdikleri ve aktardıklarıyla sosyolojinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Yılmaz’da kitabında bu karşılıklı ilişkiden beslenerek sinemanın toplumu temsil ettiği ve sosyolojinin de konusu olan meseleleri kendi anlatı tarzı ile ortaya koyduğunu aktarmaktadır. Yazar bu noktada Siegfried Kracauer’ın sinema ve gerçeklik ilişkisi üzerine var olan yaklaşımını devreye sokmuştur. Kracauer, sinema ve gerçeklik ilişkisinin filmlerde nasıl kurulduğu ve kameranın gösterdiklerinin gerçeklikle ilişkisini sorgular (2015, s. 65). Ona göre filmler, fiziki varoluşunu ortaya koyarken, gerçekliği zaman içerisinde oluş halinde sunar ve bunu da kendi anlatı kurma araçları ve teknikleri yardımıyla yapar. Filmler kendi anlatı araçları ile var olan gerçekliği kaydedip yeniden kurarken aslında yaşamın akışı içerisinde fark edilmeyenleri, “bilinci affaltan fenomenleri, dış dünyanın ‘gerçekliğin özel tarzları’ da denebilecek birtakım veçhelerini” fark ettirip, gözler önüne sermektedir (Kracauer, 2015, s. 131). Bu nedenle filmler, gerçeklik içerisinde var olanı kaydedip gösterirken aynı zamanda da görülemeyeni ifşa etmektedir. Yılmaz’a göre, “sinema, birey ve içinde bulunduğu toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkide üçüncü bir alan yaratarak insana dair anlamları yeniden üretmekte ve bu sayede toplumun anlaşılması noktasında etkili bir yol sunmaktadır” (Yılmaz, 2022, s. 1). Bu sayede aslında izleyici hem toplumsal koşullar hem de o koşulların oluşumu ile ilgili düşünmeye olanak bulmaktadır. Buna ek olarak sinema gösterdiği imgelerle var olanı yansıtır iken aynı zamanda kendi anlatım tarzı ile toplumla ve toplumsal ilişkilerle ilgili yeni anlamlarda ortaya koymaktadır. Sinemanın toplumsal gerçekliğe bu denli yakın olması, topluma dair söyleyecek sözü, gösterecek gerçekliği ve üretecek yeni anlamlarında olduğunu göstermektedir. Çünkü sinema var olan gerçekliği kendi koşullarıyla yeniden üretmek için çalışmaktadır.

Üç ana bölümden oluşan kitapta Yılmaz, tam da bu noktalardan hareketle yapı ve fail düalizmi özelinde Türkiye’de gençlik meselesinin sinemadaki karşılığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk bölümde yapı ve fail düalizmi üzerinde durulmuştur. Yapı, bireylerin içerisinde hareket ettikleri toplumsal bağlamlardır. Bireyler toplum içerisinde dünyaya geldikleri andan itibaren

bu yapıların sınırları içerisinde hareket ederler. Bunlar toplumsal organizasyonlar, kurumlar ve kültürel ürünler olan toplumsal hayatın nesnel özelliklerinin ifadesidir (Layder, 2019, s.5). Faillik ise bireylerin toplumsal bağlamlar içerisindeki eylemliliğidir. Yıllar içerisinde birçok düşünür yapı ve fail ilişkisi üzerinde önemli çalışmalar yapmış ve bu karşılık üzerine kendi tanımlaması ve açılımlarını ortaya koymuşlardır. Konunun detayına inilip gerekli açılımların yapılabilmesi için yazar ilk olarak yapı ve fail düalizmi üzerine var olan temel düşünceleri ele alır. İlk olarak klasik kuramlar irdeleyen yazar, ardından makro kuramlar, mikro kuramlar üzerine açılımlarda bulunur. Bu bölüm bitmeden de *Yapı-Fail Araştırmalarında Makro-Mikro Entegrasyonu* başlığı altında ilk olarak Anthony Giddens'in yapılaşma kuramı ele alınırken, devamında ise çalışmanın temelinde duran Pierre Bourdieu sosyolojisi üzerinden, düşünürün habitus ve alan, sermaye ve simgesel şiddet kavramsallaştırması açıklanır. Bourdieu'nun çalışmalarında yapı ve faillik birbirinden ayrı değerlendirilmemektedir. Bourdieu'ya göre toplumu anlamamanın yolu, ilişkiel bir yöntemle yapının nesneliliği ve eylemin özneliliğini birbirlerinden soyutlamadan ele almaktan geçmektedir. Başka bir deyişle bu ikili oluşum birbirinden bağımsız değildir ve birlikte ele alındığında toplumsal gerçeklik anlaşılır kılınmaktadır. Bu nedenle Yılmaz, Bourdieu sosyolojisini çalışmasının merkezine alarak yapının genç bireyler üzerindeki etkisi ve bu etki içerisinde bireyin fail olma koşullarına odaklanmıştır. İlk bölümde yapı-fail bağlamının net bir şekilde ortaya konulması diğer bölümlere geçişte tartışılan meseleyi görünür kılmaktadır.

İkinci bölüm olan *Yapı-Fail İlişkisi Bağlamında Gençlik* başlığı altında ise yazar gençlik kavramının ortaya çıkışı ve kavramsallaştırılması için var olan çalışmalar üzerinde durmaktadır. Yazar, gençliğin sadece yetişkinliğe geçiş evresi olarak alınmasının problemleri bir yaklaşım olduğuna değinerek, gençliğe toplum içerisinde ayrı bir değerin atfedilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Öyle ki birçok düşünür bu anlamda gençlik çalışmalarına imza atmıştır. Yazar bu bölümde gençlik kavramını netleştirmek için bu kavram üzerine var olan araştırmacılar ve disiplinlerin kavrama yaklaşımı üzerinde durarak, ardından kavramın tarihsel gelişimini de ele almıştır. Türkiye'de gençliğin tarihsel gelişimine ayrıntılandıran yazar, kronolojik bir sıra ile yaşanan toplumsal değişimlerin genç bireyler üzerindeki etkisine yer vererek bu etkilerin döneminin gençlik hallerine etkisini de detaylı ele almıştır. *Gençlik Sosyolojisinde Yapı-Fail Sorunu* başlığı altında ise gençlik sosyolojisi üzerine var olan yaklaşımlar film analizi kısmında detaylı açılımların yapılması için görünür kılınmıştır. Bu başlık altında genç bireylerin eylemliliğine etkisi nedeniyle iktidar meselesi de ele alınmıştır.

Son bölüm olan *2000 Sonrası Türk Sinemasında Gençliğin Yapı-Fail İlişkisi Bağlamında İrdelenmesi* başlığı altında ise yazar, ilk olarak bağımsız sinemanın ne olduğu üzerinde durmuştur. Bu konuda gerekli açılımlar yapıldıktan sonra seçilen filmler belli başlıklar altında ele alınarak analiz edilmiştir. İlk olarak yapının genç bireyleri sınırlandırdığı ve eylemliliğini engellendiğini görünür kılan filmler analiz edilmiştir. *Genç İşsizliği, Sosyal Güvensizlik, Genç Yoksulluğu, Gençlik ve Barınma Sorunları* ile *Gençlik ve Sosyal Dışlanma* alt başlıklarıyla sınırlandırılan filmlerde genç karakterlerin yaşamlarının makro yapılar tarafından kısıtlandığı ve bu karakterlerin kendilerini gerçekleştirmek adına makro yapıların engellerini ortadan kaldırmak için mücadele ettikleri detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu yapılar filmlerde gençlerin yaşamlarını etkileyen ekonomi temelli makro yapılarıdır. Öyle ki bu yapılar içerisinde genç bireyler eylemde bulunsalar da failliklerini ortaya koyamamışlardır. Tüm bu alt başlıklar altında analiz edilen filmler aracılığıyla yapısal kodların yeniden inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümün son başlığı olan *Yapı-Fail İlişkisinde Üçüncü Bir Alan veya Bir Direniş Alanı Olarak Gençlik Alt Kültürleri* altında ise seçilen örnek filmler üzerinden gençlerin yapılar rağmen oluşturdukları alt kültürler ile eylemliliklerini nasıl ortaya koydukları ve var olan yapılar direnmek için nasıl kaçış olanları yarattıkları ortaya çıkarılmıştır. Oluşturulan bu kaçış alanları ile genç bireyler eylemleri ile faillikleri ortaya yapılar yapılar direnmektedirler.

Yılmaz'ın titiz bir çalışma ile kaleme aldığı bu kitap sinema ve sosyoloji ilişkisini yapı-fail kavramları ile yeniden görünür kılarken, toplum içerisinde gerekli önemin ihmal edildiği ve belli kalıplar altında görünmez kılınan gençlik üzerine de düşünmeye teşvik etmektedir. Üstelik bu düşünme pratiğinin filmler aracılığıyla yapılabilir olduğunu da göstermektedir. Bu yönüyle kitap, sinema ve gençlik üzerine var olacak çalışmalar için öncü niteliğindedir.

Kaynakça

Kracauer S. (2015). *Film Teorisi Fiziksel Gerçekliğin Kurtuluşu*. Metis.

Layder D. (2019). *Sosyal Teoriye Giriş* (5. Baskı). Küre Yayınları.

Yılmaz E. (2022). *Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Detay Yayıncılık.

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale tek bir yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by a single author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.